

OD TEXTU K PREKLADU X

ALENA ĎURICOVÁ
Editorka

PRAHA
2015

OD TEXTU K PREKLADU X

Editorka

doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.

Vedecké redaktorky

Mgr. Jana Štefaňáková, PhD.

Mgr. Zuzana Tuhárska, PhD.

Recenzenti

doc. PhDr. Elena Baranová

doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD.

Vydavateľ

Jednota tlumočníkú a prekladatelů, Praha

2015

Publikácia bola podporovaná aj Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0226-12.

ISBN 978-80-7374-121-1

OBSAH

Predslov	5
 NÁSTRAHY A ODPORÚČANIA LOGIKY PRI PREKLADE PRÁVNEHO TEXTU SLOVENČINA : NEMČINA <i>František Gahér</i>	7
 INŠTITÚT TLMOČNÍCKEHO ÚSTAVU – PRÍNOS ALEBO PREMÁRNENÁ ŠANCA? <i>Zuzana Guldánová – Tomáš Sovinec</i>	28
 K VYMEDZENIU POJMU „PRÁVNÝ ŠTÝL“ <i>Helena Mazurová</i>	38
 JAZYKOVÁ SITUACE V NADNÁRODNÍCH FIRMÁCH V ČR Z POHLEDU APLIKOVANĚ LINGVISTICKÉHO VÝZKUMU <i>Tomislav Potocký</i>	47
 VÝUČBA ANGLICKEJ PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE S PRIHLIADNUTÍM NA CIEĽOVÚ SKUPINU <i>Anna Schneiderová</i>	63
 DOPYT PO PRÁVNOM PREKLADE V KONTEXTE INTEGRÁCIE CUDZINCOV <i>Jaroslav Stahl</i>	75
 MODELY VZDELÁVANIA ÚRADNÝCH PREKLADATEĽOV V KOMBINÁCIÁCH MÁLO ROZŠÍRENÝCH JAZYKOV <i>Marketa Štefková – Lucia Matejková</i>	82

Projekty dizertačných prác

RELEVANCIA SLAVISTICKÝCH POHLADOV PRI NEMECKÝCH BE- SLOVESÁCH

Jozef Bruk

98

KORPUSOVÁ ANALÝZA PRÁVNEHO PREKLADU V SLOVENSKOM A NEMECKOM JAZYKU S DÔRAZOM NA KOLOKÁCIE SLOVIES – PREZENTÁCIA PROJEKTU DIZERTAČNEJ PRÁCE

Elena Gajdošová

113

KRITÉRIA KVALITY PRÁVNEHO PREKLADU – PREZENTÁCIA VÝSKUMNÉHO PROJEKTU DIZERTAČNEJ PRÁCE

Milan Potočár

127

Recenzie

NEMECKÝ ODBORNÝ JAZYK – PRE TECHNIKOV A GERMANISTOV

RECENZIA

Alena Ďuricová

141

NEMECKÝ ODBORNÝ JAZYK - MODERNE A INTERDISCIPLINÁRNE

RECENZIA

Alena Ďuricová

143

NEMECKÝ TECHNICKÝ JAZYK V MECHANIKE PODDAJNÝCH TELIES

RECENZIA

Roman Sorger

146

PREDSLOV

Nadväzujúc na predchádzajúce rovnomenné zborníky reaguje aj jubilejný ročník vedeckej publikácie *Od textu k prekladu X* na potreby prekladateľskej a tlmočnickej praxe a požiadavky kladené na cudzojazyčné odborné vzdelávanie. Aktuálne spoločenské dianie súvisiace s migráciou prinieslo so sebou viaceré otázky spojené s potrebou špeciálnych prekladateľských a tlmočnických služieb pre migrantov. Na pozadí týchto nových sociokultúrnych fenoménov, reflektujúc doterajší výskum odborných jazykov a poznatky translatológie, prináša aj tohtoročná publikácia prostredníctvom tematicky heterogénnych príspevkov zaujímavé impulzy pre ďalšie bádanie. Z tém tradične dominuje problematika právneho jazyka. Autori uvažujú o právnom texte špecifickým spôsobom, niektorí poukazujú na nevyhnutnosť interdisciplinárneho prístupu k prekladu. Nezastupiteľné miesto majú didakticky orientované príspevky, ktoré sa zaoberajú odbornou jazykovou prípravou a výučbou odborných jazykov z rôznych aspektov. Prvýkrát poskytuje publikácia aj priestor pre mladých vedcov na prezentáciu projektov dizertačných prác.

Teší nás, že predkladaná publikácia zachovaním svojej kontinuity predstavuje naďalej nenahraditeľnú platformu pre prezentáciu odborných diskusií, skúseností a priebežných výsledkov riešených výskumných úloh či projektov. Veríme, že myšlienkový potenciál publikácie osloví všetkých tých, ktorí sa zaujímajú o tento vedný odbor.

redaktorky

NÁSTRAHY A ODPORÚČANIA LOGIKY PRI PREKLADE PRÁVNEHO TEXTU SLOVENČINA : NEMČINA¹

František Gahér

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstract

In der vorliegenden Studie wird vom Autor auf einige Spezifika des juristischen Textes hingewiesen, die die Möglichkeiten einer korrekten Übersetzung beeinflussen. Es werden drei Arten von Fakten und Normen unterschieden: *empirische, analytische und soziale*. Die Rechtssysteme sind nach dem Autor spezifische Systeme *expliziter konstitutiver Normen*. Da eine logische Struktur einer Rechtsnorm die konditionale Verbindung eines empirischen Faktes und einer juristischen Regel (eines spezifischen sozialen Faktes) darstellt, richtet der Autor seine Aufmerksamkeit auf die Explifizierung verschiedener Arten von konditionalen Verbindungen mit Hilfe von logischen (Satz-)Operatoren. Es handelte sich v. a. um den Ausdruck einer *ausreichenden, notwendigen sowie negativen ausreichenden Bedingung einer juristischen Regel*. Der Autor entwarf neue Darstellungsmöglichkeiten dieser Konditionen. Er überprüfte die Äquivalenz der Konstruktionen der Satzoperatoren im slowakischen und deutschen juristischen Text vorwiegend im Hinblick auf das deutsche und slowakische Bürgerlichen Gesetzbuch und deren Übersetzungen ins Slowakische, bzw. ins Deutsche. Bei der Analyse des deutschen BGB wurde auch seine offizielle Übersetzung ins Englische in Betracht gezogen. Nicht zuletzt wurde auf die Anwendung von denjenigen Mitteln hingewiesen, die zur Kohäsion des Textes (Anapher) und seiner Kürze (Ellipse, bzw. Syllepsis) führen.

1 Úvod

Na materiáli nemeckého a slovenského občianskeho zákonníka a ich prekladov do slovenčiny, resp. nemčiny chceme upozorniť na nástrahy logickej stránky problematiky prekladu zo (a do) slovenčiny do (a z) nemčiny. Pri analýze konštrukcií ustanovení noriem nemeckého občianskeho zákonníka budeme prihliadať aj na jeho oficiálny anglický preklad. V príprave na logicko-sémantickú analýzu právnych textov upozorníme na špecifiká jazyku práva z pohľadu logickej

¹Táto práca bola podporená grantom VEGA 1/0221/14 Evidencia v sémantike.

sémantiky a rozlíšime tri typy faktov a noriem: empirické, analytické a sociálne. Právne systémy budeme identifikovať so špecifickými sústavami explicitných konštitutívnych noriem. Keďže typickou logickou štruktúrou právnej normy je podmienkové spojenie empirického faktu a právnej regulácie (špecifického sociálneho faktu), zameriame sa na explikáciu rôznych typov podmienkových spojení pomocou logických (vetných) operátorov. Pôjde najmä o zachytenie dostatočnej, nutnej a negatívnej dostatočnej podmienky právnej regulácie. Navrhujeme vzorové spôsoby zachytenia takýchto podmienok. V neposlednom rade upozorníme na použitie prostriedkov, ktorými dosahujeme kohéznosť a koncíznosť textu.

2 Jazyk práva z pohľadu logickej sémantiky

Jazyk kontinentálneho práva sa vyznačuje mnohými vlastnosťami, ktoré sú z pohľadu logickej sémantiky pozoruhodné. Po prvé, ide o jazyk číro *informatívny* bez výskytu emocionálnych výrazov, pričom z hľadiska štruktúry a štýlu môžeme hovoriť o administratívno-odbornom štýle. Právny text sa riadi princípom *ekonomickosti* vyjadrovania, čo je dosahované rôznymi spôsobmi skracovania a vypúšťania výrazov, najmä prostredníctvom *anafory* a rôznych foriem *elipsy*. Na druhej strane sa o ustanoveniach právnych noriem predpokladá, že žiadna ich zložka *nie je redundantná* – žiadne z použitých slov nie je z hľadiska zachytenia sémantického významu zbytočné. Ustanovenia právnych noriem majú formu príkazov – takéto vety sú *preskriptívne*, zákazov – ide o *proskriptívne* vety a napokon formu *dovolení* či *zmocnení*. O významoch takýchto viet sa nezvykne hovoriť, že sú pravdivé alebo nepravdivé. Táto okolnosť vyvoláva vážny teoretický problém s aplikáciou klasickej logiky, čo však prakticky orientovaných právnikov akosi netrápi, pretože oni dennodenne úspešne usudzujú z ustanovení noriem a vyjadrení skutkových podstat na konkrétne právne regulácie.

Pri aplikácii práva sa predpokladá, že používateľ jazyka prečítal celý relevantný právny text a je mu známy: od čias rímskeho práva sa predpokladá, že neznalosť zákona nemôže ospravedlňovať jeho porušovanie či nedodržiavanie (*ignorantia juris non excusat*).

Tomu zodpovedá aj ustanovenie v Zbierke zákonov (§2):

„O všetkom, čo bolo v Zbierke zákonov uverejnené, platí domnienka, že dňom uverejnenia sa stalo známym každému, koho sa to týka. Domnienka o vyhlásených všeobecne záväzných právnych predpisov je nevyvrátiteľná.“²

Takáto *úplná znalosť relevantných textov* sa nepriamo predpokladá aj u prekladateľa.

Prekladateľ právnych textov z (a do) nemčiny do (a zo) slovenčiny je často nútený spoliehať sa na kontextové signály, ktoré mu umožňujú vybrať v prípade viacznačného výrazu ten význam z pomedzi viacerých, ktorý bol zamýšľaný a je primeraný. Poznanie týchto kontextových signálov sa do určitej miery predpokladá aj u recipienta prekladu. To je všeobecný predpoklad.

V špeciálnych právnych situáciách sa však predpokladá z pragmatického hľadiska pre prekladateľa niečo nezvyčajné: *neznalosť* inak *dostupných reálií*. Princíp *nepoznania* náhodných faktov (reálií) používateľom jazyka je pre logickú sémantiku všeobecne platný. Pri logickej analýze právneho textu a zisťovaní logických dôsledkov o nikom nepredpokladáme, že pozná všetky dostupné empirické fakty o svete – jednoducho nepredpokladáme, že je vševediaci skúmatel'. Dokonca aj slabší predpoklad poznania nejakej spoločnej triedy faktov o svete zo strany používateľov jazyka môže viesť k nezdôvodneným záverom v prípade toho-ktorého používateľa jazyka, pokiaľ nie je presne charakterizovaná či vymedzená oblasť jemu známych empirických poznatkov.

V sémantických analýzach predpokladáme, že nič, čo nebolo uvedené v texte (predpokladoch), nepatrí nutne do poznania kompetentného používateľa jazyka – hovoríme o *neznalcovi reálií*. Tento princíp je v súlade s tézou o nezávislosti sémantického významu výrazu od aktuálneho stavu vecí a princípom *antiaktualizmu* či *posibilizmu*.

²www.zbierka.sk/sk/predpisy/1-1993-z-z.p-2376.pdf

Na druhej strane výsledok identifikácie objektu pomocou sémantického významu výrazu (to už je *pragmatická dimenzia*) môže závisieť od stavu vecí v časopriestore a nemusí byť zistiteľný čírou analýzou textu; naopak, spravidla je potrebné vykonať vhodný empirický test alebo získať vhodný empirický poznatok.

V práve môže byť predmetom právneho dokazovania znalosť alebo neznalosť niektorých empirických faktov a okolností. Dokonca potvrdená neznalosť môže byť podkladom k odvodeniu právnej regulácie. Známy je napríklad *princíp dobrej viery*, ktorý vychádza z neznalosti právne relevantných okolností – empiricky zistiteľných faktov. Ide napríklad o prípady ochrany práv nadobúdateľa, ktorý nevedel a za daných okolností nemusel vedieť, že predávajúci (scudziteľ) nie je skutočný vlastník.

3 Fakty/zákony: empirické

Právo sa vyznačuje tým, že sa zaoberá nielen tým, čo je (*Sein*), ale najmä tým, čo má byť (*Sollen*). Aby sme čo najpresnejšie rozlišovali tieto dve oblasti aj v jazykovom zachytení, rozlíšime najprv základné druhy faktov a zákonov: empirické, analytické a sociálne.

Skúsenostné (empirické) fakty sú *objektívne–nezávislé* od ktoréhokoľvek náhodne vybraného *skúmateľa*. Empirické fakty sú nezávislé od *spoločnosti* i od ktoréhokoľvek *jazyka*, v ktorom môžu byť opísané. Empirické fakty sú však *závislé od situácie*, od stavu vecí, ktorý sa vo všeobecnosti mení. Napríklad veta (V1)

(V1) *Prší*

je pravdivá v závislosti od stavu počasia. Či veta (V1) vyjadruje skutočný fakt (pravdu), to závisí od miesta a času – ide o *náhodnú pravdu*, overiteľnú skúsenostne, *empiricky*. Takéto fakty budeme označovať ako *E-fakty*.

Samy *E-fakty* nie sú tak dôležité, ako určité prepojenia medzi *E-faktami*. Napríklad súvislosť medzi faktami, na základe ktorej z pravdivosti jedných *E-faktov* (tmavé mraky, blesky) sa môžu predvídať budúce *E-fakty* (búrka, dážď), je dôležitá pre plánovanie činnosti ľudí (napr. lov či zber plodov a pod.).

Špeciálnym a z hľadiska skúsenostného poznania najcennejším druhom súvislostí *E*-faktov sú prírodné zákonitosti – *príčinné* (kauzálne) väzby. Vedecké poznanie takýchto prepojení je formulované ako *prírodné zákony* vo forme všeobecných tvrdení o závislosti *E*-faktov. Takéto zákony budeme nazývať *E*-zákony.

Príklad:

(*E*-zákon1)

Ak je teleso ponorené do kvapaliny, tak je nadľahčované silou, ktorá sa rovná tiaži kvapaliny telesom vytlačenej.

Uvedený zákon má tvar všeobecného podmienkové súvetia, kde v podmieňujúcej vete sa hovorí o komplexnom *E1*-fakte a podmieňovacom súvetí o jeho účinku – o *E2*-fakte. Práve na základe takýchto zákonov môžeme robiť vedecké *predpovede* (predikcie) budúcich udalostí, navrhnúť napríklad vhodné plavidlá, technologické postupy účinnej výroby strojov, liečiť choroby a pod., ale aj *vysvetľovať* minulé javy (retrodikcie).

4 Fakty/zákony: analytické

So vznikom jazyka sa stala dostupná nová oblasť faktov, na skúmanie ktorých sme nepotrebovali „otvoriť okno a pozrieť sa na stav vecí“. Najzaujímavejšie fakty, ktoré boli **nezávislé** aj od *skúmateľa* aj od používaného jazyka, boli fakty, ktoré sa týkali samých *významov* výrazov jazyka či vzťahov medzi významami. Skladaním jednoduchších významov podľa určitých pravidiel môžeme získať zložené významy a logickou analýzou zloženého významu zas môžeme získať jeho zložky a takto metódami skladania a rozkladu určiť z hľadiska poznania dôležité **analytické** (*významové*) fakty. Jedným z najzaujímavejších vzťahov medzi významami výrazov je *vzťah logického vyplývania*, ktorý má rôzne podoby.

Do vzťahu logického vyplývania môžu byť zapojené okrem *E*-faktov aj všeobecné empirické tvrdenia, spomedzi ktorých sú pre poznanie najcennejšie prírodné zákony (*E*-zákony). Napríklad v úsudku (U2) je zachytený prípad

vyplývania, kde prvá premisa (P1) je všeobecným tvrdením, ktoré – ako ukážeme – má zhodnú štruktúru s právnou normou:

(U1) Ak je niekto človek, tak je smrteľný.

Sokrates je človek.

Sokrates je smrteľný.

Takéto *logické fakty* (L-fakty) o prepojení predpokladov a záveru, aké sú vyjadrené úsudkom (U1), sú **nezávislé** od ktoréhokoľvek *skúmateľa* i použitého *jazyka* a sú pravdivé nezávisle od akéhokoľvek náhodne vybraného *stavu vecí* – hovoríme, že sú **nutne** (vždy – za každých okolností) *pravdivé*.

Hoci *empirická informatívnosť* záveru úsudku je menšia ako informatívnosť predpokladov, predsa – a to je rozhodujúce – z predpokladov sa *pravdivosť* prenáša na záver. Logické vyplývanie je vzťah, ktorý zachováva pravdivosť a *obohacuje* naše poznanie o *nové pravdy*, ktoré získame logickým „dolovaním“ v štruktúre predpokladov.

Všetky úsudky, ktoré majú rovnakú logickú štruktúru ako (U1), tiež vyjadrujú logické fakty. To môžeme vyjadriť jednou všeobecnou úsudkovou schémou (USch1). Takéto schémy vyjadrujú *logické pravidlá*:

(USch1) $P(x) \rightarrow Q(x)$

P(i)

Q(i)

kde *P*, *Q* zastupujú predikáty, *x* je individuová premenná a *i* je individuová konštanta, $\rightarrow$ je logická implikácia. Takéto logické pravidlá môžeme formulovať ako jedno formálne „súvetie“ (formulu) symbolického jazyka, a vtedy môžeme hovoriť o *logických zákonoch* (L-zákony):

(LZ1) $[(P(x) \rightarrow Q(x)) \wedge P(i)] \rightarrow Q(i)$,

kde druhý výskyt znaku „ $\rightarrow$ “ (implikácie) plní úlohu vzťahu vyplývania a symbol „U“ zastupuje konjunkciu. Rozdiel medzi pravidlami a zákonmi vo všeobecnosti je takto skôr syntaktický ako sémantický, a preto neskôr budeme tieto označenia používať aj ako synonymá, pokiaľ nebude hroziť nedorozumenie.

5 Fakty/zákony: sociálne

Spoločnosť je vždy (nejako) organizovaná, v jej štruktúre majú členovia určité postavenie, sociálne roly, a podľa toho aj dodržiavajú alebo porušujú určité pravidlá správania. Vznik sociálnych noriem si môžeme vysvetliť ako spontánny proces vzájomnej interakcie členov spoločnosti, ktorý nebol pôvodne plánovaný, ani zabezpečovaný nejakou autoritou. Takto mohla vzniknúť sústava nepísaných sociálnych pravidiel, noriem, ktoré si jej jednotliví členovia osvojili, „interiorizovali“. Sféra sociálnej skutočnosti, ktorú spontánne spoluvytvárajú členovia spoločnosti, je pre život každého jednotlivca v značnej miere určujúca. Preto aj niektorí autori o sociálnych faktoch a normách hovoria ako o *gramatike spoločnosti* (Bicchieri (2006, IX)). Tento spoločenský **mikrokozmos** budeme označovať ako **oblasť S-faktov** a ustálené všeobecné pravidlá správania sa ako **S-normy, S-pravidlá** či **S-zákony**. Takéto normy predpokladáme, keď hovoríme o pravidlách slušného správania, keď niekomu hovoríme, že to a to sa patrí, a zas niečo iné sa nepatrí.

S-fakt bude označovať pravidlo, návod na konanie, ktoré sa vzťahuje na konanie toho-ktorého konkrétného jednotlivca. S-norma či S-pravidlo bude označovať pravidlo, ktoré sa vzťahuje na konanie ktoréhokoľvek (každého) jednotlivca danej skupiny, prípadne celej spoločnosti. Niekedy tento rozdiel nebude dôležitý a nebudeme medzi S-faktami a S-pravidlami rozlišovať.

Za priam neprekonateľný rozdiel medzi *E*-faktami a *A*-faktami na jednej strane a na druhej strane *S*-faktami sa považuje otázka pravdivosti: *S*-fakty nie sú pravdivé alebo nepravdivé v takom istom zmysle, ako sú pravdivé *E*-fakty alebo *A*-fakty. Dokonca niektorí autori tvrdia, že vôbec nemá zmysel hovoriť o akejkolvek

pravdivosti S-faktov – tie patria do ríše *Sollen*, nie *Sein*. Je naozaj tento rozdiel neprekonateľný?

E-fakty sú *náhodne* (niekedy) pravdivé, *A*-fakty sú *nutne* (vždy) pravdivé, ale všetky sú *nezávislé* nielen od ktoréhokoľvek jednotlivca a jeho názorov, ale aj od *spoločnosti vôbec* i od ľubovoľného jazyka, v ktorom by boli vyjadrené.

Naproti tomu sú *S*-fakty závislé od tej ktorej spoločenskej skupiny, spoločenstva či celej spoločnosti. Vo vzťahu k jednotlivcovi však *S*-fakty a *S*-normy pôsobia ako nezávislé a objektívne, podobne ako *E*-fakty a *E*-zákony či *A*-fakty a *A*-zákony. Keďže *S*-fakty a *S*-normy *platia* rovnako objektívne, môžeme ich v tomto zmysle považovať za svojím spôsobom *pravdivé – platné pre danú spoločnosť v danom čase*. Na rozdiel od *E* a *A*-faktov/zákonov sú teda *závislé* od tej ktorej spoločenskej skupiny, spoločenstva či celej *spoločnosti*. Vo vzťahu k jednotlivcovi však *S*-fakty a *S*-normy pôsobia ako nezávislé a objektívne, podobne ako *E*-fakty a *E*-zákony či *A*-fakty a *A*-zákony. Pracujeme s nimi ako s faktami či zákonmi svojho druhu – vieme na ne aplikovať logiku a usudzovať z jedných na druhé.

Okrem závislosti od spoločnosti je tu však ešte jeden dôležitý rozdiel: na rozdiel od *E*-zákonov a *A*-zákonov môžu byť sociálne normy *porušované* či *nedodržiavané*. Formulácie typu „Bol porušený prírodný zákon“ či konkrétnejšie „Bol porušený zákon gravitácie“ nedávajú zmysel (nemôžu byť pravdivé), na druhej strane formulácie typu „Bol porušený zákon o rodine“, „Bolo porušené pravidlo slušného správania“ sú zmysluplné a často používané.

6 Právne systémy ako sústavy *explicitných* sociálnych konštitutívnych noriem

Sociálne normy sa môžu týkať len určitých sociálnych skupín, kde v úlohe authority vystupujú len niektorí jednotlivci (vodca bandy) či skupiny jednotlivcov ako celok. Náš záujem však smeruje k najdôležitejším systémom sociálnych noriem, ktoré sa týkajú celého spoločenstva či celej spoločnosti a v ktorých v úlohe authority vystupuje *celé spoločenstvo* či *celá spoločnosť*. Takéto normy označujeme ako *sociálne konštitutívne normy* (Svoboda, 2013, 104).

Sústavy sociálnych konštitutívnych noriem môžu byť v jazyku *výslovne vyjadrené, napísané*. Ak ide o systémy primárnych formálnych *príkazov* (preskripcie), *zákazov* (proskripcie) a *dovolení*, ktoré sú utvorené, predpísané a vyžadované (sankcionované) celou *spoločnosťou* ako vonkajšou autoritou prostredníctvom *sústavy inštitúcií* a ich administrovania stanovenými postupmi a podnetmi (sekundárnymi normami), môžeme hovoriť o *právnych systémoch*.

Tým, že takéto právne *S-normy/fakty* sú zachytené v *jazyku*, nám umožňuje hovoriť o *sémantike* tých viet, ktoré ich vyjadrujú (Marmor, 2005, 4 a n.) a primerane aplikovať poznatky zo *sémantiky*, najmä poznatky o *sémanticky definovanom vzťahu vyplývania*, aj na právne systémy.

Syntaktickými prostriedky tvorby *S-faktov/noríem* a zároveň prostriedkom ich identifikácie sú predovšetkým modálne slovesá typu *môže, smie, nemusí, nesmie, musí* a pod. V právnych systémoch sa tieto slová prakticky vôbec nevyskytujú vo význame tzv. *aletických modalít (logicky možné – logicky nutné)*, hoci túto možnosť niektorí autori uvažujú – ako napr. Holänder (2012, 175). Predmetom *príkazov, zákazov* a *dovolení* v práve je určité realizovateľné konanie, v danej situácii uskutočniteľná činnosť. V tomto zmysle hovorí Kubeš (1938, 222 a n.) o *fakticite* normy, pričom jej „fakticitou“ sa nemyslí priamo to, že opisuje empirický fakt, ale sa tým myslí jej vykonateľnosť, nielen jej číra logická možnosť, mysliteľnosť. V slovenskom Občianskom zákonníku (ďalej len „OZ“) je v tomto význame použité napríklad v §458 spojenie „dobre možné“.³ Hoci sa v právnych textoch nevyskytujú slovesá v imperatívoch, predsa sa často slovesá, použité v oznamovacom spôsobe, chápu ako vyjadrenia *príkazov* a *zákazov*.

7 Prepojenia E-faktov a S-faktov navzájom

Keď sme hovorili o prepojení *E-faktov*, tak sme konštatovali, že najcennejšie z hľadiska poznania sú prírodné zákony – všeobecné prepojenia celých tried *E-faktov*, kde jedny podmieňujú existenciu druhých na podklade kauzálnych väzieb.

³OZ § 458 (1) *Musí sa vydať všetko, čo sa nadobudlo bezdôvodným obohatením. Ak to nie dobre možné, najmä preto, že obohatenie spočívalo vo výkonoch, musí sa poskytnúť peňažná náhrada.* Dostupné na: www.zbierka.sk/sk/predpisy/47-1992-zb.p-1631.pdf (5.9.2015).

Druhým typom prepojenia *E*-faktov, resp. *A*-faktov sú logické väzby – najcennejším je vzťah logického vyplývania. Tento typ prepojenia predpokladáme aj pre oblasť *S*-faktov. Inak povedané, v jednotlivých oblastiach *E*-faktov, *A*-faktov a *S*-faktov môžeme identifikovať to, že jedny vyplývajú z iných, resp. jedny vyplývajú z iných faktov a zákonov. Nenastávajú žiadne problémy, ak ide o prepojenia vo vnútri oblastí: z *E*-faktov a *E*-zákonov môžeme pomocou *A*-zákonov odvodiť *E*-fakty (aplikácia logiky na oblasť *Sein*), z *A*-faktov a *A*-zákonov môžeme odvodiť *A*-fakty (aplikácia logiky na ríšu abstraktných entít – matematiky a pod.) a z *S*-faktov a *S*-zákonov môžeme pomocou *A*-zákonov odvodiť *S*-fakty (aplikácia logiky na oblasť *Sollen*).

Pri zmiešaných premisách napríklad z *E*-faktov a *S*-zákonov môžeme pomocou *A*-zákonov odvodiť nový *S*-fakt. Čiže prepojenie *E*-faktov a *S*-faktov je umožnené aj tým, že už samé *S*-normy v sebe spájajú tieto oblasti: *E*-fakt býva v norme uvedený ako podmienka pre *S*-fakt. *S*-normy sú takto všeobecné podmienkové spojenia v smere od *E*-faktov k *S*-faktom. Právne *S*-normy vznikajú ako výsledok legislatívneho procesu alebo ako výsledok určitého súdneho rozhodnutia (*common law*) a pod. Čiže ide o výsledok empirického procesu – ako výsledok určitej série *E*-faktov.

Existuje však aj prepojenie od *S*-faktov k *E*-faktom? Áno, ale toto prepojenie už nie je vyjadrené ako logická väzba, ale ako pragmatický postoj – ako výzva k uskutočneniu želaného stavu vecí, ktorý je v *S*-norme opísaný. Druhým krokom je splnenie *S*-normy vykonaním (alebo nevykonaním) opísanej činnosti.

V nasledujúcich úvahách budeme preto vychádzať z toho, že právne normy sú zložené z atómov, ktoré sú podmienkovými spojeniami *E*-faktov s *S*-faktami a sú vyjadrené najmä vo forme podmienkových súvetí.

8 Spojka *ak-tak* (pokiaľ-) – vyjadrenie dostatočnej podmienky

Syntax toho-ktorého jazyka nám poskytuje rôzne spôsoby na zachytenie vzťahu medzi empirickým a sociálnym faktom. Niektoré sú menej priezračné, ale efektívne a často umožňujú ekonomickosť vyjadrenia. Najprv sa však budeme

zaoberať tými, ktoré považujeme za transparentnejšie než iné, pretože je v nich explicitne použitý podmienkový operátor:

Schéma

$(DP)\alpha \cup \rightarrow \Phi$

označujeme zloženú štruktúru súvetí, kde význam prvej vety (*E*-fakt – skutková podstata (*Tatbestand* (Koller (1997, 185))) je vo vzťahu **dostatočnej podmienky** k významu druhej vety (*S*-fakt – právnu reguláciu (*Rechtsfolge* (Koller (1997, 185))), pričom malé písmená gréckej abecedy $\alpha, \beta, \gamma, \delta, \varepsilon$, budú zastupovať *E*-fakty a veľké písmená gréckej abecedy Φ, Ψ, Ω budú zastupovať špeciálne *S*-fakty – právne regulácie.

Pravdivosť prvej (podmieňujúcej) vety v prípade pravdivosti celého súvetia zabezpečuje pravdivosť druhej (podmienenej) vety. Pozíciu podmienky označuje znak priehlbiny „ $\cup$ “ pri znaku „ $\rightarrow$ “ pre implikáciu.

(V2) *Ak niekto nájde stratenú vec, tak (ten) je povinný ju vydať vlastníkovi.*

Na prvý pohľad je zrejmé, že táto všeobecná norma má logickú štruktúru zhodnú so štruktúrou prvej premisy (P1) v úsudku (U1). Túto zhodu budú vykazovať aj mnohé ďalšie normy.

§ 21 OZ

*Pokiaľ je účastníkom občianskoprávných vzťahov štát, je právnickou osobou.*⁴

Tu je slovo *pokiaľ* použité vo význame nepravej parataktickej spojky, hoci za jej základný význam jazykovedci považujú vyjadrenie hypotaxy (Dvonč, 1966, 733). Ďalším významom slova *pokiaľ* odlišným od predchádzajúcich je jeho úloha ako zámena, ktoré „Označuje smer alebo vzdialenosť, určené konečnou hranicou.“ (Dvonč, 1966, 291).

V oficiálnom preklade uvedeného ustanovenia do nemčiny je použitá spojka *insoweit*⁵, ktorej v tomto kontexte vhodný význam je uvádzaný v slovníkoch až na štvrtom mieste.⁶

⁴S-faktom je tu zmocnenie štátu ako právnickej osoby.

⁵http://www.nемеcke-zmluvy-pravo.eu/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=140&lang=sk

⁶<http://slovník.azet.sk/preklad/nemecko-slovensky/?q=insoweit>

Iný príklad:

§ 26 OZ

Pokiaľ fyzické osoby nie sú spôsobilé na právne úkony, konajú za ne ich zákonní zástupcovia.

V preklade tohto ustanovenia do nemčiny je použitá syntagma bez spojky.⁷

9 Vyjadrenie dostatočnej podmienky v nemčine

9.1 Konštrukcia -, so

Podľa Soffrittiho (1999, 120) z 20 000 podmienkových viet nemeckého občianskeho zákonníka (ďalej len ako „BGB“) je v 1650 prípadoch použitá konštrukcia -, so. Ako príklady môžeme uviesť:

§ 26 BGB

(1) *Besteht der Vorstand aus mehreren Personen, so wird der Verein durch die Mehrheit der Vorstandsmitglieder vertreten.*

(2) *Ist eine Willenserklärung dem Vereine gegenüber abzugeben, so genügt die Abgabe gegenüber einem Mitgliede des Vorstandes.*⁸

E-fakt ako podmienka je vyjadrený v prvej vete a celé súvetie nezačína spojivým výrazom, ako napríklad v slovenčine (*ak-, tak; pokiaľ*). Vetná konštrukcia sa prekladá do angličtiny spojením *if-, -*, čo je vyjadrenie zhodnej konštrukcie ako v slovenčine:

Section 26

(2) *If the board consists of several persons, the association is represented by the majority of the board members. If a declaration of intent is to be submitted to an association, it is sufficient to submit it to one member of the board.*⁹

Napríklad v časti BGB o zodpovednosti za škodu sú konštrukcie -,so preložená do slovenčiny spojkou *ak-, -*.¹⁰

⁷ http://www.nемеcke-zmluvy-pravo.eu/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=140&lang=sk

⁸ Soffritti uvádza chybnú – „skríženú“ citáciu.

⁹ http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf (19.10.2015)

9.2 Wer -, denn

Častým spôsobom vyjadrenia dostatočnej podmienky je väzba *wer -, denn*, ktorá sa prekladá do slovenčiny spojením *kto-, (ten)*.¹¹ Spojenie *kto-, (ten)* je rovnocenné so spojením *ak niekto -, ten -*, ktoré už priezračne vyjadruje dostatočnú podmienku.

9.3 Spojenie im Falle

V novšie formulovaných zákonoch sa požíva na vyjadrenie dostatočnej podmienky aj predložková väzba typu *pri -*,¹² ktorá je preložená opisným *im Falle -*.¹³ Našli sme aj formuláciu so *soweit* na začiatku vety¹⁴, ktorá bola prekladom spojky *ak-, -*.

Mnohé jazykové konštrukcie však kladú podmienku – *E-fakt* do pozície druhej vety. Zamerajme sa na ne.

10 Konštrukcia spojky (vtedy), keď; -, pokiaľ; -, ak

Pri použití spojky *vtedy, keď* (-, *pokiaľ; -, ak*) môžeme hovoriť o obrátenej implikácii – prvá veta vyjadruje to, čo je podmienené a druhá vyjadruje dostatočnú podmienku.

Schému Φ *vtedy, keď* α môžeme v symbolickom jazyku definovať nasledovne:

$\alpha \cup \rightarrow \Phi$.

Opis: α je dostatočná podmienka pre Φ .

Aby sme zachovali vetosled, zadefinujeme nový symbol ($\leftarrow \cup$) pre obrátenú dostatočnú podmienku, ktorú si nemecký logik Frege (1964, 6) vybral ako základnú spojku:

Definícia 1: $\Phi \leftarrow \cup \alpha =_{\text{df}} \alpha \cup \rightarrow \Phi$.

Ako príklad môžeme uviesť:

§ 20 OZ

¹⁰BGB § 830, 833, 836, 837 839 (1), 2, 839a, 840 (1), (2), (3), 841 a veľa iných.

¹¹BGB § 823 (1), 824 (1), 825, 826, 827, 828 (1), (2), (3), 829, 832 (1), 834.

¹²Zákon o investičnej pomoci 561/2007 Z.z., § 2 (3).

¹³Pozn. 5.

¹⁴Preklad Zákona o investičnej pomoci 561/2007 Z.z., §251 (1).

(2) *Za právnickú osobu môžu robiť právne úkony aj iní jej pracovníci alebo členovia, **pokiaľ** je to určené vo vnútorných predpisoch právnickej osoby alebo je to vzhľadom na ich pracovné zaradenie obvyklé.*

V preklade do nemčiny je použitá spojka *soweit*.¹⁵

11 Spojky pre dostatočnú podmienku v nemeckom práve

Podľa Soffrittiho (1999, 120) je druhou najfrekventovanejšou spojkou v BGB konštrukcia so spojkou -, **wenn** – tá je použitá v 3636 vetách. Ďalej sa používajú spojky **falls**, **sofern** a spojka **soweit** je použitá v 75 vetách. Podľa príručky ministerstva spravodlivosti a ochrany spotrebiteľov SRN *Handbuch der Rechtsförmlichkeit*¹⁶ je potrebné rozlišovať medzi absolútnymi (*wenn*, *falls*) a obmedzujúcimi podmienkovými spojkami (*soweit*, *sofern*, *solange*).

V niektorých ustanoveniach právnych noriem môžeme nájsť aj spojenie **dann..., wenn**:

§ 36 BGB

*Die Mitgliederversammlung ist in den durch die Satzung bestimmten Fällen sowie **dann** zu berufen, **wenn** das Interesse des Vereins es erfordert.*

V anglickom preklade je použité opisné spojenie – *in the cases* (v prípadoch):

(1) *The general meeting is to be convened **in the cases** laid down in the articles of association and when the interests of the association require it.*

12 Operátor *len vtedy, keď* (iba ak) – vyjadrenie nutnej podmienky

Schému $\Psi \rightarrow \cup \beta$ označujeme zloženú štruktúru súvetí, v ktorej význam druhej vety (*E*-fakt) je vo vzťahu nutnej podmienky k významu prvej vety (*S*-faktu – právnej regulácie).

¹⁵ Pozn. 5.

¹⁶ *Handbuch der Rechtsförmlichkeit*, 89:

„**Wenn**“ und „**falls**“ drücken eine uneingeschränkte oder absolute Bedingung aus; sie schließen die Rechtsfolge ganz aus oder lassen sie ganz zu.

Werden dagegen die einschränkenden Konjunktionen „**soweit**“, „**sofern**“ und „**solange**“ gebraucht, eröffnet die Bedingung einen **Spielraum**. Die Rechtsfolge gilt nur in dem durch die Regelung festgelegten Umfang. „Soweit“ und „sofern“ sollten immer durch „in dem Maß, wie“ ersetzbar sein.“

Pravdivosť druhej (podmieňujúcej) vety v prípade pravdivosti celého súvetia nezabezpečuje pravdivosť prvej (podmienenej) vety, ale ju obmedzuje. Ako príklad môže slúžiť ustanovenie z nášho občianskeho zákonníka:

§20 (2) OZ

*...Ak tieto osoby prekročia svoje oprávnenie, vznikajú práva a povinnosti právnickej osobe, **len pokiaľ** sa právny úkon týka predmetu činnosti právnickej osoby a **len vtedy, ak** ide o prekročenie, o ktorom druhý účastník nemohol vedieť.*

V preklade do nemčiny je pre vyjadrenie dostatočnej podmienky (*ak-*) použitá konštrukcia *-, so* , pre vyjadrenie nutnej podmienky v prvej pozícii (*len pokiaľ*) použitá spojka **nur – dann, wenn**, vyjadrenie nutnej podmienky v druhej pozícii je elidované.¹⁷

13 Operátor **nur wenn** pre nutnú podmienku v nemeckom práve

V BGB sa na vyjadrenie nutnej podmienky používa spojenie *nur wenn* -, (*dann*) – napríklad:

§ 1088 BGB

*(3) Der Nießbraucher ist dem Besteller gegenüber zur Befriedigung der Gläubiger wegen der im Absatz 1 bezeichneten Ansprüche verpflichtet. Die Rückgabe von Gegenständen zum Zwecke der Befriedigung kann der Besteller **nur** verlangen, **wenn** der Nießbraucher mit der Erfüllung dieser Verbindlichkeit in Verzug kommt.*

V BGB môžeme nájsť aj neprerušené spojenie *nur, wenn* – keď ide o zostavu bez pomocného slovesa:

§ 1145 BGB

*(2) Die Vorschrift des Absatzes 1 Satz 2 gilt für Zinsen und andere Nebenleistungen **nur, wenn** sie später als in dem Kalendervierteljahr, in welchem der Gläubiger befriedigt wird, oder dem folgenden Vierteljahr fällig werden.*

Zriedkavé je použitie spojenia *nur dann, wenn*:

§ 1296 BGB

¹⁷ Pozn. 5.

*Das Pfandrecht an einem Wertpapier erstreckt sich auf die zu dem Papier gehörenden Zins-, Renten- oder Gewinnanteilscheine **nur dann, wenn** sie dem Pfandgläubiger übergeben sind.*

14 Konštrukcia spojky *ibaže, ledaže* vo význame *vtedy, keď nie (unless)*

Výrazom, ktorý sa v našom práve používal na vyjadrenie negatívnej dostatočnej podmienky, je slovo *ibaže*. Dnes môžeme pozorovať jeho časté použitie v bežnom jazyku v odlišnom význame – vo význame slova *avšak*.

Schérou $\Omega \leftarrow \cup \neg \gamma$ budeme označovať zloženú štruktúru súvetí, v ktorej význam druhej vety je vo vzťahu negatívnej dostatočnej podmienky pre význam prvej vety.

(V3) *Čo iné bude taká kreatúra robiť na súde, **ibaže** by bol obžalovaný.*

(V3*) *Čo iné bude taká kreatúra robiť na súde, **pokiaľ**by **nebol** obžalovaný.*

Spojku *ibaže* si nesmieme zamieňať za spojku *iba ak* (vyjadrenie nutnej podmienky), pretože majú zásadne odlišný význam. Žiaľ, často býva anglická spojka *unless* chybné prekladaná práve ako spojka *iba ak*, pričom správnymi prekladmi sú: *ak nie, pokiaľ nie, ibaže, ledaže*.

Niekedy je veta za spojkou *ibaže* negovaná:

§ 749 OZ

(2) *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri, **ibaže** ju **nemohol** odvrátiť pri vynaložení odbornej starostlivosti.*

V takom prípade máme súvetie, ktorej logickou štruktúrou je schéma $\Omega \leftarrow \cup \neg \neg \gamma$, ktorá jepodľa logického zákona o dvojitej negácii zhodná so štruktúrou bez $\Omega \leftarrow \cup \gamma$

§ 749 OZ

(2*) *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri, **pokiaľ** ju mohol odvrátiť pri vynaložení odbornej starostlivosti.*

Vo väčšine príkladov býva v národnom korpuse českého jazyka prvá veta negovaná: $\neg \Omega \leftarrow \cup \neg \gamma$

(V4) *Dva lidé nespahnou jenom tak ze stejných schodů, ledaže by jim v tom někdo pomohl.*

Čo môžeme vyjadriť aj nasledovne:

(V4*) *Dva lidé nespahnou jenom tak ze stejných schodů, pokud by jim v tom někdo nepomohl.*

15 Nemecký ekvivalent spojky *ibaže* vo význame *s výnimkou, že: es sei denn*

Spojenie *es sei denn* má v BGB podľa nášho počítania približne 116 výskytov, napríklad:

§ 145 BGB

Wer einem anderen die Schließung eines Vertrags anträgt, ist an den Antrag gebunden, es sei denn, dass er die Gebundenheit ausgeschlossen hat.

V slovenskom preklade¹⁸ je použitá spojka *ibaže*, podobne to je v § 153 BGB a ďalších. Oficiálny preklad paragrafu:

§ 627 BGB

(2) Der Verpflichtete darf nur in der Art kündigen, dass sich der Dienstberechtigte die Dienste anderweit beschaffen kann, es sei denn, dass ein wichtiger Grund für die unzeitige Kündigung vorliegt. Kündigt er ohne solchen Grund zur Unzeit, so hat er dem Dienstberechtigten den daraus entstehenden Schaden zu ersetzen.

do angličtiny dosvedčuje, že ide o vhodné vyjadrenie výnimky:

Section 627

(2) The person obliged to perform services may only give notice in such a manner that the person entitled to services can obtain the services elsewhere, unless there is a compelling reason for untimely notice of termination. If he should give notice in untimely fashion without such cause, then he must compensate the person entitled to services for damage arising from this.

Je prekvapivé, že v príručke *Handbuch der Rechtsförmlichkeit*¹⁹ sa spojenie *es sei denn* vôbec nespomína a odporúča sa používať spojenia **wenn nicht, soweit nicht, sofern nicht** a **solange nicht**.

¹⁸ Pozn. 5.

¹⁹ Handbuch der Rechtsförmlichkeit, 69.

16 Sylepsa a anafora

Tvorba ustanovení právnych noriem sa riadi princípom *ekonomickosti* vyjadrovania. Ako prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa sa používajú rôzne spôsoby skracovania a vypúšťania výrazov, najmä prostredníctvom *anafory* a rôznych foriem *elipsy*.

Napríklad v znení §507 (1) OZ:

Ak nemožno vadu odstrániť a ak nemožno pre ňu vec užívať dohodnutým spôsobom alebo riadne, je nadobúdateľ oprávnený domáhať sa zrušenia zmluvy. Inak sa môže nadobúdateľ domáhať buď primeranej zľavy z ceny, alebo opravy alebo doplnenia toho, čo chýba.

je viackrát použitá sylepsa (zložená výpustka) a anafora. Pre presné pochopenie a správny preklad je dôležité vedieť takéto úsporné vyjadrenie rekonštruovať na neskrátenú verziu, na úplný reglementovaný tvar:

(Reg) *Ak nemožno vadu odstrániť a ak nemožno pre **vadu** vec užívať dohodnutým spôsobom **alebo ak nemožno pre vadu vec užívať** riadne, (tak) je nadobúdateľ oprávnený domáhať sa zrušenia zmluvy. Inak sa môže nadobúdateľ domáhať buď primeranej zľavy z ceny, alebo **sa môže nadobúdateľ domáhať** opravy alebo **sa môže nadobúdateľ domáhať** doplnenia toho, čo chýba.*

17 Záver

V štúdií sme upozornili na niektoré špecifiká právneho textu, ktoré vplývajú na možnosti správneho prekladu. Rozlíšili sme tri typy faktov/noríem: empirické, analytické a sociálne. Právne systémy sú špecifické sústavy explicitných konštitutívnych noríem. Keďže typickou logickou štruktúrou právnej normy je podmienkové spojenie empirického faktu a právnej regulácie (špecifického sociálneho faktu), zamerali sme sa na explikáciu rôznych typov podmienkových spojení pomocou logických (vetných) operátorov. Išlo najmä o zachytenie dostatočnej, nutnej a negatívnej dostatočnej podmienky právnej regulácie. Navrhli sme vzorové priezračné spôsoby zachytenia takýchto podmienok. Preverili sme

„Schon die sprachliche Gestaltung soll erkennen lassen, wer die Darlegungs- und Beweislast zu tragen hat. Ein Konditionalsatz, der mit „wenn nicht“, „soweit nicht“, „sofern nicht“ und „solange nicht“ beginnt, enthält eine Ausnahmeregelung.“

ekvivalentnosť konštrukcií vetných operátorov v slovenskom a nemeckom právnom texte najmä na materiáli nemeckého a slovenského občianskeho zákonníka a ich prekladov do slovenčiny, resp. nemčiny. Pri analýze nemeckého občianskeho zákonníka sme prihliadali aj na jeho oficiálny anglický preklad. V neposlednom rade sme upozornili na použitie prostriedkov, ktoré vedú ku kohézności textu (anafora) a jeho koncízności (sylepsa). Tieto by mali byť identifikované a pochopené, aby bol preklad zaručene správny. Veľa problémov na rozhraní logickej sémantiky a teórie prekladu sme nechali nepovšimnuté. O niektorých z nich by sme chceli hovoriť v nadväzujúcej stati.

Použitá literatúra

- BICCHERIERI, C. 2006. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social norms*. Cambridge University Press, Cambridge.
- DVONČ, L. – HORÁK, G. – MIKO, F. – MISTRÍK, J. – ORAVEC, J. – RUŽIČKA, J. – URBANČOK, M. 1966. *Morfológia slovenského jazyka*, Vydavateľstvo SAV. Bratislava.
- FREGE, G. 1964. *Begriffsschrift*. Georg Olms, Hindelsheim.
- GAHÉR, F. 2012. Revízia definícií pojmov dostatočná a nutná podmienka. *Organon F* 19, č. 1, 16 - 37.
- GAHÉR, F. 2012b. Len. *Organon F* 19, č. 3, s. 306 - 324.
- GAHÉR, F. 2015. Logika verzus jazykoveda o vetných spojkách. *Organon F* 22, č. 3, s. 395 - 424.
- GEIS, M. – LYCAN, W. (1993). Nonconditional Conditionals. *Linguistics, Ohio State University*.
- HANDBUCH DER RECHTSFÖRMLICHKEIT. 3. Auflage. Dostupné na: http://hdr.bmj.de/page_a.1.html. (19.10.2015)
- HUMBERSTONE, L. 2011. *The Connectives*. MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England.
- HERBURGER, E. 2015. Only if: If only we understood it. Dostupné na: http://faculty.georgetown.edu/herburge/Elena_Herburger/Faculty_Webpage_files/OnlyifApril24.pdf (10.10.2015)

- HOLLÄNDER, P. 2012. *Filosofie práva*. 2. roz. vyd., Aleš Čeněk : Plzeň.
- KOLLER, P. 1997. *Theorie des Rechts. Eine Einführung*. Böhlau. Wien-Köln-Wiemar.
- KŘEN, M. – BARTOŇ, T. – CVRČEK, V. – HNÁTKOVÁ, M. – JELÍNEK, T. – KOCEK, J. – NOVOTNÁ, R. – PETKEVIČ, V. – PROCHÁZKA, P. – SCHMIEDTOVÁ, V. – SKOUMALOVÁ, H.: *SYN2010: žánrově vyvážený korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>. (5.10.2015)
- KUBEŠ, V. 1938. *Nemožnost plnění a právní norma*. Praha – Brno.
- LYCAN, W. 2001. *Real Conditionals*. (paperback 2005). Clarendon Press. Oxford.
- MARMOR, A. 2005. *Interpretation and Legal Theory*. 2nd ed. Hart Publishing. Oxford and Portland.
- SVOBODA, V. – PEREGRIN, J. 2009. *Od jazyka k logice. Filozofický úvod do moderní logiky*. Praha: Academia.
- SVOBODA, V. 2013. *Logika pro Pány, Otroky a Kibice (Filosofický průvodce světem deontické logiky)*. Filosofia, Praha.
- SOFFRITTI, M. 1999. Textmerkmale deutscher und italienischer Gesetzesbücher: Übersetzung und kontrastive Analyse. In: Sandrini, P. (Hrsg.): *Übersetzung von Rechtstexten – Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Gunter Narr Verlag. Tübingen.
- SOFFRITTI, M. 2009. *Genau wenn oder nur insoweit? Einschränkende Bedingungen in deutschen und italienischen Gesetzbüchern. Moderne Sprachen*, 53, s. 49-80.
- SOFFRITTI, M. 2009. *Bedingung und Zeitangabe – wenn und verwandte Ausdrucksformen in deutschsprachigen Gesetzbüchern für Südtirol*. In: *Eindeutig uneindeutig: Fachsprachen – ihre Didaktik, ihre Übersetzung*. Peter Lang, Frankfurt a. M., s. 27-37.
- SOFFRITTI, M. 2013. Konjunktiv in deutschsprachigen Gesetzbüchern. In: Desoutter, C. – Heller, D. – Sala, M. (eds) 2013. *Korpora in der Fachkommunikation*. CELSB Bergamo. s. 239-266. Dostupné na: www.unibg.it/cerlis

Internetové zdroje

http://www.nemecke-zmluvy-pravo.eu/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=140&lang=sk [Cit. 2015-07-10].

<http://slovník.azet.sk/preklad/nemecko-slovensky/?q=insoweit> [Cit. 2015-05-10].

<http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [Cit. 2015-19-10].

<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf> [Cit. 2015-19-10].

http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf [Cit. 2015-19-10].

www.zbierka.sk/sk/predpisy/47-1992-zb.p-1631.pdf [Cit. 2015-05-09].

www.zbierka.sk/sk/predpisy/561-2007-z-z.p-32000.pdf [Cit. 2015-10-09].

INŠTITÚT TLMOČNÍCKEHO ÚSTAVU – PRÍNOS ALEBO PREMÁRNENÁ ŠANCA?¹

Zuzana Guldánová – Tomáš Sovinec

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstract

Da seit dem letzten Jahr in der Slowakei die Vorbereitung einer Gesetzesnovelle des Gesetzes über beeidigte Dolmetscher und Übersetzer verläuft, welche die Existenz der heutigen Dolmetsch institute nicht mehr berücksichtigt, denken wir, dass es geeignet ist, das mehr als zehnjährige Bestehen dieser Institute in der Slowakischen Republik zusammenzufassen. Wir befassen uns jedoch nicht nur mit der Existenz dieser „Hilfsorgane“ des Slowakischen Justizministeriums sondern auch mit der, in diesem Jahr zum ersten Mal umgesetzten neuen Form der Fachprüfung für Dolmetscher und Übersetzer aus der Sicht eines Dolmetschers und Übersetzers, der Mitglied der Prüfungskommission gewesen ist. Unsere künftige Forschung wird sich dabei im Rahmen von unserem Projekt „Transius“ auch auf die Qualität und Zufriedenheit der Kunden mit dem „Produkt“ der beeidigten Dolmetscher und Übersetzer befassen, die auch mit dem Bestehen/nicht Bestehen solcher Institute verbunden ist.

1 Úvod

Jednou z noviniiek zákona č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej iba ZZTP) bolo od 1.9.2004 zavedenie inštitútu „tlmočnického ústavu“ (ďalej iba TÚ). Keďže v súčasnosti prebieha príprava a pripomienkovanie novely ZZTP, ktorá s existenciou tlmočnických ústavov do budúcnosti neráta, nazdávame sa, že je namieste pokúsiť sa zhodnotiť vyše desať rokov existencie tlmočnických ústavov v Slovenskej republike ako aj novú podobu odborných skúšok prekladateľov a tlmočníkov realizovaných prostredníctvom Justičnej akadémie Slovenskej republiky z pohľadu tlmočníka a prekladateľa ako člena skúšobnej komisie.

¹Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0226-12.

Motivácia zákonodarcu pri kreovaní inštitútu TÚ zrejme ostane ukrytá v neverejných a nezverejnených podkladoch z legislatívneho procesu. Môžeme sa iba domnievať, že malo ísť o priblíženie k situácii znalcov, ktorí mali znalecké ústavy vytvorené už podľa zákona č. 36/1967 Zb. o znalcoch a tlmočníkoch. K dnešnému dňu je v zozname MS SR zapísaných 11 znaleckých ústavov a približne 100 znaleckých organizácií.² Tlmočnickými ústavmi sú štyri vysoké školy – Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Prešovská univerzita v Prešove a Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Tlmočnicke ústavy nie sú samostatné organizácie s vlastnou organizačnou štruktúrou, ide o funkciu zverenú príslušnej univerzite. Tlmočnickým ústavom je teda samotná univerzita.

2 Legislatívny rámec vzniku Tlmočnických ústavov

Dôvodová správa k ZZTP uvádza:

„Tlmočnicke ústavy budú rovnako ako znalecké ústavy plniť funkciu metodického a rezortného centra. Hlavný rozdiel spočíva v tom, že nebudú vykonávať tlmočnickú činnosť ani prekladateľskú činnosť, keďže výkon tejto činnosti je nanajvýš osobný a nie je ho možné vykonávať kolektívne ako u znaleckej činnosti znaleckými ústavmi. Z tohto dôvodu sa tlmočnicke ústavy ani nezapisujú do zoznamu.“³

Zákon nestanovuje podmienky, za ktorých ministerstvo poverí tretiu stranu výkonom funkcie tlmočnického ústavu. Univerzity, ktoré sú v súčasnosti poverené výkonom funkcie tlmočnického ústavu, boli ministerstvom poverené na základe vlastnej žiadosti. Podľa § 25 ZZTP úlohou tlmočnického ústavu je poskytovať rezortnému ministerstvu súčinnosť a pôsobiť ako metodické centrum v oblasti tlmočnickej a prekladateľskej činnosti, predovšetkým v súvislosti so zabezpečovaním odborných skúšok, tzv. odborného minima a pri overovaní odbornej spôsobilosti. V tomto sú jeho úlohy podobné ako úlohy znaleckého

²<http://www.jaspi.justice.gov.sk>

³Nový zákon o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch s dôvodovou správou. In: Novelizované zákony s dôvodovými správami v úplnom znení č. 67/2004, s. 58.

ústavu. Pre prípadné vlastné aktivity tlmočnického ústavu je však rozhodujúce, že na rozdiel od znaleckého ústavu „plní **na základe poverenia ministerstvá výlučne** funkciu rezortného a metodického centra **vo vymedzenej oblasti** tlmočnickej činnosti a prekladateľskej činnosti,“ pričom zdôrazňujeme obmedzujúce spresnenia. V praxi to znamená, že akákoľvek aktivita tlmočnického ústavu podlieha schváleniu MS SR resp. že bez výslovného poverenia zo strany ministerstva nemôže vykonávať nijakú činnosť. Zákon síce uvádza, že tlmočnický ústav je „špecializovaná a vedecká organizácia“ a univerzity poverené výkonom pôsobnosti tlmočnického ústavu túto podmienku v plnej miere spĺňajú a naplňujú, dôvera zákonodarcu v odborné a morálne kompetencie poverených univerzít ako tlmočnických ústavov však očividne má svoje hranice.

Podľa § 25 ZZTP má tlmočnický ústav v zásade dve úlohy. Prvou je „zabezpečovať odborné minimum a špecializované vzdelávanie v príslušných odboroch tlmočnickej a prekladateľskej činnosti v rozsahu stanovenom ministerstvom“. Pokiaľ ide o „špecializované vzdelávanie“, v komentári k ZZTP sa uvádza, že zatiaľ žiadny z tlmočnických ústavov nebol takýmto vzdelávaním poverený, pretože absolvovanie špecializovaného vzdelávania nie je podmienkou na zápis do zoznamu.⁴ Naopak, odborné minimum všetky tlmočnicke ústavy v rozsahu stanovenom ministerstvom poskytujú a realizujú.

2.1 Odborné minimum

Osobitné vzdelávanie o spôsobe výkonu činnosti podľa ZZTP – tzv. odborné minimum je jednou z podmienok na zápis do zoznamu tlmočníkov/prekladateľov. Odborné minimum zabezpečujú tlmočnicke ústavy v rozsahu najmenej 30 hodín podľa študijného programu schváleného ministerstvom. Ide o základy občianskeho a rodinného, trestného, obchodného, správneho a medzinárodného práva so zameraním na objasnenie právnej terminológie, o predpisy pre tlmočnícku a prekladateľskú činnosť, o metodiku tlmočnických a prekladateľských úkonov. Keďže mnohí z uchádzačov nemajú tlmočnicke a prekladateľské vzdelanie,

⁴ DANKOVČÍK, J. – RAJNIČOVÁ KNAPÍKOVÁ, A. 2014. Zákon o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch. Komentár. Wolters Kluwer. Bratislava, ISBN: 978-80-8168-121-9.

súčasťou odborného minima sú aj základy translatológie, teoretické a etické aspekty translácie. Vzdelávanie nie je viazané na konkrétny jazyk, prebieha v slovenčine. Je ukončené písomnou a ústnou skúškou a osvedčenie o absolvovaní sa podľa § 5 ZZTP predkladá ministerstvu k žiadosti o zápis do zoznamu. Frekvencia konania kurzov odborného minima nie je stanovená, podľa neoficiálneho usmernenia ministerstva by ho tlmočnícky ústav mal realizovať aspoň raz ročne. Záujemcovia sa prihlasujú na odborné minimum podľa vlastného záujmu a uváženia, pričom majú na výber aj medzi inými organizátormi, pretože MS SR poverilo realizáciou odborného minima pre tlmočníkov a prekladateľov aj niektoré znalecké ústavy a organizácie.

2.2 Odborná skúška tlmočníka/prekladateľa

Druhou úlohou tlmočnickeho ústavu podľa § 25 ZZTP je „poskytovať ministerstvu súčinnosť pri vykonaní odbornej skúšky pre tlmočníkov a prekladateľov“. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že tak ako sú oddelené činnosti tlmočníka a prekladateľa, aj tu ide o dve úplne oddelené skúšky. Podrobnosti upravujú § 7 (odborná skúška tlmočníka) a § 8 (odborná skúška prekladateľa) príslušnej vyhlášky, pričom *„účelom odbornej skúšky je zistiť, či žiadateľ má potrebné vedomosti a je dostatočne prakticky pripravený na riadny výkon znaleckej, tlmočnickej alebo prekladateľskej činnosti“*.⁵ Zloženie odbornej skúšky pred komisiou je podmienkou zápisu do zoznamu. Uchádzači o vykonanie skúšky sa prihlasujú na Ministerstvo spravodlivosti, ktoré organizačným zabezpečením a realizáciou odbornej skúšky poverí ad hoc niektorý z tlmočnických ústavov. Odborná skúška sa koná vždy len pre konkrétne určené jazyky a pre konkrétnych pozvaných uchádzačov.

Odborná skúška prekladateľa je zameraná na overenie spôsobilosti uchádzača plniť úlohy kladené na prekladateľa v konaní pred orgánmi činnými v trestnom konaní (predovšetkým prekladanie dôkazového materiálu, znaleckých posudkov, zápisníc z výsluchov osôb, dožiadaní, žiadostí o poskytnutie právnej

⁵Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 500/2005 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 490/2004 Z. z., ktorou sa vykonáva ZoZTP.

pomoci do cudziny a z cudziny), v súvislosti so súdnymi pojednávaniami predovšetkým v trestných, občianskych, rodinných a pracovnoprávných veciach (prekladanie návrhov, žalôb, rozhodnutí súdov jednotlivých stupňov, opravných prostriedkov z cudziny a do cudziny), v konaní pred rozhodcovským súdom, pri prekladaní odborných právnych stanovísk a rozborov z cudziny a do cudziny v najrôznejších oblastiach, pri prekladaní dokladov a listín v konaní pred štátnymi orgánmi a orgánmi, na ktoré prešli úlohy štátnych orgánov, ako aj pri právnych úkonoch občanov alebo organizácií (napr. rodný, úmrtný, sobášny list, živnostenské listy, doklady o vzdelaní, osvedčenia, certifikáty, výpisy z registra trestov, výpisy z obchodného registra atď.).

Odborná skúška tlmočníka sa sústreďuje na zvládanie potrebných tlmočnických a prekladateľských zručností a postupov s prihliadnutím na obsahovú, jazykovú a terminologickú adekvátnosť cieľového textu. Odborná skúška tlmočníka i prekladateľa pozostáva z translácie oboma smermi. Pri odbornej skúške prekladateľa uchádzač v ústnej časti svoje riešenia a postupy primerane odôvodní (identifikácia typu textu, adresáta, typických jazykovo-štylistických prostriedkov, anticipácia problémov atď.). Uchádzač na odbornej skúške tlmočníka musí byť schopný s pomocou notácie (tlmočnického zápisu) konzekutívne pretlmočiť súvislý text.

Súčasný spôsob bodového hodnotenia odbornej skúšky podľa vyhlášky však nemá žiadne parciálne kritériá a zaoberá sa iba najzákladnejšou podmienkou – jazykovou pripravenosťou uchádzača. Nie je nezvyčajné, že uchádzači nerozumejú kladeným otázkam a nie sú schopní na primeranej úrovni vysvetliť svoje postupy. Pri takomto spôsobe hodnotenia sa translácia ako kultúrny transfer dostáva na vedľajšiu koľaj, čím dochádza k popretiu statusu tlmočníka a prekladateľa ako experta v oblasti interkultúrnej komunikácie (Guldanová, 2011, 67).

Úloha tlmočnických ústavov pri realizácii odborných skúšok je organizačná. Ministerstvo podľa žiadostí uchádzačov viac-menej direktívne určuje tlmočnickemu ústavu zoznam jazykov, ktoré majú byť predmetom skúšky. Úlohou tlmočnického ústavu je rozposlať v stanovenej lehote pozvánky na konkrétny termín konania skúšky, predložiť ministerstvu návrh na zloženie skúšobných

komisií. Zloženie komisií nie je stále, ale členovia sú menovaní ministerským dekrétom vždy len na konkrétny termín. Podľa vyhlášky môže byť členom komisie okrem zástupcu ministerstva len tlmočník alebo prekladateľ z príslušného jazyka zapísaný v zozname, ak to nie je možné (napríklad preto, že v príslušnom jazyku dosiaľ nie je v zozname nikto zapísaný), musí táto osoba „svojím vzdelaním a praxou garantovať kvalifikované vykonanie odbornej skúšky“. Počas desiatich rokov realizácie odborných skúšok na FiFUK toto vôbec nebola ojedinelá situácia a týkala sa mnohých jazykov, napr. arménčiny, hebrejčiny, japončiny, nórčiny, litovčiny, latinčiny alebo turečtiny. Zostaviť kvalifikovanú skúšobnú komisiu na odborné skúšky z týchto jazykov bolo možné len vďaka odborným a kolegiálnym kontaktom tlmočnického ústavu. Ďalšou úlohou tlmočnického ústavu pri organizovaní odbornej skúšky je príprava súboru vhodných textov na preklad i tlmočenie. Z predloženého súboru textov ministerstvo napokon vyberá ten, ktorý sa v konkrétnom jazyku tlmočí a prekladá. Pri existencii štyroch tlmočnických ústavov, ktoré v podstate neboli koordinované, dochádzalo k tomu, že tlmočené/prekladané texty, a teda ani odborné skúšky nemali rovnakú náročnosť. Problém sa čiastočne podarilo vyriešiť stretnutím predstaviteľov tlmočnických ústavov na ministerstve a aspoň rámcovou dohodou v tejto oblasti.

Žiaľ, rýchlo sa striedajúce osoby na zodpovedných postoch ministerstva väčšinou neprispievali ku koordinácii postupu, ale nevyváženým prístupom k tlmočnickým ústavom skôr živili umelo vyvolané animozity medzi nimi.

3 Ostatné úlohy tlmočnických ústavov

Podľa § 25 ZZTP by tlmočnicke ústavy mali poskytovať ministerstvu súčinnosť aj „pri overovaní odbornej spôsobilosti tlmočníkov/prekladateľov, kontrolnej činnosti, vzdelávacej činnosti, metodickej a konzultačnej činnosti“. Nazdávam sa, že práve realizáciou týchto činností by sa boli mohli naplno uplatniť odborné kompetencie tlmočnických ústavov ako špecializovaných vedeckých a pedagogických pracovísk, no tieto požiadavky na ne ministerstvo nikdy neadresovalo (minimálne nie na tlmočnický ústav FiFUK). Zo ZTP v § 30 odsek 1 stanovuje, že „*znalec, tlmočník alebo prekladateľ zapísaný v zozname je povinný*

a) *sústavne sa vzdelávať a zvyšovať si kvalifikáciu v rozsahu určenom ministerstvom*“. Zákonodarca teda chápe nevyhnutnosť sústavného vzdelávania, na druhej strane sa však ministerstvo ďalším vzdelávaním tlmočníkov a prekladateľov dosiaľ nezaoberalo (v znaleckých činnostiach je situácia so vzdelávaním diametrálne odlišná, nazdávam sa, že to súvisí s dlhšou tradíciou a odlišným postavením znaleckých ústavov, ktoré vzdelávanie poskytujú).

V celkom ojedinelých prípadoch ministerstvo využilo odbornú kompetenciu tlmočnických ústavov so žiadosťou o vypracovanie stanoviska k sťažnosti na prekladateľský úkon. Tlmočnicke ústavy sú renomované univerzity, ktoré disponujú skúsenými a kvalifikovanými odborníkmi v oblasti translatológie, je teda pomerne pravdepodobné, že ich stanovisko bude kvalifikované.⁶ Keďže však ani tlmočnicke ústavy nemajú vypracované jednotné kritériá na hodnotenie výstupov translátora, ostáva aj tu pomerne veľký priestor na voluntarizmus pri posudzovaní. Ak následne ministerstvo skonštatuje, že tlmočník/prekladateľ sa dopustil „závažných nedostatkov odbornej povahy“, konzekvencie pre dotknutú osobu siahajú od písomného napomenutia cez peňažnú pokutu, dočasný zákaz činnosti až po vyčiarknutie zo zoznamu. Ak Rakšányiová (2010, 23 a nasl.) zdôrazňuje význam stanovenia kritérií na hodnotenie translátu v pedagogickom procese, potom v profesionálnej sfére majú takéto kritériá priam existenčnú dôležitosť. Nazdávam sa, že vypracovanie podrobných evaluačných kritérií, ktoré by zohľadňovali nielen všetky tradičné kategórie hodnotenia (významové chyby, vynechané časti textu, gramatické a pravopisné chyby), ale skúmali by preklad aj z hľadiska jeho funkcie, komunikatívnosti, vzťahu ku kultúrnym konvenciám a pod., mohlo byť jednou z najdôležitejších úloh tlmočnických ústavov.

Univerzity, ktoré plnia funkciu tlmočnických ústavov, by boli spôsobilé poskytnúť svoje odborné kapacity na optimalizáciu podmienok výkonu tlmočnickej/prekladateľskej činnosti, čo by bolo prínosom pre všetky strany zúčastnené na tomto procese vrátane štátu a štátnych orgánov. Je škoda, že neboli využité.

⁶ Prirodzene, ministerstvo sa pri rozhodovaní o sťažnosti o stanovisko tlmočnickeho ústavu iba opiera.

4 Nová forma odborných skúšok prekladateľov a tlmočníkov z pohľadu tlmočníka a prekladateľa ako člena skúšobnej komisie

Nová forma odborných skúšok v období od 23.6.2015 do 26.6.2015 resp. 8.6.2015 znamenala, že prvýkrát v histórii nebol organizátorom jeden zo štyroch tlmočnických ústavov, ale stalo sa ním Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, ktoré ich zabezpečilo v technicko-organizačnej spolupráci s Justičnou akadémiou Slovenskej Republiky v jej priestoroch v Pezinku.

4.1 Odborná skúška prekladateľa

Odborná skúška prekladateľa, písomná časť: preklad I – zo slovenského jazyka do cudzieho jazyka a preklad II: z cudzieho jazyka – do slovenského jazyka bola fyzickými osobami/skúšanými vykonávaná na rozdiel od minulosti nie ručne písaným písmom, ale osobným písaním fyzickými osobami/skúšanými na klávesnici osobných počítačov bez prístupu na internet, ktoré boli na tento účel poskytnuté Justičnou akadémiou. V prípade záujmu pre individuálne pohodlie si mohli skúšaní priniesť vlastnú klávesnicu, pripojiteľnú k osobnému počítaču cez USB vstup. Počas priebehu odbornej skúšky bolo zakázané mať zapnuté akékoľvek iné elektronické zariadenia (napr. iné osobné počítače, tablety, mobilné telefóny a iné komunikačné prostriedky) ako aj využívať elektronické nosiče informácií. Uchádzači však mohli používať akékoľvek publikácie v knižnej podobe (slovníky, monografie, učebnice atď.), ktoré si priniesli resp. sa nachádzali v miestnosti a boli poskytnuté ministerstvom resp. Justičnou akadémiou. Je potrebné povedať, že z hľadiska skúšajúceho bol komfort pri opravovaní prekladov výrazne vyšší ako v minulosti. Keďže rukopis mnohých uchádzačov nebol v minulosti vždy ideálny. Preklad bol po jeho vyhotovení teda po 90 minútach vytlačený podpísaný uchádzačom a dodaný do príslušnej komisie pre daný jazyk.

4.2 Odborná skúška tlmočníka

Odborná skúška tlmočníka (odborná komunikácia, konzekutívne tlmočenie) bola vykonaná v reálnej pojednávacej miestnosti súdu v priestoroch Justičnej akadémie Slovenskej Republiky. Z tlmočnických skúšok bol

vyhotovovaný zvukový záznam na zariadení aké dnes využívajú súdy. Záznam bol vyhotovovaný so súhlasom skúšaných. Úloha tlmočiť reálne texty zo skutočných situácií na súdoch alebo iných orgánov štátnej správy si vyžadovala maximálnu koncentráciu ako u skúšajúcich tak aj skúšaných, ktorí v mnohých prípadoch nemali žiadne alebo len nepatrné skúsenosti z praktického tlmočenia. Úspešnosť uchádzačov sa pohybovala asi na úrovni 35 % z 200 uchádzačov.

5 Záver

Dôležitosť tlmočníkov a prekladateľov pre účely konaní pred súdom a inými orgánmi verejnej moci stúpa. Dôvodom je nielen čoraz väčší počet cudzincov, ale i dnes veľmi aktuálna téma prisťahovalectva, ktoré kladú na kvalitu tlmočníkov a prekladateľov vysoké nároky. Predovšetkým v prihraničných regiónoch Slovenska dnes nie je výnimkou, že ľudia bývajú v Rakúsku, Maďarsku, Poľsku a dochádzajú za prácou na Slovensko. Táto aktivita „legálnej migrácie“ prináša so sebou potrebu prekladať dokumenty aj pre fyzické osoby.

Celkovo sa túto jar uskutočnilo 200 odborných skúšok, v 16 jazykových kombináciách so štátnym jazykom. V skúšobných komisiách sa vystriedalo 35 skúšajúcich z celého územia Slovenskej republiky. Podmienky na vykonanie skúšky boli adekvátne dôležitosti tohto povolania a aj napriek niektorým nedostatkom môžeme konštatovať, že pokus ministerstva spravodlivosti „zreformovať“ odborné skúšky úradných tlmočníkov a prekladateľov nebol úplným „výkrikom do prázdna“. Predsa sa však nazdávame, že potenciál spolupráce a súčinnosti medzi MS SR a tlmočnickými ústavmi ešte zďaleka nebol naplnený.

Použitá literatúra

DANKOVČÍK, J. – RAJNIČOVÁ KNAPÍKOVÁ, A. 2014. *Zákon o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch. Komentár*. Wolters Kluwer. Bratislava, ISBN: 978-80-8168-121-9.

DANKOVČÍK, J. – RAJNIČOVÁ KNAPÍKOVÁ, A. 2014. *Zákon o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch. Komentár*. Wolters Kluwer. Bratislava, ISBN: 978-80-8168-121-9.

Nový zákon o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch s dôvodovou správou. In: Novelizované zákony s dôvodovými správami v úplnom znení č. 67/2004.

Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 500/2005 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 490/2004 Z. z., ktorou sa vykonáva ZZTP.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2010. *Ako objektívne evaluovať preklad alebo hľadanie kritérií hodnotenia prekladu*. In: STAHL, Jaroslav (ed.): *Translatologické reflexie 2010*. Bratislava : Vydavateľstvo IRIS.

Internetové zdroje

<http://www.jaspi.justice.gov.sk> [Cit. 2015-11-10].

K VYMEDZENIU POJMU „PRÁVNÝ ŠTÝL“

Helena Mazurová

Technická univerzita v Košiciach, Košice

Abstract

Legal texts have a central position in every modern society. People often get in contact with legal texts during their lives. Nearly all important human activities are based on legal texts and are accompanied by them. The position of legal texts in Slovak linguistics, especially stylistics may not reflect their importance and unique functions that they have in the society. This paper, based on the speech act theory, focuses on the illocutionary act and its communicative function that governs the unique function of legal texts in the life of a society: granting legal rights and conferring legal duties. Legal texts form their own style – „a legal style“.

1 Úvod

Právne texty zohrávajú v živote ľudí dôležitú úlohu; sprevádzajú ich od narodenia (rodný list) až po smrť (úmrtný list). Právne texty tvoria uzavretý celok, ktorý je jedinečne určený ich hlavnou funkciou, tým sa právne texty vydeľujú voči ostatným „neprávnym“ textom. Táto autonómnosť právnych textov sa má odraziť aj v ich zaradení v slovenskej lingvistike v systéme textov a v klasifikácii štýlov.

2 Definícia pojmu „štýl“ v slovenskej stylistike

Pri definovaní štýlu musíme vychádzať z pojmu „text“ ako jedného zo základných pojmov stylistiky, lebo text je nadriadený pojem vo vzťahu k pojmu štýl. V lingvistike nájdeme veľa definícií textu, ktoré zdôrazňujú jednotlivé dominantné znaky textu. V slovenskej lingvistike sa najčastejšie odkazuje na definície Mistríka a Findru. Mistrík definuje text ako „jazykovo-tematickú štruktúru so zámerným usporiadaním výpovedí, ktorým sa vyjadruje relatívne uzavretý myšlienkový komplex“ (Mistrík, 1997, 273). Findra definuje text ako „lineárnu jednotku, ktorá predstavuje funkčnú následnosť (zviazanosť) obsahovo-tematických a jazykovo-kompozičných zložiek a prvkov“ (Findra, 2004, 129). Obe definície

obsahujú spoločné prvky: text chápu ako súbor formálnych jazykových a obsahových prvkov, ktoré vytvárajú zámerný celostný jazykový útvar. Dolník definuje text ako „relatívne uzavretý komunikačný celok, ktorý na základe obsahovej a ilokučnej štruktúry plní propozičnú a pragmatickú funkciu“ (Dolník, Bajžíková, 1998, 10). V tejto definícii sa text chápe nielen zo sémantického hľadiska, ale obohacuje sa o pragmatickú funkciu textu, t. j. o priamu komunikáciu medzi jej účastníkmi (hovoriaci, poslucháč) a konkrétny kontext, v ktorom komunikácia prebieha. Štýl ako lingvistický pojem je charakterizovaný ako „spôsob prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom, zákonitým usporiadaním a využitím jazykových i mimojazykových prostriedkov so zreteľom na tematiku, situáciu, funkciu, autorov zámer a na obsahové zložky prejavu“ (Mistrík, 1997, 30 alebo 419). Findrova definícia štýlu : „Štýl je výber a usporiadanie (kombinácia) prvkov tak, aby vznikol zmysluplný celok. Pri vytváraní istého diela človek vedome a zámerne vyberá z prvkov, ktoré má k dispozícii, a cieľavedome ich usporadúva do uzavretého celku“ (Findra, 2004, 160). Mistríkova definícia jazykového štýlu vychádza z autentického prejavu autora pri tvorbe textu, Findrova definícia štýlu je teoreticky zovšeobecnený konštrukt. Stavebnými materiálmi štýlu sú štýlotvorné činitele, ktoré ovplyvňujú výber jazykových prostriedkov pri výstavbe textu. Subjektívne činitele sú dané individuálnymi vlastnosťami autora textu (autor a jeho chápanie a spracovanie témy) a objektívne štýlotvorné činitele (adresát, prostredie, predmet, cieľ, jazykový materiál), ktoré ako vonkajšie faktory ovplyvňujú výslednú podobu textu. Štýlotvorné činitele vytvárajú vzájomne prepojené prvky konkrétnej komunikačnej situácie, preto musia byť interpretované vo vzájomných súvislostiach, nie oddelene.

3 Právne texty z hľadiska teórie rečových aktov

Teória rečových aktov znamenala významný predel nielen v vo filozofii jazyka, ale uplatnenie našla aj v lingvistike. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia v lingvistike dochádza ku komunikatívno-pragmatickej zmene paradigmy, ktorá je výsledkom počiatočného impulzu vychádzajúceho z filozofického skúmania Ludwiga Wittgensteina, J. L. Austina a J. R. Searla. Prínosom teórie rečových aktov

je vnímanie reči ako špecifického druhu konania, ktorým vytvárame nové inštitucionálne fakty v spoločenskom živote ľudí. Spôsob, ako jazykom meníme skutočnosť a prepojenie jazyka a mimojazykovej reality vysvetľuje J. L. Austin vo svojom diele *Ako niečo robiť slovami*. Austin kritizoval v tom čase dominantný názor na jazyk, ktorý iba opisuje skutočnosť a vzťah vety a mimojazykovej skutočnosti sa obmedzuje len na tvrdenia o svete, ktoré majú pravdivú alebo nepravdivú hodnotu. Austin zo začiatku diferencuje konštantív od performatívu, keď uvádza príklady, v ktorých autor niečo netvrdí, ale vykonáva činnosť: „*Darujem ti tieto hodinky*“. Na základe analýzy gramatických prostriedkov viet zisťuje, že neexistuje gramatické kritérium, ktoré by odlišilo konštantív od performatívu a volí nový prístup: posun od vety smerom k výpovedi, v ktorom vyčleňuje tri samostatné akty, ktoré sa súčasne uskutočňujú ich realizáciou. Lokučný akt je akt, ktorý sa skladá z fonetického aktu – vyslovenie slov a viet (v písomnom prejave túto funkciu plní grafický akt), z fatického aktu – použitie jazykových prostriedkov a retického aktu, ktorým priradujeme slovám a vetám význam. Rozdiel medzi fatickým a retickým aktom spočíva v porozumení. Fatický akt môžeme vysloviť bez toho, aby sme rozumeli výpovedi (môžeme zopakovať výpoveď v cudzom jazyku bez toho, aby sme pochopili jej význam a zmysel), kým vykonanie retického aktu bez porozumenia nie je možné. Obsahom lokučného aktu je veta, ktorá stojí v centre pozornosti lingvistiky. Vetu posudzujeme na základe fonetických, morfológických, lexikálnych, syntaktických pravidiel konkrétneho jazyka. Druhý akt – ilokučný – znamená samotné vykonanie aktu (darovanie hodínok). Ilokučný akt vnímame ako výpoveď, ktorou uskutočňujeme činnosť. Je to komunikácia konkrétnych účastníkov aktu (hovoriaceho voči poslucháčovi v rámci konkrétneho kontextu). Vzťah lokučného a ilokučného aktu môžeme priblížiť aj takto: veta (lokúcia) je nástroj výpovede (ilokúcie) alebo môžeme povedať, že vetu použijeme pri vykonaní ilokučného aktu (vetu „*Darujem ti hodinky*“ na vykonanie aktu darovania hodínok). Tretím perlokučným aktom je dosiahnutie určitého následku hovoriaceho na poslucháča. Searle rozvinul teóriu rečových aktov a jeho taxonómia rečových aktov je stále základnou a najčastejšie používanou taxonómiou rečových aktov (Searle, 2007, 160-166). Taxonómia je

určená na základe našich dispozícií, ako a čo dokážeme komunikovať. Skladá sa z piatich ilokučných (rečových) aktov, ktoré vyjadrujú ilokučný cieľ hovoriaceho. Teória rečových aktov platí všeobecne, teda svoje uplatnenie má aj pri právnych textoch. Text z hľadiska teórie rečových aktov môžeme definovať ako sled rečových aktov, ktoré vytvárajú makro rečový akt. Horecký definuje text ako sled výpovedných aktov (Horecký, 1992, 105-110). Rozdiel v chápaní textu podľa teórie rečových aktov a tradičnej lingvistiky je v komplexnosti textu, ktorý okrem jazykového vyjadrenia (obsah a forma jazykových prostriedkov) zahŕňa aj „realizačnú/ vykonávaciu“ stránku komunikácie v konkrétnom kontexte s konkrétnym účinkom na poslucháča. Pri komunikácii je rozhodujúcim faktorom ilokučný účel výpovede, zámer hovoriaceho, t. j. komunikačný cieľ. Na základe tohto faktora môžeme oddeliť právne texty od ostatných „neprávnych“ textov. Komunikačným cieľom právnych textov je udeľovanie oprávnení alebo ukladanie právnych povinností prostredníctvom oprávnenej autority (hovoriaceho). Právny text ako konkrétny právny text vyjadruje prostredníctvom ilokučného aktu konkrétne oprávnenia alebo právne povinnosti s právnym účinkom. Ak je vydaný konkrétny akt aplikácie práva, napríklad rozhodnutie o zaplatení miestneho poplatku za odpad, je to autoritatívny text, ktorý pod hrozbou sankcie nariaďuje jeho splnenie, t. j. zaplatenie poplatku. Táto vlastnosť právnych textov je špecifická a jedinečná. Je to dištinkatívny znak právneho textu, ktorý Tiersma definuje ako text, ktorým sa zakladajú, menia alebo rušia oprávnenia a právne povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb (Tiersma, 2003).

4 Postavenie právnych textov v súčasnej klasifikácii štýlov slovenčiny

V súčasnej slovenskej lingvistike sú právne texty zaradené pod administratívny štýl, ktorý sa podľa Mistríka vyprofiloval z nemeckého a českého administratívneho štýlu od vzniku Československej republiky v roku 1918, keď sa slovenský jazyk stal štátnym jazykom a začal sa používať vo verejnom styku. V slovenskej štylistike právne texty nevytvárajú samostatný homogénny štýl. Väčšia časť právnych textov je v Mistríkovej klasifikácii štýlov zaradená do primárneho objektívneho administratívneho štýlu, ktorý je vymedzený na základe

hospodárskej funkcie, ktorú plnia texty zaradené do tejto kategórie. Mistrík neskôr vyčlenil aj sekundárne štýly, ktoré charakterizoval ako príležitostné, konkrétne a neštandardizované. Do tejto kategórie zahrnul napríklad notársky štýl, legislatívny štýl. Hlavnou charakteristikou sekundárnych štýlov je ich príležitostný ráz, čo o legislatívnom ani notárskom štýle nemôžeme tvrdiť. Postavenie právnych textov a vytvorenie samostatného právneho štýlu Mistrík prehodnocoval v neskoršom období svojho skúmania a v jednom zo svojich príspevkov o štýle juristických textov zdôraznil, že ide o „štýl, ktorý je v praxi veľmi frekventovaný a zaslúži si, aby sme ho zaradili medzi objektívne štýly spisovného jazyka“ (Mistrík, 1993, 78). Samostatné postavenie si právne texty nezaslúžia len vzhľadom na ich frekventovanosť, ale najmä kvôli ich funkcii, ktorú plnia v spoločnosti, kvôli ich autonómnosti a jedinečnosti. V systéme primárnych a sekundárnych štýlov Mistríkovej klasifikácie právne texty sú zaradené nesystematicky a nejednotne. Na základe znakov administratívneho štýlu Mistrík rozčlenil jeho žánre na dokumentárne, oznamovacie a heslové. Jednotlivé konkrétne texty týchto žánrov obsahujú právne texty, ale i „neprávne“ texty (napríklad životopis, program, rozvrh). Vymedzenie žánrov na základe mimojazykových znakov nedostatočne vyčleňuje právne texty ako texty, ktorých dištingtívnym znakom je udeľovanie oprávnení a ukladanie právnych povinností od iných textov administratívneho štýlu. Findra na rozdiel od Mistríkovej systémovej klasifikácii štýlov vypracoval formálnu modelovú štruktúru textov a žánrové modelové štruktúry. Právne texty podľa tejto teórie patria do modelovej štruktúry administratívnych textov. Podľa Findru administratívny štýl sa vyvinul z odborného štýlu a zo starého právnického štýlu. Je charakterizovaný mimojazykovými faktormi ako sú verejnosť, písomnosť, monologickosť, neprítomnosť adresáta a komunikatívna funkcia (Findra, 2004, 191). Ak sa do administratívneho štýlu zaraďujú aj právne texty, nemôžeme súhlasiť s neprítomnosťou adresáta v texte. Právne texty ako ilokučné akty majú konkrétne určeného autora textu a aj adresáta textu, ktorý môže byť určený všeobecne alebo konkrétne, ináč by právne texty nemali zmysel. Findra vyčleňuje žánre administratívnej modelovej štruktúry na kontextové a akontextové na základe informačného slohového postupu obsahového modelu a vysokého stupňa

formalizácie vo formálnej stavbe týchto žánrov. Rozhodujúcimi faktormi ich klasifikácie sú maximálna vecnosť, objektivnosť a neosobnosť (Findra, 2004, 216). Podľa Slančovej sa administratívny štýl používa „vo sfére úradnej komunikácie s praktickým cieľom komunikovať presné údaje a fakty. Je charakterizovaný operatívnosťou a pojmovosťou“ (Slančová, 1996, 50). V tejto definícii pojem „úradná komunikácia“ nie je jednoznačne určený a aj vytýčenie praktického cieľa je veľmi všeobecne definované. V poslednom desaťročí po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie sa súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky právne predpísanou procedúrou stávajú aj primárne a sekundárne akty Európskej únie. Otázky spojené s ich prekladom do slovenského jazyka sú najdynamickejšie sa rozvíjajúcou časťou právnej lingvistiky i právnej štylistiky. Pod vplyvom zahraničného vedeckého skúmania právnych textov sa v tejto literatúre zavádza termín „právny štýl“, resp. zaradenie právnych textov do odborného jazyka, ktorý len čiastočne korešponduje s náučným štýlom v slovenskej lingvistike. V slovenskej štylistike sa právne texty nezaraďujú do tohto štýlu. Právny štýl ako samostatný štýl na základe Mistríkovej klasifikácie štýlov Škrlantová zaradila medzi sekundárne štýly. Právny štýl podľa nej „vychádza z troch základných štýlov – z náučného, administratívneho a čiastočne aj rečníckeho“ (Škrlantová, 2005, 9). Právny štýl ako odborný štýl národného (lepší termín je „spisovného“) jazyka, ktorý je založený na výbere jazykových prostriedkov a ich usporiadaní charakterizuje aj Tomášek (2003, 27). Ak porovnáme zaraďovanie právnych textov do jednotlivých štýlov v slovenskej lingvistike a v prácach autorov, ktorí sa zaoberajú prekladom právnych textov Európskej únie do slovenského jazyka, resp. českého jazyka, vidíme rozdiel v tom, ako sú právne texty zaraďované do rôznych štýlov v slovenskej a zahraničnej lingvistike, čím sa len poukazuje na to, že zaradenie právnych textov do systému textov je stále aktuálna otázka.

5 Právny štýl ako štýl právnych textov

Zaradenie právnych textov do konkrétneho štýlu môžeme uskutočniť len na základe zjednocujúceho kritéria. Takýmto kritériom je dištinkatívny znak právnych textov, ktorý ich odlišuje od všetkých ostatných textov. Právne texty sú texty

udeľujúce oprávnenia a ukladajúce právne povinnosti, ktoré môže realizovať len oprávnená osoba, v prípade verejného práva najmä zákonodarný orgán a orgány štátnej a verejnej moci. V prípade súkromného práva sú to fyzické a právnické osoby, ktoré môžu vytvárať relatívne právne vzťahy za určitým právnym účelom v rámci právneho poriadku štátu. Vždy ide o konkrétne autentické vzťahy medzi subjektmi práva a aj text ako rečový akt je autentický, t. j. priamo vyjadruje právnu moc autority nad subjektom práva. To je komunikačná funkcia právneho textu, jeho ilokučný účel. Za základné kritérium právneho textu pokladáme túto funkciu, nie textové vlastnosti jazykových prostriedkov, ktorými sú právne texty tvorené. Jednotlivé druhy právnych textov je možné klasifikovať na základe ich komunikačnej funkcie : na legislatívnej úrovni sú to normatívne právne texty a na aplikačnej úrovni na akty aplikácie práva a súkromnoprávne akty. Normatívne právne texty (zákony, normatívne zmluvy) regulujú spoločenské vzťahy v rámci právneho poriadku štátu. Komunikačnou funkciou normatívneho právneho aktu je stanoviť právne pravidlá ako právne záväzné normy správania subjektov práva v rámci právneho poriadku štátu. Normatívny právny akt má všeobecný charakter a jednotlivé druhy (žánre) normatívnych právnych aktov sú hierarchicky usporiadané. Akty aplikácie práva ako individuálne právne texty sú právne texty ako právne skutočnosti udeľujú konkrétne oprávnenia a ukladanie právnej povinnosti v rámci relatívnych právnych vzťahov (rozsudok, rozhodnutie, uznesenie). Každý individuálny právny akt je jedinečnou realizáciou práva a je právne záväzný pre konkrétne subjekty práva. Súkromnoprávne akty vyjadrujú právny vzťah medzi subjektmi práva (zmluva, závet). Základnou funkciou právneho systému je regulácia spoločenských vzťahov prostredníctvom oprávnení a právnych povinností. Táto regulácia je realizovaná v právnej komunikácii medzi subjektmi práva v konkrétnom právnom kontexte – je to ilokučný akt právneho textu ako rečového aktu. Výber jazykových prostriedkov jednotlivých druhov právneho textu je lokučným aktom rečového aktu. Právny štýl ako spôsob prejavu právneho textu zahŕňa jazykové prostriedky na úrovni fonetického/grafického, fatického a retického aktu (fonetické, lexikálne, morfológické, syntaktické štýlémy). Aj keď obsahom právneho štýlu je právny jazyk, ktorý ho charakterizuje, a jeho výrazové

prostriedky, vymedzenie právneho štýlu na základe jeho komunikačnej funkcie je záležitosťou ilokučného aktu právneho textu, t. j. konkrétnej právnej komunikácie medzi subjektmi práva v konkrétnom právnom prostredí. Tieto zložky sú subjektívnymi (autor, jeho zámer) a objektívnymi (adresát, prostredie) štýlotvornými činiteľmi, pričom rozlišovanie subjektívnych a objektívnych štýlotvorných činiteľov nie je z praktického hľadiska podstatné, keďže ich funkcie sa vzájomne podmieňujú a sú rovnako dôležité.

6 Záver

Právne texty majú dôležitú úlohu v živote spoločnosti. Ich funkciou je prostredníctvom konania štátnych orgánov a orgánov verejnej moci zabezpečiť a udržať právny poriadok štátu funkčný. Práva a povinnosti subjektov práva sú sprostredkované v rámci právnej komunikácie právnymi textami. Na základe teórie rečových aktov právne texty ako rečové akty tvoria súbor textov, ktoré sú spojené komunikačnou funkciou, ktorá ich vyčleňuje ako samostatný súbor. Výber jazykových prostriedkov pri tvorbe právnych textov je podriadený ich komunikačnej funkcii a vytvára ich osobitý štýl – právny štýl.

Použitá literatúra

Monografie

- AUSTIN, J. L. 2004. *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava : Kalligram.
- DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E. 1998. *Textová lingvistika*. Bratislava : STIMUL.
- FINDRA, J. 2004. *Štylistika slovenčiny*. Martin : Osveta.
- HORECKÝ, J. 1992. Naratívne výpovedné akty. In: *Slovo aslovesnosť*, roč. 53, s. 105-110.
- MISTRÍK, J. 1997. *Štylistika*. Bratislava : SPN.
- SEARLE, J. 2007a. *Rečové akty*. Bratislava : Kalligram.
- SEARLE, J. 2007b. *Myseľ, jazyk, spoločnosť*. Bratislava : Kalligram.
- SLANČOVÁ, D. 2002. *Praktická stylistika*. Prešov : SLOVACONTACT.
- ŠKRLANTOVÁ, M. 2005. *Preklad právnych textov na národnej a nadnárodnej úrovni*. Bratislava : Anapress.

TOMÁŠEK, M. 2003. *Překlad v právní praxi*. Praha : Linde.

Štúdia a článok v zborníku, kapitola v monografii

MISTRÍK, J. 1993. Juristické texty. In: František Ruščák (ed.) *Text a kontext*.

Prešov : Pedagogická fakulta UPJŠ, s. 75-84.

Internetové zdroje

TIERSMA, P. M. 2003. *The Creation, Structure, and Interpretation of the Legal*

Text. [Online]. [Cit. 2015-09-22]. Dostupné na:

<http://languageandlaw.org/LEGALTEXT.htm>

JAZYKOVÁ SITUACE V NADNÁRODNÍCH FIRMÁCH V ČR Z POHLEDU APLIKOVANĚ LINGVISTICKÉHO VÝZKUMU

Tomislav Potocký

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Praha

Abstract

Im vorliegenden Beitrag wird eine Übersicht von Erhebungen aus dem Bereich der angewandten Linguistik dargeboten, die in letzten Jahrzehnten auf die Sprachsituation in multinationalen Unternehmen in Tschechien abgezielt haben. Im ersten Kapitel wird auf eine europäische Dimension der Sprachenpolitik auf Unternehmensebene verwiesen, repräsentiert durch die weit angelegte ELAN-Studie. Im anschließenden Kapitel werden dann Ergebnisse einzelner Erhebungen skizziert, die auf der Sprachenmanagement-Theorie basieren.

1 Úvod

Markantní akcelpace celosvětově platných procesů internacionalizace a globalizace, obzvláště patrná v posledních dekádách minulého století, se odrazila mimo jiné rovněž v razantní proměně jazykové situace v hospodářských podnicích (Bungarten, 1996). Se vznikem velkých nadnárodně operujících společností došlo k vyprofilování specifických poměrů v rámci firemní komunikace, k jejichž postižení si sociální vědy nevystačí sledováním komunikační funkce pouze jednoho jazyka.

2 Vztah jazyka a podnikové sféry v kontextu evropeizace jazykové politiky

Vztah jazyka a ekonomické sféry nepředstavuje v kontextu soudobé (socio)lingvistiky zásadní tematiku, zájem o něj ovšem bezpochyby vzrůstá, a to v souvislosti s tím, jak se tento vztah promítá do fungování a podoby samotných dnešních jazyků a aktuálních hospodářských procesů. Spojitost jazyka a ekonomiky je nahlížena buď z pozice lingvistiky prizmatem fungování jazyka v hospodářských kontextech, nebo z pozice ekonomie jako analýza jazyka coby svého druhu zboží,

podléhajícího zákonitostem poptávky a nabídky. Třetí – nejvíce ambiciózní – badatelský přístup se týká zjišťování podílu jazyka, komunikace a interakce na uskutečňování vlastních ekonomických procesů (Nekvapil et al., 2008, 115).

Uvedený okruh problematiky se stal předmětem zájmu výzkumníků v rámci projektu tzv. sítě excelence 6. rámcového programu Evropské komise běžícího mezi lety 2006 až 2010 pod názvem LINEE (Languages in a network of European excellence). Tato institucionální a komunikační badatelská platforma interdisciplinárního výzkumu jazykové různosti v Evropě pokrývala čtyři nosné tematické oblasti, z nichž jednu představoval výzkumný komplex Jazyk a ekonomika. Globálním cílem tohoto výzkumného pole bylo analyzovat působení lingválních fenoménů v hospodářských kontextech a vyhodnotit podíl jazyka, komunikace a interakce na uskutečňování ekonomických procesů. Každá z tematických oblastí byla dále členěna na tři úrovně výzkumu – celoevropskou, státní a regionální. Záměrem bylo dosažení výsledků, které mohou ovlivnit budování společnosti orientované na znalosti.

Sociální vědy analyzují průvodní jevy nové, resp. znalostní ekonomiky (New Economy, resp. Knowledge Economy) jako procesy odehrávající se v konkrétních lokálních kontextech mezi aktéry vykazujícími konkrétní etnické identity, jazykové kompetence a sociální statusy. Nemá-li ekonomika (a obecněji společnost) založená na znalostech zůstat jen obsahově vyprázdněným heslem institucionálního evropského newspeaku, musí být seriózní vědecký zájem nasměrován k osvětlení toho, jak se takto profilovaná ekonomika „jazykově projevuje v každodenním fungování konkrétního nadnárodního podniku, či jak motivuje, resp. nemotivuje k osvojování určitého jazyka členy konkrétní etnické komunity“ (Nekvapil et al., 2008, 116).

V kontextu evropského hospodářského prostoru je opakovaně poukazováno na existenci zřetelného vztahu mezi exportní úspěšností podniků a jejich jazykovým zázemím. Na ekonomickou hodnotu jazykového vzdělání a jazykových znalostí pro samotné hospodářské subjekty a sekundárně i celá národní, potažmo nadnárodní (EU) společenství poukázala velkoplošná studie, iniciovaná Evropskou komisí a známá pod zkratkou ELAN, jejíž výsledky byly publikovány v prosinci roku

2006. V rámci zmíněné studie bylo podrobeno dotazníkovému šetření kolem 2000 malých a středních podniků z dvaceti sedmi zemí Evropské unie a kandidátských zemí (ELAN, 2006). V závěrečné zprávě bylo jednoznačně potvrzeno, že mezi investicemi do jazykových strategií, podílem exportu v celkovém prodeji a produktivitou firem existuje vztah vzájemné korelace. Makroekonomické závěry předložené v této studii naznačily, že pokud společnosti přistoupí ke strategickému využívání cizích jazyků, existuje v oblasti jejich vývozních možností značný potenciál ke zlepšení (ELAN, 2006, 5). Výsledky studie ELAN korespondovaly i s několika dalšími výzkumy z nedávné doby, provedenými na vnitrostátní úrovni ve vybraných evropských zemích, či jejich regionech.

Studie ELAN sice ve sledovaných kategoriích uvádí dílčí výsledky také pro Českou republiku, ovšem ze závěrečné zprávy nelze vyčíst údaje o počtu společností, které byly podrobeny dotazovacímu šetření, ani podle jakého kritéria byly vybrány. Podle publikovaných výsledků přiznalo 11 % dotázaných českých podniků obchodní ztráty v důsledku komunikačních problémů s cizojazyčnými zákazníky a celkem 20 % domácích společností potvrdilo interkulturní potíže v rámci firemní komunikace. Oba údaje představovaly v celkovém evropském srovnání průměrné hodnoty. Specifické komunikační potřeby při realizaci exportu uvedlo 62 % firem jako hledisko při přijímání nových zaměstnanců. Zároveň bylo ale poukazováno na skutečnost, že je velmi problematické přijmout pracovníka, který by ovládal dva cizí jazyky tak, jak to aktuálně daný podnik potřebuje (Cvejnová, 2009, 3).

I když nejrůznější unijní instituce a zájmová grémia deklarují nezbytnost implementace mnohojazyčnosti do socioekonomické sféry, ukázaly výzkum i dosavadní zkušenosti na přetrvávající a značné míry neodůvodněné uspokojení, vyplývající z pojetí angličtiny jako jediného jazyka nezbytného pro podnikání na mezinárodní úrovni. Přestože se řada společností nalézá stále ještě ve fázi, kdy potřebuje posílit schopnost svých zaměstnanců komunikovat v anglickém jazyce, je již v části Evropy znalost angličtiny považována spíše za základní nezbytnou dovednost než za znalost cizího jazyka v pravém slova smyslu. Schopnost hovořit jako rodilý mluvčí ztrácí důležitost a jednoznačnost nejen díky faktu, že se

angličtina stává prvkem základního vzdělání v řadě zemí, ale zejména pod formujícím vlivem domény praxe.

V oblasti mezinárodní komunikace na bázi angličtiny se v posledních desetiletích uplatňuje markantní jev, kdy výsledná podoba jazyka sloužící jako společný dorozumívací prostředek skupině převážně nerodilých mluvčích vzniká vždy až jako produkt konkrétní situace, v níž je potřeba jazyk použít, a je determinována skladbou dané skupiny tzv. interlokutorů, tj. členů tzv. komunity praxe.

Problematika užívání angličtiny bývá popisována jednak v diskurzu „kulturního kapitálu“, jednak v diskurzu „jazykového imperialismu“. V popředí prvního z nich stojí myšlenka, že osvojování si angličtiny je jedinci jen ku prospěchu, zejména na pracovním trhu. V druhém diskurzu jde o to, že masové osvojování si angličtiny odráží a propaguje nerovné mocenské vztahy v Evropě i ve světě. Na základě výsledků evropského výzkumného projektu LINEE zůstává doložitelným faktem, že nerodilí mluvčí angličtiny stále vnímají potřebu získávat kompetenci ve více cizích jazycích. Podle nich angličtina coby lingua franca kompetenci v jiných jazycích nenahrazuje (Nekvapil et al., 2008).

Firemní subjekty, aby byly schopny udržet si konkurenční výhodu, navíc často jako akutní potřebu vnímají rozšíření jazykových dovedností svých zaměstnanců nad rámec angličtiny. V rovině unijní politiky zajištění zaměstnanosti a konkurenceschopnosti byl požadavek vícejazyčnosti poprvé traktován v usnesení ze zasedání Evropské rady, které se konalo v Barceloně v březnu 2002. Všichni Evropané, potažmo aktéři trhu práce, by podle této a následných výzev měli kromě své mateřštiny běžně disponovat komunikačními kompetencemi ve dvou cizích jazycích.

Evropský komisař pro mnohojazyčnost L. Orban – jistě i na základě výsledné zprávy ELAN – sestavil v listopadu 2007 panel zainteresovaných odborníků a činitelů, označovaný jako Podnikatelské fórum pro mnohojazyčnost, jehož úkolem bylo navrhnout možné způsoby, jak lze zlepšit jazykovou situaci podniků, a tím jim pomoci při vstupu na nové trhy. Shrnující doporučení pak byla o rok později předložena Evropské komisi a následně publikována (2008).

Zpráva Podnikatelského fóra deklarativně vymezila základní podmínky pro dosažení kýžených efektů firemních jazykových politik: „Skutečného pokroku bude dosaženo, pokud si všechny podniky, od malých po nadnárodní společnosti, vytvoří kreativní a dynamické jazykové strategie, přizpůsobené individuálním podmínkám každé organizace. Všechny tyto strategie potřebují oporu a podporu ze strany místních a regionálních sítí. Mezi životaschopná řešení patří např. partnerství, a to jak mezi podnikatelskými subjekty a vzdělávacími institucemi, tak i mezi průmyslovými odvětvími a výzkumem, vždy s cílem dosáhnout produktivního využívání jazykových dovedností a technologií“ (2008, 13).

Pokud se prokáže, že praktické uplatnění mnohojazyčnosti představuje skrytý zdroj profitu podniků stejně významný, jako jsou vícenáklady s ní spojené, pak pregraduální, postgraduální programy i kursy celoživotního vzdělání na vysokých školách by na tyto potřeby měly adekvátně reagovat.

3 Obraz jazykových potřeb tuzemských firem v dotazníkových sondách

Dílčí analýzy jazykových potřeb v tuzemsku působících hospodářských subjektů propojené s výzkumem požadovaných jazykových schopností studentů (budoucích zaměstnanců) v posledních letech nabídli pracovníci jazykových center z několika regionálních vysokých škol. Jejich sondy kromě jiného tematizovaly rovněž otázku volby korporátního jazyka firemní komunikace, potažmo pozice německého jazyka. Co se týče zvolených výzkumných nástrojů, jednalo se téměř bez výjimky o dotazníková šetření, realizovaná v rámci nějakého interního výzkumného grantu.

J. Cvejnová z Katedry aplikované lingvistiky FIaM UHK v Hradci Králové provedla případovou studii jazykové situace u čtyř – podle předem stanoveného klíče vybraných – společností se sídlem ve Východních Čechách a výsledky následně komparovala s údaji ELAN pro Českou republiku. Autorka přitom vyčlenila tři okruhy problémů, které se jeví z hlediska jazykové politiky uvedených malých a středních podniků jako zásadní:

1. konkrétní jazykové potřeby podniků a interkulturní problémy,
2. personální politika těchto podniků s ohledem na jazyky,

3. služby a náklady spojené se zajištěním jazykových potřeb a jazykového vzdělání (Cvejnová, 2009).

Jazykovou situaci ve firmách v jihočeském regionu zmapoval výzkum realizovaný po roce 2000 Jazykovým centrem JČU v Českých Budějovicích, který proběhl v součinnosti s projektem Institutu cizích jazyků ŠAVŠ v Mladé Boleslavi. Toto pracoviště získalo údaje od 32 vedoucích oddělení společnosti Škoda auto a.s., JC JČU zpracovalo informace z 26 firem z jihočeského regionu. Z celkového souboru dat vyplynulo zajímavé – byť výběrem respondentů implicitně podmíněné – zjištění, podle něhož mezi dotazovanými subjekty není statisticky významný rozdíl mezi preferenčním využíváním angličtiny (83 %) a němčiny (84 %) (Žáčková, 2008).

Obdobné šetření zorganizoval rovněž tým Katedry jazyků Ekonomické fakulty TUL v Liberci v roce 2007 mezi zástupci sedmdesáti firem z Euroregionu Nisa. Němčinu jako hlavní jazyk firemní cizojazyčné komunikace upřednostňuje téměř 42 % společností; angličtinu uvedlo 57 % respondentů (Klápšťová, 2008, s. 91).

K podpoře možných opatření jazykové politiky (firemní, regionální, státní) realizují své průzkumy také různé profesní instituce. Česko-německá obchodní a průmyslovou komora (ČNOPK) provedla svoje interní dotazovací šetření, zaměřené na zjištění jazykové situace mezi svými členskými firmami, a údaje v roce 2010 poskytla tisku. Z celkového počtu 570 podniků sdružených v Komoře byla vyhodnocena data od 158 společností. Na základě dostupných údajů lze konstatovat, že většina firem v uvedeném vzorku požaduje od svých zaměstnanců ve vyšších a středních pozicích pokročilé (67 %), resp. velmi dobré (52 %) znalosti německého jazyka. Co se týče reakcí na hodnocení dostupnosti německy hovořícího personálu, 42 % firemních respondentů ji hodnotí jako uspokojivou, jako špatnou 38 %. Podobně markantní signál vyplynul z reakcí na dotaz týkající se eventuální pociťované změny v dostupnosti pracovníků s aktivní němčinou na pracovním trhu v posledních pěti letech. 45 % společností sice nevnímá v tomto ohledu žádný rozdíl, dalších 48 % však zaznamenalo jisté (31 %), resp. výrazné (17 %) zhoršení (Znalost cizích jazyků v německých podnicích, 2011).

Představené empirické průzkumy sice poskytují jistý vhled do jazykové situace v Česku působících firem, v důsledku nedostatečného metodologického zázemí a důkazového materiálu nemají parametry fundovaného vědeckého přístupu. Tuto aspiraci naplňují výzkumy jazykových poměrů podnikové sféry, které mají své teoretické ukotvení v metodologii aplikované lingvistiky.

4 Výzkum jazykového managementu firem v ČR se zvláštním zřetelem k postavení němčiny jako firemního jazyka

Systémové společenské transformace ve střední a východní Evropě z počátku devadesátých let liberalizovaly hospodářský obchod i lidskou komunikaci. Naše globální, poznatková, informační, elektronická a mediální současnost generuje trvalý proces změn probíhajících na různých úrovních a v různých organizačních strukturách, z něhož jednoznačně vyplynula potřeba jazykových dovedností, ale také důležitost reflektované zkušenosti s cizí kulturou (Patráš 2009, 11). Stále silněji je pocíťována potřeba všeobecné cizojazyčné komunikativní kompetence a zároveň rozsáhlý nedostatek v oblasti speciálních komunikačních dovedností v hospodářském kontextu.

Procesy internacionalizace a globalizace, připomínané v souvislosti s jejich vlivem na extralinguální a systémově funkční změny jazyka se bezesporu výrazně podílely na utváření společensko-hospodářské reality polistopadového Československa, resp. České republiky. Příchod zahraničního kapitálu se promítl nejen do změny domácí ekonomické základny, ale měl výrazný vliv také na proměnu místního sociokulturního kontextu.

Majetková transformace stávajících a vznik mnoha nových podniků, které lze označit jako v různé míře nadnárodní, znamenala pro domácí pracovníky nejen nutnost reagovat na novou jazykově komunikační situaci, ale také potřebu osvojovat si nové styly řízení a komunikace respektující cizí kulturní standardy. Ve většině společností se zahraničním vlastnickým podílem se vedle češtiny v různé míře uplatnily jako korporátní jazyky především angličtina a němčina. Čeští pracovníci, minimálně od určité úrovně řízení, musí mnohdy v zaměstnání

komunikovat jedním nebo více cizími jazyky a užívat je při styku s rodilými mluvčími.

Uvedené cizí jazyky jsou zahraničními, ale i domácími pracovníky nahlíženy jako nezastupitelné mediátory, prostřednictvím nichž dochází k transferu know-how z technologicky pokročilejších a kapitálově silnějších zemí. Přijmeme-li jistý stupeň zevšeobecnění, lze konstatovat, že řídicí činnosti (v rámci porad, schůzí či workshopů) probíhají často v angličtině nebo němčině, zatímco ve výrobním prostředí dominuje čeština. V nadnárodních podnicích se obvykle uplatňují dvě skupiny zaměstnanců. Domácí zaměstnanci bývají činní na všech úrovních podniku, zatímco zahraniční delegáti („expatriates“) zastávají zpravidla jen nejvyšší manažerské funkce.

Takto formulovaná zjištění si ovšem zasluhují detailnější popis a explanaci. Situaci v nadnárodních podnicích působících na území České republiky se v rámci několika výzkumů zabývali lingvisté sdružení kolem M. Nekuly a J. Nekvapila. Mezi roky 1994–1995 tým jazykových odborníků z Prahy, Brna a Jeny tehdy analyzoval především komunikaci v automobilce Škoda (Höhne, Nekula, 1997). V letech 1996–1999 byl proveden sběr poznatků k zjištění jazykových poměrů v nadnárodních společnostech speciálně v segmentu podniků střední velikosti (Nekula, 2002). Systematický sociolingvistický výzkum byl posléze realizován v letech 2003–2005 v rámci projektu Východoevropské jazyky jako faktor hospodářské integrace (Nekula, Šichová, 2004).

Cílem bylo zjistit, který jazyk, resp. které jazyky, jsou v německo-českých podnicích používány, v jaké míře, kým a za jakých okolností. Publikovaná zjištění, odrážející stav na počátku nového tisíciletí byla v mnoha ohledech překvapivá. Pouhé statistické údaje o podílu zahraničních investic nedokážou beze zbytku postihnout komplikovanou provázanost neustále se měnících vlastnické poměrů v zahraničních, resp. smíšených společnostech, jejich korporátní identity a firemního jazyka, určeného za základ vnitrofiremní komunikace.

Volba firemního jazyka u podniků se zahraniční spoluúčastí totiž často bývá výsledkem komplexního rozhodovacího procesu, probíhajícího na třech základních úrovních, které představují:

1. místo a tradice, napojení lokálního firemního sídla na komplexní, nadnárodní struktury společnosti, image společnosti, jednoznačně čitelná navenek i dovnitř,

2. organizace interní i externí podnikové komunikace, včetně výběru nových zaměstnanců a dalšího vzdělávání těch stávajících s explicitně charakterizovanými komunikačními profily,

3. stupeň normovanosti jazykového výběru s ohledem na účel možných interakcí (v rámci tzv. komunikačních událostí – např. porad) a z něho vyplývající dominantní textuality (např. v podobě standardizovaných formulářů).

Zejména do druhé a třetí roviny se promítají další relevantní extralingvální i intralingvální fenomény, jakými jsou např.: individuální vs. institucionální komunikace, formálnost vs. neformálnost komunikačních událostí, individuální vs. kolektivní adresát, sociální pozice producentů a recipientů textů v rámci interní komunikace, stupeň dominance účastníků externí komunikace (např. dodavatel vs. odběratel), apod. Další uvažované faktory představují ústní vs. písemná podoba komunikace, resp. textů, stupeň kodifikace textů v případě standardizovaných pracovních procesů apod. (Nekula, Marx, Šichová, 2009, 69).

V rámci dotazníkového šetření, provedeného u celkem 283 firem, vyšlo v odpovědích na otázky zabývajících se možnými způsoby regulace podnikové komunikace zavedením korporátního jazyka najevo, že „firemní jazyk ustanovilo 52 % zkoumaných podniků (38 % podniků firemní jazyk nemá, 10 % podniků se k příslušné otázce nevyjádřilo) ... 55 % podniků uvedlo, že funkci firemního jazyka plní pouze němčina. Češtinu jako jediný firemní jazyk uvedlo 9% podniků. Kromě němčiny funguje – zejména v případě velkých podniků – jako jediný firemní jazyk angličtina (16 %). Zbývajících 20 % připadá na kombinace dvou jazyků: 15 % podniků uvedlo, že firemním jazykem je němčina a angličtina, 5 % podniků uvedlo němčinu a češtinu“ (Nekvapil, Nekula, 2006, 87).

Autoři výše uvedená čísla zasazují do širšího rámce úvah o možnostech symetrických a asymetrických strategií regulování komunikace v situacích interkulturního pracovního kontaktu. Oba přístupy souvisejí s otázkou, od koho (a v jakých situacích) je očekáváno, že bude mluvit svým jazykem, a od koho se

očekává, že bude užívat jazyk cizí. V rámci podniku mohou existovat různé zájmy, příp. jazykové problémy, které se musejí řešit. Proto bývá v podnicích deklarována určitá jazyková politika, v níž nacházejí uplatnění různé varianty jak symetrického, tak asymetrického modelu. První přístup vychází z předpokladu, že k zajištění optimálního průběhu komunikačních procesů musí přispět svoji adaptační aktivitou obě hlavní skupiny zaměstnanců (domácí i zahraniční). V rámci druhého přístupu je vystavena adaptačním tlaků jenom jedna kategorie pracovníků (zpravidla domácích).

Ve zkoumaném souboru nadnárodních společností byl uplatněn zejména model asymetrické jazykové adaptace, díky němuž má být garantován prospěch komunikantů ze strany německých, rakouských a švýcarských vlastníků a jimi vyslaných německy mluvících zahraničních pracovníků: „Předpoklady pro symetrickou adaptaci, česko-německou, resp. německo-českou, vykazalo pouhých 5 % podniků. Na druhé straně nelze přehlédnout, že se u 16 % podniků prosadil jiný způsob podpory komunikační symetrie – stalo se to zavedením angličtiny do funkce firemního jazyka“ (Nekvapil, Nekula, 2006, 7). Zejména poslední údaj představuje zajímavý výchozí referenční bod pro možné srovnání s údaji, které by v obdobném vzorku korporátních respondentů s odstupem zhruba deseti let podchycovaly jejich aktuálně preferované komunikační modely.

Výzkum dále ukázal, že zavedení (jakéhokoli) firemního jazyka nevede automaticky k jeho užívání ve všech komunikačních doménách, ve kterých v zájmu zajištění běžného chodu podniku dochází k interkulturnímu kontaktu. Každodenní firemní provoz s sebou nutně přináší nejrozumnější komunikační bariéry, při jejichž překonávání je využíváno služeb jazykových profesionálů – tlumočníků a překladatelů. Bylo prokázáno, že se tato tzv. neadaptační strategie – jak bylo možno očekávat – uplatňuje na individuální úrovni daleko více u zahraničních pracovníků než v případě pracovníků domácích. Jazyková neadaptace podle autorů představuje velmi nákladnou a nadto nikoliv stoprocentně efektivní způsob řešení komunikačních problémů, neboť jazykový profesionál nemusí plně porozumět dané odborné problematice. Zájem na adaptačních, resp. uniformizačních strategiích se

v nadnárodních podnicích nejzřetelněji promítá do podpory i faktického organizování jazykových kursů (Nekvapil, Nekula, 2006, 90).

Z diachronního pohledu je jistě zajímavé, že z tehdejšího výzkumu vyplynula vysoká míra podpory firemních kurzů němčiny ze strany sledovaných společností. Organizovalo je nebo (spolu)financovalo je 64 % podniků. To nepochybně koresponduje s tehdejší snahou prosadit němčinu jako nejčastěji deklarovaný firemní jazyk do komunikační praxe, šlo však i o to, že se podniky snažily vyjít vstříc německým, resp. německy mluvícím zákazníkům, kteří často trvají na komunikaci v němčině, i když je jejich korporátním jazykem angličtina (Nekvapil, Nekula, 2004, 90). Za tímto údajem se rovněž skrývá zájem o zachování komunikační superiority německy mluvících zahraničních pracovníků vyplývající z implicitně vnímané asymetrické adaptace. Kursy angličtiny byly podporovány méně než kursy němčiny. Organizovalo je, nebo (spolu)financovalo, jen 48 % podniků (Nekvapil, Nekula, 2004, 90).

V této souvislosti lze poukázat na potenciál spolupráce mezi podniky, místními pobočkami Hospodářské komory České republiky a pracovišti odborné jazykové přípravy vysokých škol v daném regionu při organizování firemních jazykových auditů s konkrétními analýzami potřeb či jazykových kurzů – za současného využití finančních prostředků z příslušných vzdělávacích unijních programů (Cvejnová, 2009, 8).

Nahlíženo z jiného úhlu pohledu, podporoval znalosti angličtiny u svých českých zaměstnanců téměř každý druhý německo-český podnik. Uniformizační komunikační strategie na bázi angličtiny se postupně stává převládajícím modelem v rámci regulace korporátní komunikace. Současná zjištění potvrzují tehdejší domněnku, podle níž povede konsekventní prosazování globálně uniformní komunikace na základě angličtiny v prostředí nadnárodních společností typu Siemens k oslabování regionální asymetrické adaptace, ke které vcelku přirozeně tíhne mnoho německo-českých podniků. Jestliže je symetrická adaptace v těchto podnicích těžko dosažitelná, pak se jeví uniformizační strategie, která je strategií symetrickou, vhodným řešením pro minimalizaci komunikačních i sociokulturních problémů. Deklarování angličtiny jako firemního jazyka nebo vytváření

dvojazyčných (česko-německých) výročních zpráv se nadnárodní podniky snaží podporovat vědomí soudržnosti mezi zahraničními a domácími pracovníky a zároveň vytvářet příznivé podmínky pro komunikaci se sociálním okolím podniku (Nekula, Nekvapil, Šichová, 2005).

Poslední zásadní výzkum jazykové situace v segmentu mezinárodních, v Česku působících, firem byl proveden na vzorku 30 vybraných společností mezi lety 2004 a 2008 (Nekula, Marx, Šichová, 2009). Metodologicky byl výzkum plně zakotven ve výše zmíněné TJM. Z výsledků výzkumu, jenž měl sice synchronně-deskriptivní charakter, vyplynula řada zajímavých skutečností, zejména s ohledem na proměnu role češtiny, němčiny, angličtiny a jiných jazyků ve srovnání s výsledky předchozích šetření, provedených po změně společenských poměrů. „31 % dotázaných německo-českých podniků uvedlo, že pro ně angličtina představuje jediný, resp. jeden z firemních jazyků. U velkých nadnárodních společností je přitom angličtina v tomto ohledu zastoupena dvakrát častěji než v podnicích střední velikosti a ve srovnání s malými firmami je její podíl dokonce desetinásobný“ (Nekula, Marx, Šichová, 2009, 65).

Součástí uvedeného výzkumu bylo také vyhodnocení inzerátů s nabídkou pracovních míst u mezinárodních společností uveřejněných v příloze Kariéra deníku Hospodářské noviny v letech 1997, 2002 a 2007. Srovnání údajů z let 1997 a 2007 přineslo rovněž zajímavý údaj, potvrzující zvyšující se počet zaměstnavatelů, kteří od uchazečů o inzerované pracovní pozice očekávají znalost více než jednoho cizího jazyka. Z 10 % v druhé polovině 90. let stoupl jejich podíl o deset let později na 17 % (Nekula, Marx, Šichová, 2009, 75).

Analýza inzerátů ozřejmila rovněž tendenci k explicitnímu pojmenování požadované úrovně jazykových znalostí uchazečů. V roce 2007 se objevilo výslovné pojmenování typu „aktivní znalost“, „FCE“, „státní zkouška“ apod. u více než 45 % všech inzerátů (Nekula, Marx, Šichová, 2009, 76). Jiné výsledky týkající se pozice angličtiny, resp. němčiny vyplynuly z druhého zkoumaného souboru dat, který mezi lety 1991 a 2003 poskytla inzertní příloha deníku MF Dnes. Zde se naopak ukázala tendence k posilování pozice němčiny oproti angličtině, což autoři vysvětlují odlišnou socioprofesní charakteristikou osob, na něž byly inzeráty

zacíleny. Zatímco se v případě Hospodářských novin jednalo nejčastěji o tzv. „white-collars“, tj. o pretendenty středních a vyšších manažerských pozic, rekrutovala se cílová skupina inzerátů MF Dnes z osob zastávajících často „praktické“ profese bez vyžadovaného vysokoškolského vzdělání (Nekula, Marx, Šichová, 2009, 80).

Nejaktuálnější výzkumné analýzy jazykových situací a modalit řešení jazykových problémů v českých nadnárodních firmách provedl tým z FF UK pod vedením J. Nekvapila v rámci již zmiňovaného evropského projektu LINEE. Výzkumníci se v rozmezí let 2006–2010 angažovali v rozpracování tří pracovních balíčků, z nichž jeden – situovaný na lokální úroveň tematické oblasti Jazyk a ekonomika – nesl název Jazyková rozmanitost ve velkých nadnárodních podnicích a v jejich regionálních pobočkách (Linguistic diversity in large multinational companies and their regional allocation) (Nekvapil et al., 2008).

V návaznosti na předchozí výzkumné sondy v českých podnicích stála v centru badatelského zájmu otázka, jaké typy jazykové diverzity se v nadnárodních firmách v současnosti nejčastěji uplatňují, jakým způsobem vznikly a jak se v průběhu doby proměňovaly. Modelovou situací je případ, kdy německý podnik založil v devadesátých letech minulého století pobočku v České republice, jako korporátní jazyk pro styk s mateřskou organizací běžně používal němčinu, ale postupně přešel na angličtinu.

Významný komplex faktorů spoluovlivňující procesy jazykové směny se ozřejmuje ve funkcích, s jakými si aktéři firemní komunikace ten který jazyk – vždy ve vztahu k jeho inherentní úloze obecně komunikačního prostředku – v korporátním prostředí asociují. Sociolingvistika přitom zdůrazňuje potenciál jazyka jak v rovině symbolické, sociální, tak emotivní. Němčina může být v této souvislosti vnímána jako jazyk reprezentující německou identitu, což některým nerodilým mluvčím němčiny může vadit a v důsledku přispět k rozhodnutí zavést v dotyčném podniku angličtinu jako „jazyk pro (pouhou) komunikaci (v postavení 'lingua franca', tj. pro obě skupiny zaměstnanců)“ (Nekvapil et al., 2008). Zájem českých mluvčích o používání angličtiny na úkor němčiny lze mnohdy vysvětlovat

rovněž jako výraz snahy o dosažení neutrality v statusově nerovných pracovních vztazích.

Máme-li na základě výše uvedených výzkumů vyhodnotit pozici němčiny v kontextu proměny jazykové situace ve firmách s mezinárodní působností v České republice a následně načrtnout kontury možného budoucího vývoje, lze konstatovat jistou diskrepanci mezi jazykovou situací, tak jak ji reflektuje podniková sféra, a státní jazykovou politikou. Z analyzovaných inzerátů, údajů o podnikových jazykových kurzech a interview s firemními pracovníky speciálně česko-německých společností, má němčina v očích aktérů často zásadní postavení, přinejmenším pak stejnorodé ve srovnání s angličtinou, přičemž rozdělení působnosti obou jazyků je výrazně funkčně podmíněné. Výpovědi respondentů relativizují status němčiny jako pouhého regionálního jazyka a přisuzují jí mnohem vyšší míru důležitosti pro firemní pre-interakční a post-interakční jazykový management, než jakou jí přisuzují dokumenty státní exekutivy týkající se podpory jazykové diverzity. Stupeň specializace a míry zastoupení lexikálních jednotek odborného, či obecného jazyka v profesně, resp. oborově profilovaných textech, resp. komunikátech je odvislý od působení determinačních faktorů komunikační situace a komunikačních partnerů.

Použitá literatura

- BUNGARTEN, T. 1996. Mehrsprachigkeit in der Wirtschaft. In: GOEBL, H. et al (ed). *Kontaktlinguistik: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Halbb. 1. Berlin: Walter de Gruyter, s. 414-421.
- CVEJNOVÁ, J. 2009. Potřeby jazykových služeb malých a středních podniků v prostředí globálního trhu - několik charakteristických případů. In: *Vědecký výzkum a výuka jazyků III*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, s. 1-9.
- ELAN: *Der Mangel an Fremdsprachenkenntnissen in Unternehmen und seine Auswirkungen auf die Wirtschaft der Europäischen Union*. [online]. 2006. [cit. 2015-09-01]. Dostupný z WWW:<http://ec.europa.eu/languages/languages-mean-business/files/elan-full-report_de.pdf>

- HÖHNE, S. – NEKULA, M. 1997. Von asymmetrischer zu kooperativer Kommunikation: Beobachtungen zu kulturbedingten Divergenzen bei Kommunikations- und Personalinstrumenten in deutsch-tschechischen Joint ventures. In: HÖHNE, S. – NEKULA, M. (ed.). *Sprache, Wirtschaft, Kultur: Deutsche und Tschechen in Interaktion*. München : Iudicium, s. 99-125.
- KLÁPŠŤOVÁ, K. 2008. Untersuchung der Fremdsprachenkommunikation innerhalb der Firmen mit Fokussierung auf die deutsche Sprache. In: *Odborný jazyk na vysokých školách IV*. Praha : ČZU v Praze, s. 91-93.
- NEKULA, M. – MARX, Ch. – ŠICHOVÁ, K. 2009. Sprachsituation in Unternehmen mit ausländischer Beteiligung in der Tschechischen Republik. In: AMMON, U. (Hrsg.). *Sociolinguistica. Bd. 23*. Tübingen : Max Niemeyer, s. 53-86.
- NEKULA, M. – NEKVAPIL, J. – ŠICHOVÁ, K. 2005. Sprachen in deutsch-tschechischen, österreichisch-tschechischen und schweizerisch-tschechischen Unternehmen: Ein Beitrag zur Wirtschaftskommunikation in der Tschechischen Republik. In: *Sociolinguistica. Bd. 19*. Berlin : De Gruyter, s. 128-143.
- NEKULA, M. – ŠICHOVÁ, K. 2004. Sprache als Faktor der wirtschaftlichen Integration. In: *Germanistisches Jahrbuch Brücken. Tschechische Republik-Slowakei. Bd. 12*. Praha: DAAD & Lidové noviny, s. 317-335.
- NEKVAPIL, J. 2011. The History and Theory of Language Planning. In: HINKEL, E. (ed). *Handbook of Research in second Language Teaching and Learning*. vol. 2. New York : Routledge, s. 871-888.
- NEKVAPIL, J. et al. 2008. LINEE. Sociolinguistický projekt 6. rámcového programu Evropské komise (LINEE. A sociolinguistic project of the 6th Framework Program of the European Commission). In: *Jazykové aktuality*. Roč. 45, č. 3, s. 111–131.
- NEKVAPIL, J. – NEKULA, M. 2006. K jazykové situaci v nadnárodních podnicích působících v České republice. In: *Slovo a slovesnost*. Roč. 67, č. 2, s. 83-95.
- NEUSTUPNÝ, J. V. – NEKVAPIL, J. 2003. Language management in the Czech Republic. In: *Current Issues in Language Planning*. Č. 3-4, s. 181-366.

- NEUSTUPNÝ, J. V. 2002. Sociolingvistika a jazykový management. In: *Sociologický časopis / Czech. Sociological Review*. Roč. 38, č. 4, s. 429-442.
- PATRÁŠ, V. 2009. *Sociolingvistické aspekty elektronicky podmienenej komunikácie*. Karviná : Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné.
- ZNALOST CIZÍCH JAZYKŮ V NĚMECKÝCH PODNICÍCH (nepublikovaný interní materiál). Česko-německá průmyslová a obchodní komora. 2011.
- ŽÁČKOVÁ, M. 2008. Tvorba koncepce vysokoškolské výuky cizích jazyků v souladu s mezinárodními aktivitami a potřebami firem. In: *Výuka na vysokých školách ekonomického zaměření*. Mladá Boleslav : Škoda auto Vysoká škola, s. 153-160.

VÝUČBA ANGLICKEJ PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE S PRIHLIADNUTÍM NA CIEĽOVÚ SKUPINU

Anna Schneiderová

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Abstract

This paper aims to highlight the most challenging aspect of teaching legal English from the perspective of a teacher who is not a native speaker and is not an expert in law. Development of basic communications skills necessary in some specific professional situations depends largely on the ability of students to translate legal terms. In such a situation, however, it is one of the teacher's role to distinguish, given the target group of teaching, to what extent the students are to master "only" so-called *general legal terminology*, i.e., the one that is the same for both legal systems from which and to which the translation takes place in the context of teaching and/or also so-called culture-bound legal terminology, which is typical for only one of those systems of law.

1 Úvod

Je všeobecne známe, že prekladatelia odborných textov pri svojej práci strávia veľa času a energie pri hľadaní vhodného ekvivalentu právneho termínu. Austermühl (2001, 102) uvádza, že vo všeobecnosti vyhľadávanie terminológie zaberá až 75 % času z práce na preklade. Väčšina prekladateľov pracuje pod časovým tlakom a v skutočnosti nemá veľa času na rozsiahle komparatívno-právne analýzy. Je pre nich podstatné čo najrýchlejšie nájsť zodpovedajúci ekvivalent a nedávny rozvoj techniky umožnil značné urýchlenie a zjednodušenie tohto procesu.

2 Prekladateľ odborného textu – učiteľ právnej terminológie

Pod podobným tlakom ako prekladatelia právnej terminológie sa nachádzajú aj učitelia v rámci výučby LSP/ESP. Avšak aj tu nachádzame rozdiel medzi vyučujúcimi „jazyk pre špeciálne účely“ – LSP/ESP, zameraný na obory ako medicína, prírodné vedy alebo ekonómia a vyučujúcimi právnej terminológie,

nakoľko ostatne zmienený typ výučby zahŕňa skôr kultúrne-viazané, než všeobecne platné komponenty, a tým je proces výučby terminológie iných odborov zjednodušený o komparáciu odborných pojmov špecifických pre rôzne právne systémy.

Ďalším rozdielom je skutočnosť, že aj v rámci LSP môžeme rozlišovať medzi právnou terminológiou odlišných právnych jazykov, ale v rámci blízkych, resp. podobných právnych systémov (napr. slovenská, česká a nemecká, prípadne rakúska legislatíva, ako pozostatok spoločného právno-historického vývoja) a absolútne odlišný právny systém, napr. anglo-americký, v ktorom sa ešte dokonca uplatňujú rozdiely aj v závislosti od územia na ktorom sa právny systém uplatňuje - VB (*solicitor-barrister*) alebo USA (*attorney at law*). Z tejto skutočnosti by potom vyplývalo, že vyučujúci anglického právneho jazyka by mal byť odborník na minimálne dva právne systémy.

V tejto súvislosti sa naskytá otázka, či je skutočne nevyhnutné, aby sa práca učiteľa právnej terminológie podobala práci prekladateľa právnej terminológie.

Odpoveď na danú otázku znovu pripodobníme procesu translácie. Podľa nášho názoru, rovnako ako pri výbere adekvátneho prekladového postupu v procese prekladu musí prekladateľ brať do úvahy recipienta prekladu, takisto aj pri výbere terminológie v procese výučby odborného jazyka si musí vyučujúci uvedomiť, *kto je cieľovou skupinou procesu edukácie a tomu prispôbiť formu i obsah výučby.*

Tiež je potrebné zvážiť, či úsilie učiteľa pri vyhľadávaní odbornej terminológie je adekvátne (priamo úmerné) výsledku, t.j., či cieľová skupina edukácie je napr. natoľko jazykovo i odborne vyspelá, aby bola schopná porozumieť predmetu výučby a nebola demotivovaná jej príliš vysokou odbornosťou, v ktorej by sa “strácal” samotný jazyk.

Dudley-Evans & St. John (1998) zdôrazňujú fakt, že špecifická výučba v rámci ESP má svoju vlastnú metodológiu, čím myslia nasledovné:

- každá výučba v rámci ESP musí odrážať metodológiu disciplín a profesií, ktorým slúži,
- aktivity ktoré študenti realizujú, sú vytvárané a závisia od úrovne jazyka, ktorý študenti musia zvládnuť, aby boli schopní realizovať dané aktivity,

- interakcia medzi študentom a učiteľom sa môže líšiť od tej, ktorá sa odohráva na hodine všeobecnej angličtiny.

Interakcia na hodine všeobecnej angličtiny môže byť podobná tej, ktorá sa odohráva na hodine ESP, avšak, v špecifickejších ESP hodinách sa učiteľ niekedy stáva skôr jazykovým poradcom a konzultantom a má rovnaké postavenie ako študenti (resp. profesionáli, ktorí sa učia jazyk) a sú často odborníci v danej oblasti.

Ako vyplýva z uvedeného názoru, hodiny ESP/LSP sú špecifické, aj v dôsledku už uvedených dôvodov a skutočne, v niektorých prípadoch (v závislosti od cieľovej skupiny) sa učiteľ nachádza na rovnakej, ak nie nižšej úrovni, čo sa týka znalosti právnych pojmov, pokiaľ nie je zároveň odborníkom aj v tejto oblasti.

3 Identifikácia cieľových skupín

Na základe našej pedagogickej skúsenosti, cieľových skupín výučby právneho jazyka je niekoľko, avšak za účelom takejto klasifikácie je treba zvážiť niekoľko skutočností.

Výučba anglickej právnej terminológie sa v posledných rokoch nevyhnutne spája s využívaním metódy CLIL, ktorá využíva interdisciplinárny prístup k vyučovaniu cudzieho jazyka a ďalšieho predmetuⁱ. CLIL dáva študentom možnosti používať nadobudnuté jazykové kompetencie v prirodzenej zmysluplnej komunikácii a využívať cieľový jazyk ako prostriedok komunikácie a zároveň aj ako prostriedok učenia sa, nakoľko tento spôsob výučby je aj lepšou prípravou na profesionálny život. CLIL sa v súčasnosti považuje za najefektívnejšiu metódu vyučovania cudzích jazykov, pretože výraznou mierou prispieva k dosahovaniu cieľov jazykového vzdelávania, ako aj k dosiahnutiu vyššie uvedeného cieľa, podľa ktorého by obyvatelia Európskej únie mali ovládať dva cudzie jazyky. CLIL znamená, že jazyk sa učí spolu s iným predmetom, inými slovami vedomostný predmet sa žiak učí prostredníctvom cieľového jazyka.

Učiteľov v rámci metódy CLIL je možné rozdeliť na dva typy: a) *učitelia odborných predmetov*, ktorí učia svoj predmet v anglickom/cudzom jazyku – s čím môžu súvisieť problémy obmedzenej znalosti jazyka a obmedzenej znalosti

metodiky výučby jazyka a b) *učitelia jazyka*, ktorí učia odbornú problematiku v anglickom jazyku – s čím môže súvisieť problém s neznalosťou predmetnej látky.

Právnická fakulta UMB je jednou z troch fakúlt, ktorá sa stala aktívnou súčasťou univerzitného projektu *Podpora výučby študijných programov v cudzích jazykoch* podporovaného Európskym sociálnym fondom, ktorý má za cieľ zvýšiť počet študijných programov vyučovaných v cudzích jazykoch. Táto skutočnosť je výsledkom internacionalizácie vo vzdelávaní, ako prirodzeného následku Bolonského procesu, a odráža sa nielen vo výučbe cudzích jazykov, ale má tiež vplyv na rozširovanie ponuky vysokých škôl v oblasti poskytovania štúdia odborných predmetov v cudzom jazyku (pozri Höhn, 2013). Aj v rámci tohto projektu naša fakulta pripravila ponuku odborných predmetov z oblasti práva vyučovaných v cudzích jazykoch.

V súvislosti s týmto významným počínom sa naskytá niekoľko otázok, napr. *či sú vyučujúci odborných predmetov dostatočne pripravení na zvládnutie takejto úlohy*, ako aj otázka, *či sú tiež študenti schopní osvojiť si predmetný obsah v cudzom jazyku*, t.j., *či sú u študentov rozvinuté všetky potrebné akademické zručnosti* ako sú napríklad počúvanie, zapisovanie poznámok, kladenie otázok, diskusia o odborných témach, štúdium právnickej literatúry v cudzom jazyku prostredníctvom odborných publikácií, internetových zdrojov a databáz a pod. Uvedený projekt ráta aj s podporou takýchto zručností jednak u vyučujúcich ako i študentov a za týmto účelom boli v rámci projektu vytvorené kurzy anglického jazyka pre vyučujúcich odborných predmetov v anglickom jazyku. Čo sa týka študentov, na našej fakulte bol do ponuky zaradený aj predmet *Legal English*, ktorý má za cieľ pomáhať študentom v zdokonaľovaní sa v cudzom jazyku (aj z tohto dôvodu je zameraný viac na jazyk, ako na obsahové vzdelávanie), kým ostatné predmety sú zamerané predovšetkým na osvojenie si predmetného obsahu pomocou cudzieho jazyka.

Základným predpokladom cielenej a kvalitnej prípravy študentov na výučbu odborného predmetu z oblasti práva je poskytnutie *dostatočnej, ale primeranej terminologickej databázy z daného odboru*. Využitím metódy CLIL sa aj u študentov zvyšuje možnosť ich motivácie, pretože si uvedomujú (ak nie, je

potrebné im to pripomenúť ☺), že sa učia odborný jazyk, ktorý im však zároveň umožní získať odborné znalosti z oblasti práva.

Z vyššie uvedeného textu nám vyplýva, že *dvomi z cieľových skupín* výučby (anglického) právneho jazyka sú 1) *študenti práva* (a ich príprava na zvládnutie výučby odborného predmetu v cudzom jazyku), 2) *učitelia odborných predmetov, ktorí učia svoj predmet v anglickom/cudzom jazyku*. Ďalšími cieľovými skupinami, ktoré sa môžu stať objektom výučby právneho jazyka sú 3) *právnici*, ktorí pracujú v rôznych právnických profesiách a potrebujú znalosť odbornej právnej angličtiny z akýchkoľvek dôvodov ako aj 4) *študenti, ktorí študujú preklad a tlmočenie*, a preto je pravdepodobné, že v priebehu svojej pracovnej praxe sa s touto oblasťou stretnú. Taktiež, nakoľko väčšina 5) *učiteľov odborného jazyka* nie sú zároveň odborníci v oblasti práva, rovnako by mohli vystupovať ako *cieľová skupina pre výučbu právnickej terminológie*.

4 Analýza potrieb

Predpokladom efektívnej mediácie, čiže sprostredkovania odborných poznatkov určitej cieľovej skupine je analýza jej potrieb. Potreby sú podľa Lawsona (1979, 37) záležitosťou dohody a úsudku, nie objavu. Potreby stanovené pre konkrétnu skupinu študentov sú výsledkom projektu analýzy potrieb a ich definovania. Naším potrebám tiež vyhovuje cieľovo-zameraná definícia potrieb podľa Widdowsona (1981, 2), ktorá berie do úvahy študijné alebo pracovné požiadavky študentov, t.j., čo dokážu po ukončení svojho odborného jazykového vzdelávania. Tento výsledok je sumárom a) subjektívnych a b) objektívnych potrieb, ktoré Brindley (1989) definuje ako a) túžby, želania, predstavy, alebo iné psychologické prejavy učiacich sa a b) potreby, ktoré identifikuje učiteľ na základe analýzy údajov o učiacich sa spolu s informáciou o úrovni ich jazykovej kompetencie. Po získaní potrebných údajov musí tieto učiteľ interpretovať a na ich základe si zvoliť stratégiu a cieľ výučby a tomu prispôbiť jej obsah a formu. Obsah v našich podmienkach predstavuje učiteľom stanovený *rozsah právnej terminológie*, ktorej bude prispôbená forma, t.j., výber študijného materiálu (v prípade plánovania v podmienkach PrF UMB, napr. štvor-semestrálnych syláb).

5 Rozsah a klasifikácia právnej terminológie

Rozsahom právnej terminológie máme na mysli stanovenie si skutočnosti, ktorá z uvedených terminológií bude vo výučbe dominantná, respektíve, aký podiel právnych pojmov patriacich do uvedených skupín bude tvoriť jej obsah. Právnu terminológiu si pre tieto účely rozdeľujeme na nasledovné skupiny:

- 1) všeobecná právna terminológia – identická pre viaceré právne systémy: napr. *provision* – *ustanovenie (zákona, zmluvy)*, *to serve a document on someone* – *doručiť niekomu oficiálny dokument*, *to bring an action* – *podať žalobu*, *inheritance* – *dedičstvo*, atď. (Imrichová (2013, 210), takúto skupinu terminológie označuje ako všeobecné právne pojmy)
- 2) právna terminológia špecifická pre daný právny systém – typická pre konkrétny právny systém: napr. *common law*, *unwritten law*, *solicitor/barrister-attorney-advokát*, atď.
- 3) terminológia špecifická pre danú oblasť práva: *pre-emption rights*, *probate*, *escheat*, atď.

6 Cieľové skupiny

Cieľová skupina 1 – *študenti právnickej fakulty* (t.j., fakulty nefilologického zamerania):

Zelenková (2015, 38) uvádza, že v prípade štúdia cudzích jazykov na nefilologických fakultách možno hovoriť o dvojakom zameraní odbornej jazykovej prípravy a to na štúdium cudzieho jazyka na akademické, resp. študijné účely (využitie jazyka v štúdiu odboru v štúdiu v zahraničí, v mobilitných programoch EÚ) a štúdium cudzieho jazyka na profesijné účely (využitie v budúcej profesii, v danej profesijnej sfére). Pokračuje, že medzinárodné a medzikultúrne prepojenie profesijných a akademických oblastí je v súčasnosti najdôležitejším faktorom ovplyvňujúcim výučbu odborných cudzích jazykov.

V popredí didaktiky cudzích jazykov je akademické zameranie a budovanie interkultúrnej kompetencie. Z praktického hľadiska to znamená, že v časovo obmedzenom horizonte (v prípade PrF UMB) dvoch rokov, t.j., štyroch semestrov, by mali študenti zvládnuť okrem angličtiny na akademické účely – napr. počúvanie

a robenie si poznámok, písanie abstraktov, diskutovanie, argumentovanie, práca so zdrojmi, atď. aj angličtinu na profesijné účely. Od študentov právnej angličtiny sa očakáva, že sa oboznámia s právnou terminológiou a budú schopní písať odborné texty v angličtine. Mali by napríklad byť schopní napísať jednoduchý právny dokument, rovnako ako resumé vysokej kvality. Okrem toho by mali byť schopní pochopiť právne dokumenty, viesť odbornú konverzáciu a udržiavať vzťahy s medzinárodným spoločenstvom v svojej špecifickej oblasti práva aj prostredníctvom moderných komunikačných prostriedkov, ako je e-mail, Skype a pod.

V širšom zmysle, základným cieľom výučby právnej angličtiny je umožniť rovnocenné nadobudnutie vedomostí o predmete a znalostí angličtiny, ktoré im umožnia stať sa aktívnymi v myslení, a celkovo, majú pozitívny vplyv na pracovné vyhliadky študujúcich. Preto je celkovým cieľom výučby pomôcť študentom práva pripraviť sa na budúce povolanie, pretože vynikajúca znalosť svojho odboru spolu s vysokou úrovňou angličtiny ich môže zvýhodniť na dnešnom konkurenčnom trhu práce. Vo všeobecnej praxi, študenti posielajú svoje životopisy firmám s cieľom zúčastniť sa konkurzu, a preto napr. žiadosť o zamestnanie tvorí neoddeliteľnú súčasť výučby. Vo svojej budúcej právnickej kariére budú možno pracovať v advokátskej kancelárii alebo medzinárodnej spoločnosti alebo inštitúcii, kde sa angličtina používa ako pracovný jazyk pri komunikácii s ostatnými kolegami alebo zákazníkmi z celého sveta.

Naskytá sa teda *otázka*, čo má byť *obsahom syláb* predmetu, ktorý sa zameriava na výučbu odbornej právnej terminológie. Podľa nášho názoru je potrebné, aby nastal posun od čítania faktografických textov o histórii anglického práva, alebo sústredenie sa na texty nasýtené vysoko odbornou terminológiou špecifickou pre danú oblasť práva, kde nezostáva priestor pre precvičovanie terminológie. Domnievame sa, že ideálne pre túto skupinu študentov sú texty a cvičenia obsahujúce všeobecnú právnú terminológiu, ktorá je spoločná pre viaceré právne systémy: napr. *provision* – *ustanovenie (zákona, zmluvy)*, *to serve a document on someone* – *doručiť niekomu oficiálny dokument*, *to bring an action* – *podať žalobu* atď. Toto samozrejme nie je možné bez adekvátnych a *cieľovej*

skupine primeraných textov, ktoré by nemali pochádzať výlučne zo zahraničných zdrojov (anglo-americký právny systém), ale pre účely prekladu do cudzieho jazyka treba poskytnúť študentom aj texty z oblasti slovenského práva, ktoré práve z tohto dôvodu môžu byť pre študentov užitočnejšie i prítlačlivejšie.

Čo sa týka právnej terminológie typickej pre daný právny systém tém: napr. *common law*, *unwritten law*, *solicitor/barrister-attorney-advokát*, atď., ako aj terminológie špecifickej pre danú oblasť práva, do úvahy je potrebné brať časovú dotáciu. Ak učiteľ zhodnotí, že obsahom syláb nemôžu byť všetky oblasti práva, je možné zamerať len na vyselektované oblasti a na ich príklade sa okrem toho, že si študent osvojí ich terminológiu, pokúsiť poukázať na spôsoby prekladu vybraných právnych pojmov („pojmem – koncept“), ktoré bude študent/budúci právnik, schopný aplikovať aj na právne pojmy z iných oblastí práva.

Domnievam sa, že pri výučbe odbornej terminológie, ako nakoniec pri každej ľudskej aktivite, má ísť o kvalitu a nie kvantitu, t.j. riadiť sa latinským „*Repetitio est mater studiorum*“ a klásť dôraz na dôkladné precvičovanie zvládnuitej terminológie. Je samozrejmé, že učiteľ sa stará o svoj kvalifikačný rast a v tomto prípade to znamená, že učiteľ odbornej terminológie, ako sme už uviedli vyššie, taktiež strávi množstvo času vyhľadávaním terminológie pri príprave vyučovacej hodiny, ale je na zvážení učiteľa, ako zladit' formu výučby s obsahom, aby jeho namáhavá príprava na vyučovaciu hodinu nebola neadekvátna výsledku, to znamená tomu, čo si študent z hodiny zapamätá a odnesie.

Pre ďalšie cieľové skupiny len skráteno uvádzame, na čo by bolo podľa nás vhodné sa zamerať, ale rešpektujeme fakt, že každý učiteľ si plánuje formu i obsah vyučovacej hodiny podľa svojho uváženia.

Cieľová skupina 2 – *vyučujúci/učitelia odborných predmetov, ktorí učia svoj predmet v anglickom/cudzom jazyku*:

- primárne: *terminológia špecifická pre danú oblasť práva*
- sekundárne: *všeobecná právna terminológia*

- + !!! tzv. *class language* !!!
- tu sa *učiteľ* stáva skôr *jazykovým poradcom a konzultantom* má rovnaké postavenie ako *študenti* (resp. profesionáli, ktorí sa učia jazyk) a sú často odborníci v danej oblasti.

Cieľová skupina 3 – *právnici*, ktorí pracujú v rôznych právnických profesiách a potrebujú znalosť odbornej právnej angličtiny z rôznych dôvodov:

- *predmet výučby – záležitosť dohody medzi vyučujúcim a klientom*
- primárne: *terminológia špecifická pre danú oblasť práva*
- sekundárne: *všeobecná právna terminológia*
- tu sa *učiteľ* stáva skôr *jazykovým poradcom a konzultantom* má rovnaké postavenie ako *študenti* (resp. profesionáli, ktorí sa učia jazyk) a sú často odborníci v danej oblasti.

Cieľová skupina 4 – *študenti, ktorí študujú preklad a tlmočenie*:

- primárne: *všeobecná právna terminológia*
- sekundárne: *právna terminológia špecifická pre daný právny systém – pre účely komparácie*
- terciárne: *terminológia špecifická pre danú oblasť práva – problematika prekladu a ekvivalencie právnych pojmov – „pojmem a koncept“*
- podľa časovej dotácie + *špecifické gramatické štruktúry a lingvistické javy + základné všeobecné platné pravidlá pri preklade právnych textov* ako napr.: Ak sa rozhodneme používať jeden termín pre preklad termínu z cieľového jazyka, a naopak, musíme ho striktne zachovať v celom preklade, a pod.

Cieľová skupina 5 – *učitelia odborného jazyka, ktorí nie sú zároveň odborníci v oblasti práva*:

- predpokladá sa osvojenie *všeobecnej právnej terminológie*
- primárne: *právna terminológia špecifická pre daný právny systém – pre účely komparácie – „pojmem – koncept“*

- sekundárne: *terminológia špecifická pre danú oblasť práva (v závislosti od časovej dotácie).*

7 Záver

Cieľom príspevku bolo zamyslenie sa nad *úlohou učiteľa*, na základe *cieľa výučby* v jednotlivých *cieľových skupinách*, stanoviť jej primeraný obsah, v tomto prípade obsah odbornej právnej terminológie v procese jej výučby. Závisí teda od *zručnosti učiteľa*, aby vedel *reálne zhodnotiť cieľ výučby* (anglického) odborného jazyka a *cieľovej skupine* ponúkol *taký obsah a úroveň odbornej terminológie*, ktorá bude *vyhovovať jej požiadavkám* a neposkytne študentovi ani príliš veľa ani príliš málo... To sa nazýva „učiteľské majstrovstvo“!

Ciele odbornej jazykovej prípravy sú špecifické a berú do úvahy potreby praxe. Tieto sa ďalej premietajú do výučbových cieľov a obsahu, majú vplyv na určenie konkrétnych potrieb konkrétnych učiacich sa a učiteľ podľa nich prispôsobuje obsah a metodiku výučby, ktorá má vplyv na motiváciu a úspešnosť študentov.

Dudley-Evans a St Johnová (1998, 76), Chlopek (2008) a mnohí učitelia anglického odborného jazyka na slovenských a českých vysokých školách (Hanesová, 2007, Šikolová, Kanoková, 2007, Gadušová, Gromová, 2004) sú toho názoru, že *odborná angličtina by mala používať metodiku odlišnú od všeobecnej angličtiny*. Mala by vychádzať z *dôvodov*, prečo sa študenti tento jazyk učia. *Študenti si uvedomujú svoju potrebu učiť sa cudzí odborný jazyk, uvedomujú si cieľovú situáciu, ktorou je komunikácia v cudzom jazyku na odbornej úrovni.*

Používanie cudzieho odborného jazyka tak súvisí s celkom osobitným komunikačným kontextom, ktorý sa podstatne odlišuje od jazyka bežnej komunikačnej sféry. Táto komplexnosť v nazeraní na odbornú angličtinu a interkultúrnu komunikáciu naznačuje jej interdisciplinárny charakter s vplyvom viacerých vedeckých disciplín (Atasaratnam, 2014; Spencer–Oatey, 2009). *Interdisciplinárne súvislosti treba brať do úvahy pri stanovení kompetencií, pri zostavovaní učebných plánov, tvorbe nových predmetov a študijných programov, aj*

pri príprave učiteľov, ktorí sa podieľajú na formovaní profilu absolventov vysokoškolského štúdia. (Zelenková, 2015, 44)

Použitá literatúra

- AUSTERMÜHL, F. 2001. *Electronic Tools for Translation*. Manchester: St Jerome Publising
- BRINDLEY, G.P. 1989. The role of needs analysis in adult ESL programme design. In R. K. Johnson (Ed.), *The Second Language Curriculum*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DUDLEY-EVANS, T., - St JOHN, M. 1998. *Developments in ESP: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HÖHN, E. 2013. Studienprogramm der europäischen Kulturstudien. In: *Acta linguistica. N°9. Teaching foreign languages at universities*. Belianum. Ekonomická fakulta UMB : Banská Bystrica. s. 51-57.
- IMRICHOVÁ, M. 2013. *Jazyk právnych textov so zreteľom na špecifiká právnej lexiky*. [Online]. [Cit. 2015-08-23]. Dostupné na: www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/.../subor/Imrichova.pdf
- JANULEVICIENE, V. – RACKEVICIENE, S. 2011. Translation Strategies of English Legal Terms in the Bilingual Lithuanian and Norwegian Law Dictionaries. In: *Societal Studies*, 3(3), s. 1073-1093.
- LAWSON, K. H. 1979. *Philosophical Concepts and Values in Adult Education*. Milton Keynes: Open University Press.
- SANDRINI, P. 1999. *Some Aspects for A New Methodology*. [Online]. [Cit. 2015-09-11]. Dostupné na: <http://homepage.uibk.ac.at/%7Ec61302//publik/legal.pdf>
- WIDDOWSON H. G. 1981. English for specific purpose: Criteria for course design. In: L. Selinker, E. Tarone & V. Hanzeli (Eds.), *English for Academic and Technical Language: From practice to principle* (s. 1-11). Oxford: Pergamon Press.
- YU, X. – XIAO, Y. 2013. Course Design Guideline for Legal English Teaching in Chinese Tertiary Education: From the Perspective of Content-based

Instruction. In: *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3, No7, s.1123-1128, July 2013. Academy Publisher: Finland.

ZELENKOVÁ, A. 2015. Špecifiká odbornej angličtiny a rozvíjanie interkultúrnej kompetencie. In: *XLinguae Journal*, Volume 8, Issue 1, January 2015. [Online]. [Cit. 2015-09-18]. Dostupné na: www.xlinguae.eu/files/xlinguae1_2015_4.pdf

DOPYT PO PRÁVNOM PREKLADÉ V KONTEXTE INTEGRÁCIE CUDZINCOV¹

Jaroslav Stahl

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstract

Die Migration der Bevölkerung aus der Region des Nahen Ostens und einiger afrikanischer Länder birgt neue Herausforderungen auch im Bereich von Übersetzungs- und Dolmetschleistungen. Gegenstand des Beitrags ist eine Analyse möglichen Bedarfs und der Nachfrage nach Übersetzungsdiensten, ihrer Art, Struktur sowie der Ansprüche an die heimische Übersetzergemeinde. Nicht zuletzt geht es in diesem Zusammenhang auch um Nachfrage nach beeideter Übersetzung und der Möglichkeiten ihrer Befriedigung, in der Slowakei, aber auch im nahen Ausland im Rahmen der EU.

1 Úvod

Utečenecká kríza kladie vysoké nároky na úsilie prijímajúcich štátov a v súvislosti s možným uplatnením distribučných kvót migrantov sa otázkou príjmu cudzincov bude musieť zaoberať aj Slovenská republika a jej príslušné orgány. Pôvodne sa uvažovalo o rozdelení 140 000 osôb, avšak s pribúdajúcimi počtami v krajinách západnej Európy, kam väčšina utečencov smeruje, bude rásť aj pôvodná kvóta 1500 migrantov, stanovená pre Slovensko. S rastúcim počtom osôb porastie aj objem prekladateľských úkonov a dopyt po prekladateľoch z jazykov krajín pôvodu utečencov. V tejto súvislosti sa chceme zamerať na identifikáciu špecifických jazykových požiadaviek utečencov, resp. úkonov súvisiacich s ich prijímaním, registráciou a napokon aj riadnou integráciou, ak má Slovensko byť ich budúcim domovom.

¹Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0226-12.

2 Teoretický rámec problematiky

Preklad právnych textov a s ním predovšetkým úradný preklad (vieme, že obidva pojmy sa celkom neprekrývajú) má osobitný význam pre prisťahovalcov v procese vybavovania náležitostí, súvisiacich s ich umiestnením v cieľovej krajine, či už v krajine azylu alebo v prípade ekonomických migrantov, v krajine, kde pokrývajú nedostatkové pracovné miesta, vyžadujúce osobitnú kvalifikáciu. Hoci sa táto oblasť silne približuje ku komunitnému prekladu (aj tlmočeniu), má s ním spoločnú predovšetkým cieľovú skupinu prekladovej činnosti, teda cudzincov s potrebami k urgentnému riešeniu. S tým súvisí aj prostredie, v ktorom často musí aj prekladateľ úradných prekladov pracovať (nemusí to byť doma, v prípade urgentných prác môže byť aj prizvaný). Komunikačnými a situatívnymi aspektmi translácie v komunitnej oblasti sa venuje o.i. aj Pöchhacker vo svojej monografii *Dolmetschen*². Preklad, v našom prípade zväčša úradný preklad pre prichádzajúcich utečencov, si vyžaduje patričné vedomosti o kultúrohistorickom kontexte a reáliách krajín, z ktorých migranti prichádzajú. To kladie vysoké nároky na prekladateľov, najmä v oblasti semitských jazykov (arabčina, aramejčina, perzština, paščina) aj ďalších, z ktorých migranti prichádzajú. Lingvistické, kultúrne aj tematicko-odborné predpoklady spĺňajú v prvom rade absolventi vysokoškolského (prekladateľsko – tlmočnickeho) štúdia arabistiky a ďalších orientálnych jazykov. Relevanciu formálneho vzdelávania prekladateľov zdôrazňujú aj Biloveský a Šramková, keď komentujú Bakerovú a ďalších autorov, zameriavajúcich sa na metódy ako využívanie korpusovej lingvistiky, využitie pragmatiky a medzikultúrnej komunikácie, čo platí osobitne pre jazyky odlišného nábožensko-kultúrneho prostredia – krajín pôvodu utečencov².

3 Aktuálna situácia v utečeneckej kríze

V súvislosti s rýchlo sa meniacou sa situáciou v krajinách Blízkeho východu a vznikom nových nábožensko-kultúrnych paradigiem spoločenského vývoja sa mení aj profil typického, resp. priemerného utečenca v Európe, resp. aj na Slovensku. Hlavným motivátorom súčasnej utečeneckej vlny je prirodzene

²Týka sa to kapitol 4 – 6.

občianska vojna v Sýrii a priľahlých oblastiach Iraku. K priamym utečencom sa pridávajú mnohí ďalší z iných krízových oblastí, aj vzdialenejších, ako Afganistan, Pakistan ale aj Irán, kde priama humanitárna kríza nie je. Ďalší prúd, smerujúci do Európy cez Stredozemné more, zahŕňa osoby zo severnej Afriky, teda najmä Líbye, avšak aj z niektorých krajín východnej Afriky ako Sudán, Etiópia, Eritrea. V týchto oblastiach sa odohráva buď občianska vojna alebo humanitárne podmienky nútia ľudí k opusteniu regiónu. Medzi nimi sa však nájde veľa tých, ktorí sa za vojnových utečencov vydávajú a snažia sa ťažiť z ústretového postoja EÚ, čo platí o.i. aj pre osoby z niektorých balkánskych štátov ako Albánsko, Macedónsko, Bosna a Hercegovina, ale aj Srbsko a čiastočne uznané Kosovo. To sťažuje postavenie skutočných utečencov, ktorým napokon nemôže byť venovaná taká pozornosť, ako je potrebné, najmä vzhľadom na súčasné počty migrantov. Hlavným smerom utečeneckej vlny zostáva v súčasnosti západná Európa, najmä kvôli nefungujúcej vonkajšej schengenskej hranici a nefungujúcej registrácii utečencov ihneď po príchode na územie Európskej únie. Vzhľadom na nezvládnuteľné počty cudzincov, prichádzajúcich najmä do Nemecka, Rakúska a niektorých severských krajín, rozhodli ministri vnútra EÚ o stanovení distribučných kvót 120.000 utečencov pre všetky členské štáty únie. Stredoeurópske štáty ako Slovensko, Česká republika a Maďarsko kvóty odmietli a argumentovali stále stúpajúcimi počtami migrantov, kde nie je možné stanoviť pevné počty pre každú krajinu a ponúkli finančnú pomoc resp. posily na vonkajšie schengenské hranice, vrátane morských hraníc. Západná Európa trvá na kvótach a v rámci princípu väčšinového hlasovania ich zrejme potvrdia aj ďalšie orgány únie.

Zo stanovených kvót vyplýva Slovenskej republike povinnosť prijať cca. 1500 utečencov, vrátane prípadnej registrácie, identifikácie ich pôvodu, ubytovania a ďalších úkonov, vyžadujúcich úradný preklad rôznych dokumentov. Jazyky, potreby, kapacity a možnosti Slovenska pri práci s utečencami sú predmetom nasledujúcej podkapitoly.

4 Utečenci, ich sociálna štruktúra a výzvy pre Slovensko

Ak hovoríme o štruktúre súčasných utečencov, musíme konštatovať, že sa vo veľkej miere odlišujú od cudzincov, migrujúcich v minulosti. V predchádzajúcich obdobiach išlo zväčša o osoby, utekajúce pred autoritatívnymi režimami, prenasledované individuálne, a taktiež o ekonomických imigrantov, ktorí prichádzajú do Európy aj v súčasnosti.

Aktuálna utečenecká vlna sa však odlišuje predovšetkým sociálnym pôvodom. Ide o vidiecke obyvateľstvo, utekajúce z prostredia s prevažujúcimi kmeňovými spoločenskými štruktúrami, čo platí aj pre Sýriu. Toto obyvateľstvo nebolo schopné socializácie ani v mestách krajín ich pôvodu, nie je schopné sa organizovať v utečeneckých táboroch ako utečenci z blízkovýchodných miest. Ide predovšetkým o pastierov, jednoduchých remeselníkov s profesijným profilom nevyhovujúcim očakávaniam a potrebám európskeho trhu práce. Ďalším faktorom je kultúrno-náboženské prostredie a tradície, ktoré toto vidiecke obyvateľstvo formovali. Svoje predstavy prinášajú do Európy, pričom výsledky neúspešnej integrácie vidno v mnohých európskych krajinách, vrátane Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka. Jazyková vybavenosť tejto skupiny obyvateľstva je taktiež nízka, ovládajú iba regionálny dialekt, čo sťažuje aj prácu tlmočníkom, ktorí sú s nimi konfrontovaní v jednotlivých európskych krajinách, s výnimkou integrovaných súkmeňovcov.

Venujme sa teda v tomto kontexte potrebám úradného prekladu na území Slovenska pre možných migrantov. Pre zabezpečenie utečencov ide o tieto úkony:

- preklad cestovných dokladov (ak sú vôbec k dispozícii)
- zápis z registračného procesu ako podklad k rozhodnutiu o azyle (treba úradný preklad do slovenčiny)
- preklad ďalšej dokumentácie (o zdravotnom stave, lekárskej prehliadke v SR, o vzdelaní atď.)
- spätný preklad do rodných jazykov migrantov (nemusí byť úradný)

Preklad cestovných dokladov je prvou základnou podmienkou identifikácie, no v prípade aktuálnej imigrácie väčšina utečencov doklady nemá. Kľúčovým úkonom teda musí byť zápis z registračného procesu a preklad argumentácie

utečenca o motíve k migrácii. Ten je základom rozhodnutia o ďalšom osude utečenca, či bude posudzovaný ako azylant alebo ekonomický migrant, ktorý má byť odsúvaný späť mimo EÚ. Ostatné nadväzujúce úkony musia byť vykonané kvôli dodržaniu legislatívy SR.

Za predpokladu naplnenia utečeneckých kvót, prípadne schválenia distribučného kľúča a neexistencie spoločnej európskej azylovej politiky (zatiaľ nebola schválená) možno očakávať vysoký dopyt po prekladateľských úkonoch, vrátane úradného prekladu. Ministerstvo spravodlivosti môže podľa § 15 zákona č. 382/2004 Z.z. ustanoviť úradným prekladateľom hociktorú osobu, ktorú uzná za vhodnú. Táto právomoc však neukladá povinnosť danej osobe túto funkciu úradného prekladateľa vykonávať.

Predpokladom kvalifikovaného prekladateľa pre semitské jazyky, ktorým zväčša utečenci hovoria, sú aj rozsiahle vedomosti o kultúrno-náboženskom kontexte (pozri vyššie). Tie získavajú absolventi štúdia arabistiky počas štúdia na Katedre klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ktorá je jedinou vzdelávacou inštitúciou pre semitské jazyky (najmä arabský jazyk) v SR. Ich aktuálne počty, kvalita, resp. záujem o činnosť úradného prekladateľa však nie sú známe. Podľa informácií katedry bolo v r. 2015 prijatých 19 uchádzačov, pre nasledujúci rok 2016 sa plánuje počet 20 prijatých osôb.

V súčasnosti sa eviduje 12 úradných prekladateľov/z/do arabského jazyka v SR, 1 prekladateľ z/do perzštiny, pre jazyky paščina, swahilčina a ďalšie jazyky tohto regiónu nie sú zaznamenaní žiadni prekladatelia. Zväčša ide pritom o prisťahovalcov, čo je dobrý predpoklad znalosti kultúrneho kontextu aj súčasných migrantov. Túto výhodu je potrebné využiť predovšetkým pri identifikácii pôvodu daného utečenca, teda rozoznania regionálneho dialektu, ktorým utečenec rozpráva a podľa toho aj rozhodnutie o udelení či neudelení statusu azylu v SR. Tieto vedomosti sa ukazujú byť veľmi cenné, pričom nevieme, v akej miere ich ovládajú aj absolventi štúdia semitských jazykov na univerzitách.

V súvislosti s možným využitím arabistov a zvládnutím možného náporu utečencov sa teda vynára viac otázok ako odpovedí.

5 Dôsledky a možné opatrenia

Pre Ministerstvo spravodlivosti a ďalšie orgány štátu bude potrebné pripraviť sa dostatočne vopred na daný jav a snažiť sa identifikovať možných budúcich prekladateľov, ich (nie formálnu) kvalifikovanosť a predovšetkým ochotu podieľať sa na zvládaní problémov prijímania, registrácie, rozdeľovania a nožnej integrácie budúcich utečencov na území Slovenska. Formálni úradní prekladatelia nebudú podľa zákona potrební. O to viac úsilia budú musieť vyvinúť štátne orgány SR, aby možných prekladateľov motivovali k neľahkej práci s utečencami s cieľom minimalizácie problémov pre migrantov aj domáce obyvateľstvo. V SR ešte neexistujú väčšie komunity prisťahovalcov, integrácia teda bude závisieť od postoja oboch strán a pripravenosti imigrantov akceptovať európske kultúrne zvyklosti a normy. Pre prekladateľov to bude znamenať nielen veľa prekladateľskej ale aj (seba-)vzdelávacej práce, pre obyvateľstvo aj prisťahovalcov novú interkultúrnú skúsenosť.

Použitá literatúra

- BILOVESKÝ, V. – ŠRAMKOVÁ, M. 2007. Dôležitosť formálnej prípravy prekladateľov. In: L. Vajdová (ed.) *Myslenie o preklade*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry, s. 90-92.
- NORD, Ch. 1997. A Functional Typology of Translations. In: Trosborg, A.: *Texttypology and Translation*. Amsterdam: Benjamins, s. 44-66.
- PÖCHHACKER, F. 2007 *Dolmetschen – Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- ŠTEFANAĽKOVÁ, J. 2014. Právne systémy nemecky hovoriacich krajín a ich terminologické špecifiká v oblasti rodinného práva v komparáciách. In: Ďuricová, A.: *Od textu k prekladu IX*. Praha: JTP, s. 160-177.
- ŠTEFKOVÁ, M. 2013 *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov*. Bratislava: Iura Edition.

Internetové zdroje

Zoznam úradných prekladateľov Ministerstva spravodlivosti SR. Dostupné na:
http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/jaspiw_mini_fr0.htm

MODELY VZDELÁVANIA ÚRADNÝCH PREKLADATEĽOV V KOMBINÁCIÁCH MÁLO ROZŠÍRENÝCH JAZYKOV¹

Marketa Štefková – Lucia Matejková

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstract

Mit der Diversifikation des Marktes mit Fachübersetzungen wächst auch das professionelle Profil des Übersetzers. Um schwere Anforderungen, die auf die Ausübung der Tätigkeit beeidigter Übersetzer und Dolmetscher gestellt werden, erfüllen zu können, müssen beeidigte Übersetzer und Dolmetscher über mehrere Fachkompetenzen und -kenntnisse verfügen. Die Basis dieser Fachkompetenzen und -kenntnisse sollte durch eine zielgerichtete und effektive spezialisierte Ausbildung gelegt werden. Im vorliegenden Beitrag widmen wir uns Fachkompetenzen und Kenntnissen beeidigter Übersetzer und Dolmetscher als einem Ausgangspunkt der spezialisierten Ausbildung. Dabei gehen wir aus zwei Modellen der Ausbildung der Gerichtsdolmetscher und -übersetzer aus, die wir durch eigene Erfahrungen aus der Praxis ergänzen. Der Akzent wird dabei auf die Ausübung der Tätigkeit beeidigter Übersetzer im slowakischen Kontext gelegt.

1 Úvod

Diverzifikáciou trhu s odborným prekladom sa rozširuje aj profesionálny profil prekladateľa. Aby úradní prekladatelia a tlmočníci dokázali spĺňať náročné požiadavky, ktoré na nich kladie výkon ich činnosti, musia disponovať viacerými kompetenciami a odbornými znalosťami, ktorých základ by malo položiť ciele a efektívne špecializované vzdelávanie. V nasledujúcom výklade sa venujeme práve uvedeným znalostiam a kompetenciám, ktoré by mali byť východiskom špecializovaného vzdelávania úradných tlmočníkov a prekladateľov. Vychádzame pritom z dvoch modelov vzdelávania prekladateľov právnych textov v zahraničí, ktoré doplníme o vlastné skúsenosti z praxe, pričom zohľadňujeme výkon činnosti úradného prekladateľa v slovenskom kontexte. Štúdiu uzatvárame výzvou na systematické skúmanie tejto problematiky s cieľom stanovenia jasných nárokov

¹Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0226-12.

a kritérií hodnotenia kvality tejto činnosti, ktoré by nepochybne prispeli k väčšej sebareflexii záujemcov o výkon úradného prekladu i praktizujúcich prekladateľov a zvýšili ich záujem o celoživotné vzdelávanie a zvyšovanie ich odborných kompetencií.

Celú problematiku analyzujeme z pohľadu málo rozšírených jazykov, ktoré najviac bojujú s nedostatkom možností a príležitostí na vzdelávanie a zvyšovanie odborných znalostí, čo sa odzrkadľuje v nízkom počte registrovaných prekladateľov na niektoré jazykové kombinácie. Na túto problematiku poukazujeme aj v kontexte súčasnej migračnej krízy, ktorá už v krátkom čase i na Slovensko prinesie otázku pokrytia množstva úradných úkonov tlmočníkmi z potrebných a na Slovensku málo zastúpených jazykov.

2 Špecifiká málo rozšírených jazykov v právnom preklade

Prekladatelia z/do málo rozšírených jazykov bojujú s pomerne odlišnými problémami ako ich kolegovia, ktorí pracujú s „veľkými jazykmi“. Trh si najmä v kombináciách málo rozšírených jazykov žiada flexibilných translátorov, ktorí sa nešpecializujú len na úzky výber textov, ale sú schopní zareagovať na špecifické požiadavky, zorientovať sa v úzko odbornej terminológii a na základe svojich interdisciplinárnych vedomostí a zručností vyhotoviť preklad pre široké spektrum zadávateľov. Z dôvodu ich nízkeho počtu a obmedzeného počtu úkonov v dane jazykovej kombinácii im prax neumožňuje úzko sa špecializovať len na niekoľko terminologických oblastí.

Ich hendikepom je nielen nedostatok prekladateľských pomôcok, ale aj obmedzená možnosť konzultácie či spolupráce s prekladateľmi rovnakého zamerania. Driesenová a Drummond načrtávajú problémy výkonu činnosti úradných tlmočníkov a prekladateľov, ktoré spočívajú v skepse a nedostatku prestíže tohto povolania, nejednotnosti študijných programov venujúcich sa vzdelávaniu úradných tlmočníkov a prekladateľov, s ktorými súvisí i nejednotnosť nárokov na požadované zručnosti, ktoré by mal úradný prekladateľ či tlmočník mať. Ďalším problematickým bodom je podľa autorov potreba obojsmerného tlmočenia na súdoch a potreba prekladu „oboma smermi“, teda z jazyka A do jazyka

B a opačne, ale i heterogénny charakter komunikačných situácií, v ktorých sa úradný tlmočník či prekladateľ ocitá. Heterogénny charakter komunikačných situácií súvisí s rozdielnym socio-kultúrnym pozadím účastníkov komunikácie. Ako posledný bod uvádzajú Driesenová a Drummond nedostatok príležitostí na vzdelávanie úradných tlmočníkov s menej rozšírenými pracovnými jazykmi (2011, 141-144).

3 Možnosti vzdelávania

Trh prekladu právnych textov v kombináciách málo rozšírených jazykov napriek celospoločenskému vývoju podlieha v menšej miere globalizácii ako iné oblasti odborného prekladu, a to najmä pre viazanosť na východiskový právny a pojmový systém. Dopyt po prekladoch v špecifických jazykových kombináciách v oblasti právnej komunikácie je napriek obmedzenému počtu praktizujúcich prekladateľov pomerne rozsiahly a, bohužiaľ, nejde ruka v ruke s rozvojom potrebných prekladateľských pomôcok pre prekladateľov právnych textov z/do málo rozšírených jazykov. Dôležitá je preto efektívna koordinácia vzdelávania a riadenie prekladateľskej a tlmočnickej činnosti v kontexte právnej komunikácie.

Pre veľké jazyky sú možnosti vzdelávania a nadobúdanie zručností v odbore zastrešené okrem iného univerzitnými programami, no pre malé a menej rozšírené jazyky, či už ide o menšie jazyky EÚ alebo o nové, či vplyvom aktuálnej spoločensko-politickej situácie exponované jazyky, napríklad jazyky migrantov, či dialekty majoritných jazykov, ktoré sa výrazne líšia od spisovnej jazykovej normy, sú možnosti oklieštené. Pri takýchto jazykoch kompenzujú systematické vzdelávanie kurzy, ktoré ale majú menšiu hodinovú dotáciu, než univerzitný študijný program a ktoré sa síce zameriavajú na špecifickú jazykovú kombináciu, no už menej na kultúrne špecifiká a právne systémy, často chýba precvičovanie translatologických zručností (Giambruno, 2014, 96). Z tohto vyplýva nedostatok možností vzdelávania a zdokonaľovania sa v profesii tlmočníkov a prekladateľov s menej rozšírenými pracovnými jazykmi, s čím môže súvisieť aj absencia tlmočníka alebo prekladateľa z/do málo rozšíreného jazyka, prípadne nedostatok

skúseností a nepostačujúce zručnosti osoby, ktorá vykonáva úlohu tlmočníka alebo prekladateľa ad hoc.

Reflection Forum on Multilingualism and Interpreter Training stručne definuje požiadavky na úradných prekladateľov a tlmočníkov a odporúča školenia pre školiteľov a celoživotné profesijné vzdelávanie². No požiadavky na vzdelávanie, školenie a kompetencie úradných prekladateľov a tlmočníkov nie sú jasne definované, sú len v krátkosti načrtnuté v národných legislatívach týkajúcich sa výkonu prekladateľskej a tlmočnickej činnosti. Ako reakciu na túto situáciu bolo vypracovaných niekoľko metód, ktoré navrhujú možnosti vzdelávania a certifikácie úradných prekladateľov a tlmočníkov so zameraním na kombinácie málo rozšírených jazykov. Dve z týchto metód v krátkosti načrtávame v nasledujúcom výklade.

3.1 Tandemová metóda

Názov *tandemová metóda* sa zaužíval v kontexte školenia úradných tlmočníkov a zahŕňa v sebe spoluprácu dvoch oblastí – precvičovania translatologických a jazykových zručností. Základy metódy položila Danica Seleskovich v druhej polovici 50.ých rokov za účelom výcviku prvých tlmočníkov z arabčiny a francúzštiny počas Suezskej krízy. Túto metódu postupne vyvíjali odborníci na vysokej škole Hochschule Magdeburg-Stendal a na Univerzite v Hamburgu. Snahou bolo poskytnúť uchádzačom s dostatočnými jazykovými znalosťami príležitosť kvalifikovať sa ako úradný tlmočník a získať tak možnosť pracovať pre orgány verejnej moci. Ťažiskovým východiskovým a cieľovým jazykom bola pri vyvíjaní metódy nemčina. Tandemová metóda bola na vysokej škole Hochschule Magdeburg-Stendal zavedená ako študijný program v roku 1999. Aplikáciou tejto metódy bolo možné školenie úradných tlmočníkov s ohľadom na požiadavky trhu a meniace sa potreby súvisiace s migráciou populácie.

Kurzy Tandemovej metódy, prostredníctvom ktorých sa záujemcovia mohli kvalifikovať ako úradní prekladatelia či tlmočníci, majú formu kurzov zameraných na precvičovanie konkrétnych zručností. Medzi tieto zručnosti patrí tlmočenie

² <http://www.eulita.eu/sites/default/files/Reflection%20Forum%20Final%20Report.pdf>

z listu, konzekutívne tlmočenie s tlmočnickým zápisom i bez neho, šušotáž, preklad právnych textov a znalosť právnych postupov týkajúcich sa výkonu tlmočnickej a prekladateľskej činnosti. Skupina záujemcov o výkon povolania má podľa tejto metódy v ideálnom prípade pozostávať z uchádzačov s rovnakou kombináciou pracovných jazykov, maximálny počet účastníkov pracujúcich s jedným jazykovým odborníkom je päť. V prípade nedostatku uchádzačov v danej jazykovej kombinácii je z ekonomického hľadiska, no i z hľadiska dosiahnutia interakcie v skupine, žiaduce tvorenie zmiešaných skupín. Kurzy pozostávajú z 10-12 učebných blokov po 10 hodín mesačne. Jeden blok obsahuje 6 hodín zameraných na tlmočnicke zručnosti a 4 hodiny zamerané na súvisiace oblasti (fungovanie a spolupráca s orgánmi verejnej moci a i.) a trvá dva dni. Navyše je každý účastník kurzu povinný absolvovať v priebehu kurzu ďalších 300 hodín samostatného štúdia. Celková časová náročnosť kurzu predstavuje 410 hodín zodpovedajúcich 13,5 kreditom podľa ECTS.

Kurz sa zameriava na uchádzačov s menej rozšíreným pracovným jazykom, či jazykmi, ktorí sú absolventmi univerzitného štúdia. Môže ísť o prekladateľov a tlmočníkov z praxe, ale i o právnikov alebo uchádzačov z úplne inej oblasti. Školiteľ translatologických zručností musí byť tlmočník s bohatými skúsenosťami z oblasti tlmočenia i školenia tlmočníkov. Zámerom je začať čo najskôr s obojsmerným tlmočením, teda okrem tlmočenia z jazyka A do jazyka B aj z jazyka B do jazyka A, škála tlmočenej problematiky musí byť široká, pragmatická a kreatívna. Školiteľ translatologických zručností pracuje v tandeme so školiteľom jazykových zručností. Fokus je pritom zameraný na menej rozšírené jazyky a ako jazykoví školitelia sa uprednostňujú rodení hovoriaci alebo osoby, pre ktoré je daný jazyk jazykom ich kultúry.

Najväčšou výhodou tandemovej metódy je silné rozlíšenie medzi jazykovými zručnosťami a tlmočnickými a prekladateľskými technikami z pedagogického hľadiska. Metóda pozostáva z dvoch fáz, pričom prvá sa zameriava najmä na translatologické zručnosti. Až keď uchádzač zvládne požadovanú úroveň prvej fázy, začne sa v druhej fáze zameriavať na lingvistické aspekty potrebné na verné prenesenie informácie. V rámci druhej fázy sa metóda sústreďuje na jazykovú

správnosť a terminologickú presnosť prejavu. Počas prvej fázy je uchádzačom poskytnutý teoretický úvod do translatológie a predstavujú sa im rôzne techniky. Výučba prebieha v *lingue française*, preto je možné pracovať s multilingválnou skupinou. Tandemová fáza začína po absolvovaní dvoch alebo troch blokov úvodnej fázy. Prvá fáza sa navyše venuje technikám komunikácie s ohľadom na úradný preklad / úradné tlmočenie a prezentačným technikám. Teoretické znalosti preukazujú uchádzači počas praktických cvičení. Druhá fáza sa venuje tlmočnickým a prekladateľským technikám, dôraz pri práci úradného tlmočníka alebo prekladateľa sa kladie na presnosť. Počas tretej fázy sa poznatky nadobudnuté z teórie aplikujú do praxe. Vyzdvihuje sa aj význam spätnej väzby od tretej strany – ostatných účastníkov kurzu. Pri tomto bode sa ostatní účastníci zároveň učia hodnotiť, formulovať a podať svoj názor druhej strane. Keď uchádzači zvládnu translatologické zručnosti jednej techniky, prejde sa na ďalšiu techniku. Štandardný postup pri tlmočení je, že sa začína tlmočením z listu, pokračuje sa konzekutívnym tlmočením bez poznámok, konzekutívnym tlmočením s poznámkami a nakoniec prichádza šušotáž. Spolupráca medzi dvoma odborníkmi – odborníkom z oblasti translatológie a lingvistiky – je veľmi dôležitá a je potrebné neustále spolu komunikovať a hľadať rovnováhu medzi technickými aspektmi translácie, jazykovou správnosťou a terminologickou presnosťou.

Autori metódy kladú pri tlmočení pre orgány verejnej moci dôraz na kvalitu komunikácie, prenesenie celého významu a terminologickú presnosť. Na prvom mieste je vernosť prenesenej informácie, nasleduje terminologická presnosť, ďalej sa hodnotí kvalita komunikácie a jazyková správnosť (Driesen, Drummond, 2011, 152-153).

3.2 Metóda *The Four-phase Process* (Štvorfázový proces)

Výzvou a zároveň základným právom občana je poskytnúť mu kompetentné tlmočnicke a prekladateľské služby vo všetkých jazykoch a za každých zákonom vymedzených okolností. V súvislosti s touto výzvou ale C. Giambrunoová (2014, s. 95) poukazuje na nedostatok prekladateľov a tlmočníkov najmä v kombináciách málo rozšírených jazykov, nedostatok precvičovania zručností a možností

vzdelávania v tejto profesii, nedostatok jasne vymedzených metód hodnotenia kompetencií úradných prekladateľov a tlmočníkov s menej rozšírenými jazykmi a malú podporu zo strany ostatných účastníkov komunikácie, najmä orgánov verejnej moci. Autorka načrtáva tzv. *Štvorfázový proces* etablovania úradných prekladateľov a tlmočníkov, pozostávajúci z nasledujúcich fáz: *hľadanie (Find)*, *školenie (Train)*, *testovanie (Test)* a *monitorovanie (Monitoring)*.

Prvá fáza, hľadanie, sa venuje identifikácii osôb, ktoré sú vhodnými adeptmi na výkon činnosti úradného prekladateľa alebo tlmočníka. Môže ísť napríklad o osoby, ktoré sú skúsenými konferenčnými tlmočníkmi, no autorka zdôrazňuje, že na základe špecifik komunikácie v právnom kontexte je i pri skúsených konferenčných tlmočníkoch potrebné pracovať na zdokonaľovaní zručností úradného tlmočníka. Autorka uvádza niekoľko námetov na hľadanie potenciálnych úradných prekladateľov a tlmočníkov: registre kvalifikovaných prekladateľov a tlmočníkov, profesijné združenia, tlmočníci a prekladatelia pracujúci pre veľvyslanectvá, konzuláty a pod., spolupráca s renomovanými prekladateľskými agentúrami, v prípade absencie odborníka na exotický jazyk navrhuje spoluprácu s členmi danej jazykovej komunity (Giambruno, 2014, 96-97).

Druhá, školiaca fáza zahŕňa proces zdokonaľovania tlmočnických a prekladateľských zručností prostredníctvom kurzov a mentoringu od iných, skúsených úradných prekladateľov a tlmočníkov. Kurzy v tejto fáze by mali byť zamerané na zorientovanie sa v problematike úradného prekladu a tlmočenia, pracovnú etiku, právne systémy relevantné pre danú jazykovú kombináciu, právnu terminológiu, tlmočnicke a prekladateľské techniky a rozvoj jazykových kompetencií so zameraním na právnu terminológiu. Autorka vyzdvihuje pozorovanie autentických súdnych procesov a policajných výsluchov, aby sa uchádzač oboznámil s prostredím, fungovaním, účastníkmi komunikácie v právnom diskurze, priebehom procesov a typmi dokumentov.

Fáza testovania pozostáva z dvoch krokov: screeningu – testu, prostredníctvom ktorého sa má zistiť stupeň vedomostí a pripravenosť uchádzača. Ak uchádzač uspeje v teste jazykových kompetencií v oboch jazykoch, testuje sa etika výkonu povolania a vedomosti z právnych systémov, až nakoniec prichádzajú

na rad tlmočnickej zručnosti. Na záver testovacej fázy nasleduje test, ktorý je predpokladom certifikácie úradného tlmočníka / prekladateľa.

V poslednej, **monitorovacej fáze** zohráva podstatnú úlohu spolupráca certifikovaných úradných tlmočníkov a prekladateľov, ako aj ohodnotenie výkonu úradných tlmočníkov a prekladateľov.

4 Kompetencie prekladateľa právnych textov – východisko vzdelávania

V súvislosti s problematikou špecializovaného vzdelávania úradných prekladateľov a tlmočníkov a vychádzajúc z dvoch popísaných metód vzdelávania úradných prekladateľov v kombináciách málo rozšírených jazykov ponúkame vlastný pohľad na kompetencie, ktoré sú nevyhnutné na úspešné zvládnutie prekladateľského úkonu v kontexte právnej komunikácie. Práve tie by totiž z nášho pohľadu mali byť východiskom koncepcie vzdelávania týchto prekladateľov a tlmočníkov. Pri našej krátkej analýze sa opierame o postoje renomovaných teoretikov prekladu aj o medzinárodnú normu, ktorá definuje požiadavky na poskytovanie prekladateľských služieb³ a po prvýkrát na základe konsenzu medzinárodných partnerov a inštitúcií definuje minimálne kompetencie, ktorými by mal disponovať prekladateľ vo všeobecnosti. Tieto následne reflektujeme z pohľadu prekladu v právnej komunikácii.

Kompetencie potrebné na kvalifikované zvládnutie prekladateľského alebo tlmočnickeho úkonu v právnej komunikácii sa odvíjajú od účelov, na ktoré tieto úkony slúžia. Podľa normy EN 15038 Translation services – Service requirements by mal prekladateľ disponovať minimálne týmito kompetenciami: **prekladateľská, jazyková a textová, rešeršná, kultúrna a technická**. Prvé dve menované kompetencie nie je potrebné v kontexte právneho prekladu odôvodňovať. Úspešný výkon povolania právneho prekladateľa je okrem toho postavený na spoľahlivej *teoretickej báze a vedomostnom manažmente*, ako aj praktických *zručnostiach so spracúvaním terminológie*, ktoré sú nevyhnutné na systematické uchovávanie a konzistentné používanie prekladových ekvivalentov v rovnakých kontextoch. V súvislosti s **terminologickou kompetenciou** poukazujeme na to, že terminológia

³ Pozri norma EN 15038 Translation services – Service requirements.

je veda, ktorá má interdisciplinárny charakter a jej uplatnenie v právnom preklade do značnej miery súvisí s ďalšou veľmi podstatnou kompetenciou, ktorú norma EN 15038 z dôvodu svojej všeobecnosti nezohľadnila. Ide o **odbornú kompetenciu**, ktorá je zameraná na znalosť právneho systému východiskovej a cieľovej krajiny.

Okrem toho je potrebné poznamenať, že niektoré druhy právnych textov normujú všetky oblasti spoločenského života, vedy a techniky, čiže sa odborne dotýkajú nielen oblasti práva, ale širokého spektra ďalších odborov. S problematikou odbornej kompetencie a schopnosťou kompenzovať nedostatok odborných znalostí z oblasti, ktorej sa týka prekladaný komunikát, priamo súvisí tzv. **rešeršná kompetencia** podľa normy EN 15038. Ide o schopnosť získavať a ďalej spracúvať informácie, schopnosť efektívne nadobúdať doplnkové jazykové a odborné znalosti, ktoré sú nevyhnutné na pochopenie východiskového textu a produkciu cieľového textu. Táto kompetencia zahŕňa aj skúsenosti s používaním rešeršných techník a schopnosťou uplatnenia vhodných stratégií na efektívne využívanie dostupných informačných zdrojov, tak ako ich opisujeme v úvode tejto kapitoly pod heslom vedomostný manažment.

Kultúrna kompetencia sa vzťahuje na schopnosť adekvátne využiť znalosti o miestnych pravidlách správania, normách a hodnotách daného jazykového spoločenstva a ďalších kultúrnošpecifických aspektoch východiskovej a cieľovej kultúry, ktoré sú dostatočne spracované v translatologickej literatúre, a preto im nebudeme v našom výklade venovať hlbšiu pozornosť.⁴

Záverom poukazujeme na poslednú dôležitú kompetenciu – **technologické vedomosti**. Význam tejto kompetencie stúpa najmä v súvislosti s veľkým rozvojom jazykových technológií. Ide o vedomosti a schopnosť nasadiť technologické pomôcky do prekladateľského procesu tak, aby bol prekladateľ schopný odborne vyhotoviť preklad v požadovanom čase, formáte a v požadovanej kvalite.

Rovnako ako v prípade iných profesionálnych činností aj v prípade právneho prekladu je okrem zvládnutia úkonu dôležitý aj rad ďalších faktorov, ktoré prekladateľovi pomôžu získať a udržať si stálych klientov a tým intenzívne praktizovať činnosť, na ktorú sa špecializoval. Medzi tieto faktory z nášho pohľadu

⁴Na Slovensku pozri napr. Rakšányiová (2005, 2009, 2010)

patrí **kontakt so zadávateľom**. Keďže príslušný zákončinnosť prekladateľa právnych textov nechápe ako povolanie, ale ako činnosť vykonávanú popri inom povolaní, prekladateľský úkon sa odohráva na základe vymenúvania, resp. zadania štátnym orgánom a prekladateľ právnych textov túto činnosť na trhu s odborným prekladom čiastočne realizuje prostredníctvom priameho kontaktu so zadávateľom alebo cez prekladateľskú agentúru. Preto je z nášho pohľadu dôležitá orientácia v praktickom výkone tejto činnosti na celé spektrum zadávateľov. V prípade štátnych orgánov je kontakt so zadávateľom presne vymedzený príslušným zákonom, no v prípade fyzických a právnických osôb prebieha, ako uvádza zákon, „dohodou“. Pri právnických osobách sú jedným z najfrekvencovanejších zadávateľov právnych prekladov práve prekladateľské agentúry, ktoré sprostredkujú preklady koncovým zadávateľom.

Okrem uvedených kompetencií za podstatné v kontexte výkonu úradného prekladu považujeme ešte ďalšie dva faktory, a to **profesionálne kontakty prekladateľa právnych textov a orientáciu na trhu s právnym prekladom**⁵. Pre právny preklad ako vysoko odbornú profesionálnu činnosť je veľmi dôležitý kontakt s kolegami a odborníkmi, s ktorými možno konzultovať konkrétne terminologické alebo významové problémy. Neodmysliteľnou súčasťou prekladu je analýza a interpretácia právnych textov, ktoré sú úzko späté s porovnávaním právnych systémov. V tejto oblasti predstavuje spolupráca s právnikmi dôležitú súčasť riešenia prekladateľských problémov. Pri riešení prekladateľských problémov a overovaní prekladateľských postupov je nevyhnutné spolupracovať s odborníkmi – právnikmi, ako aj odborníkmi z iných oblastí, ktorých sa prekladané komunikáty týkajú.

Veľký význam pre skvalitnenie práce a orientáciu na trhu s právnym prekladom majú v súčasnosti už pomerne zaužívané inovatívne formy spolupráce a konzultácií prostredníctvom internetu. Na Slovensku však chýbajú inovačne koncipované internetové stránky alebo portály, ktoré by prekladateľom poskytli prehľad bibliografie z oblasti právneho jazyka a prekladu právnych textov, prehľad odkazov na relevantné jazykové technológie, organizácie, korpusy textov a ďalšie

⁵ Bližšie k vedenej problematike pozri Štefková (2014)

príbuzné zdroje informácií o právnom preklade.⁶ Na internete sú dostupné stránky, ktoré poskytujú čiastkové prehľady relevantných zdrojov pre konkrétne jazyky, ktoré by si každý prekladateľ mal zmapovať a vyhodnotiť pre vlastné potreby a jazykovú kombináciu. Výrazne mu v tom môže pomôcť kontakt s kolegami rovnakej jazykovej kombinácie. Okrem toho poukazujeme na potrebu orientácie v dostupnej literatúre. Teória právneho prekladu je oblasť, ktorá tvorí východisko vzdelávania prekladateľov právnych textov. K získavaniu najnovších poznatkov a profesionalizácii prekladateľa právnych textov môže prispieť aj kontakt s významnými pracoviskami, ktoré sa venujú výskumu v oblasti právneho prekladu.

Na záver by sme chceli zdôrazniť, že uzatváranie sa do sveta osamelého prekladateľa v izolovanej komôrke je v skúmanom type odborného prekladu nekonštruktívne a brzdí rozvoj profesionálnej osobnosti prekladateľa. Preto pozitívne hodnotíme rôzne druhy fór a portálov, na ktorých si prekladatelia vymieňajú skúsenosti. Bližšie sa problematike týchto komunikačných kanálov venujeme v nasledujúcej kapitole.

5 Výzva do budúcnosti

Dôležitou úlohou univerzít je profesionálne vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov na akademickej pôde, zvyšovanie kvality a úrovne vzdelávania, ale aj ďalšie vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov – absolventov vysokoškolského štúdia s cieľom zvyšovania kvality prekladov právnych textov. V tejto súvislosti odkazujeme najmä na aktivity tlmočnických ústavov. Niektoré z nich ponúkajú ucelené vzdelávanie v niektorých jazykoch (napr. Tlmočnický ústav FF PU v Prešove), niektoré príležitostné nadstavbové kurzy rôzneho zamerania, napr. pravopis cudzích mien a názvov štátov, preklad úradných dokladov (napr. Tlmočnický ústav UPJŠ v Košiciach), odborné minimum (napr. Tlmočnický ústav FF UK v Bratislave, Tlmočnický ústav UKF v Nitre). Tieto druhy vzdelávania sú ale, s výnimkou odborného minima, organizované na dobrovoľnej báze, spočívajú teda na uvedomení si vlastných medzier a nedostatkov záujemcov o výkon

⁶ Vytvorenie takéhoto zdroja informácií je jedným z cieľov aktuálne prebiehajúceho projektu TRANSIUS – Od konvencií k normám prekladu v právnom diskurze. Viac informácií pozri na www.fphil.uniba.sk/transius.

úradného prekladu, alebo praktizujúcich úradných prekladateľov, pričom záujem o tieto kurzy naznačuje, že táto sebareflexia a záujem o zvyšovanie odborných kompetencií sú pomerne obmedzené.

K zvýšeniu sebareflexie by nepochybne prispelo systematické vyhodnocovanie kvality prekladateľských úkonov na základe vopred jasne stanovených kritérií, ktoré je potrebné stanoviť na základe nárokov na kvalitu úradného prekladu. Táto oblasť si zasluhuje pozornosť zo strany odbornej translatologickej obce, teoretikov a praktikov právneho prekladu v spolupráci s príslušnými odborníkmi. Cielový manažment hodnotenia kvality uvedených úkonov na národnej úrovni ako aj stanovenie štandardov a vzdelávania v konkrétnych jazykových kombináciách by do značnej miery napomohli skvalitniť poskytované prekladateľské a tlmočnicke služby a tým zefektívniť aj činnosť jednotlivých štátnych orgánov v kontakte s inojazyčnými občanmi.

Požadovaná úroveň a kontrola kvality úkonov vykonávaných prekladateľmi, ktorí sú registrovaní na Ministerstve spravodlivosti SR, je daná príslušným zákonom a vyhláškami, ktoré normujú činnosť prekladateľov zapísaných v zozname MS SR. Tieto predpisy sa zameriavajú zväčša na technické aspekty prekladateľského úkonu. Posúdenie kvality prekladu však v sebe zahŕňa oveľa viac ako len splnenie zadania podľa daných parametrov, ako je termín, rozsah, úplnosť obsahu, formálna stránka a pod. Často sa pri posúdení kvality prekladu vychádza zo spokojnosti príjemcu prekladu, no ako uvádza Rakšányiová: *„Nie všetci príjemcovia majú právo a schopnosť posúdiť kvalitu prekladu, preklad je elitárska záležitosť, determinovaná vždy situáciou a publikom. Paušálne tvrdenia zvädzajú k predstave, že je len jeden ekvivalent, a teda len jeden správny preklad – to je však (čo i len z hľadiska stylistickej diferencovanosti jazyka) nedorozumenie a fikcia“* (2005, 70-71).

Vytvorenie všeobecne akceptovaného modelu hodnotenia si vyžaduje širokú diskusiu všetkých zainteresovaných, ktorá nie je predmetom nášho výskumu. Napriek tomu poukazujeme na jedno z bielych miest praxe právneho prekladu a ponúkame východiskový impulz na systematický výskum v tejto oblasti. Cielový manažment kvality prekladateľského úkonu v oblasti právneho prekladu prináša

výhody nielen pre prekladateľov v podobe zvýšenia ich spoločenského statusu či posilnenia pozície na trhu. Stanovenie kritérií kvality je zároveň prostriedkom na zobjektívnenie certifikácie prekladateľov, akreditácie vzdelávacích inštitúcií a skvalitnenie ich vzdelávania. Zadávatel'om zas prináša spokojnosť, že za peniaze, ktoré do prekladu investovali, dostali primeranú kvalitu a preklad splní svoju úlohu v právnej komunikácii.

Použitá literatúra

- DRIESEN, Ch., J., PETERSEN, H.-A. 2011. *Gerichtsdolmetschen. Grundwissen und –fertigkeiten*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH.
- GIAMBRUNO, C. (ed.). 2014. *Assessing Legal Interpreter Quality through Testing and Certification: the Qualitas Project*. Alicante: Publicaciones Universidad de Alicante.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2010. Ako objektívne evaluovať preklad alebo hľadanie kritérií hodnotenia prekladu. In: STAHL, J. (ed.): *Translatologické reflexie*. Bratislava: IRIS, s.23-32.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2009. *Translatologické kompetencie adepta prekladateľstva*. Bratislava: STU.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2005. *Preklad ako interkultúrna komunikácia*. Bratislava: AnaPress.
- ŠTEFKOVÁ, M. 2014. *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov*. Bratislava: Iura Edition.

Internetové zdroje

- DRIESEN, Ch. J., DRUMMOND, G. 2011. *The „Tandem“ Method Training Interpreters to Work at National Courts*. [Online]. [Cit. 5.10.2015]. Dostupné na: http://www.eulita.eu/sites/default/files/file/TandemForumEn2011_eulita.pdf
- Reflection Forum on Multilingualism and Interpreter Training*. [Online]. [Cit. 5.10.2015]. Dostupné na:

<http://www.eulita.eu/sites/default/files/Reflection%20Forum%20Final%20Report.pdf>

Transius – Od konvencií k normám prekladu v právnom diskurze.[Online]. [Cit. 5.10.2015]. Dostupné na: www.fphil.uniba.sk/transius

Legislatívne zdroje a normy

DIN 2345: 1996, Qualitätsnorm für Übersetzungsaufträge.

EN 15038: 2006, Translation services. Service requirements.

PROJEKTY DIZERTAČNÝCH PRÁC

RELEVANCIA SLAVISTICKÝCH POHLADOV PRI NEMECKÝCH BE- SLOVESÁCH

Jozef Bruk

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Abstract

Zum Ausgangspunkt des Beitrags wird die Analyse von den Konversenpaaren, die auf den Monographien von Günther (1974) und Eroms (1980) gegründet ist. Ihr Schwerpunkt liegt in der Beschreibung von *be-* Verben, die Konversen mittels einer präpositionalen Paraphrase (rühren *an* : berühren) erlauben. Andererseits gibt es manche Verben (fallen – klesnúť, padat’ : befallen – zachvátiť, postihnúť), die jedoch nicht in einem engen semantischen Zusammenhang gebracht werden können. Obwohl im Beitrag beide Gruppen von Verben herangezogen werden, kann solche Unterscheidung kaum an alle Bedeutungen/Funktionen von Präfix *be-* erinnern. Aufgrund von einheimischen bzw. slawischen Ansätzen werden die Begriffe, die bei *be-* Verben von Bedeutung sein mögen, erörtert. Dabei wird etwa an die Ansätze, die von Ondrejovič (1989), Kačala (1989) oder Sokolová-Žigo (2014) angeknüpft. Im Beitrag beschäftigt man sich mit der grammatischen Kategorie der *Diathese*, und den Begriffen wie z. B. *die Intention einer Verbalaktion, ein perfektives Verb, ein resultatives Partizip*.

1 Úvod

Nemeckým *be-* slovesám bola venovaná v minulosti už rada štúdií. Pre úplnosť spomenieme len najdôležitejšie, medzi ktoré patria štúdie od J. Grimma (1826), A. Hittmaira (1882), A. Bognera (1933), G. Koldeho (1964). Všetky tieto práce mali však za cieľ stanoviť iba význam samotného prefixu *be-* izolovaného od kmeňa slovesa.

V predkladanej práci sa budeme snažiť ponajprv krátko naznačiť nedávnú metodológiu skúmania prefixu *be-*, ktorá chápe derivovanú štruktúru ako jednotný celok. Následne budeme mať za cieľ prepojiť predložené fakty z germanistických štúdií so všeobecným nazeraním slavistov. Na predmet štúdie teda budeme nazerať akoby z dvoch nezávislých perspektív, ktoré sa budú vzájomne prelínať.

2 Východiskové štúdie a ich krátka charakteristika

Günther vo svojom diele *System der Verben mit BE- in der deutschen Sprache der Gegenwart – Systém slovies s BE- v nemeckom jazyku súčasnosti* (Günther, 1974) už nemá snahu o oddelenie prefixu *be-* od kmeňa slovesa a autonómne definovanie jeho významu. Ako prvý opisuje prefix *be-* na vychádzajúc z celej derivovanej štruktúry slovesa. Güntherov systém je určený cez typy I – VIII. Eromsova štúdia *Be- Verb und die Präpositionalphrase – Be- Sloveso a predložková väzba* (Eroms, 1980) zovšeobecňuje Güntherovo zadelenie, ktoré pozostáva z množstva podskupín a podskupiniek, do šiestich hlavných skupín podľa hĺbkovej štruktúry pádu (Tiefenkasus), resp. sémantických rol.

Güntherovo dielo pritom zostáva dôležitým zdrojom dát (por. Maylor, 2003) pre výskum, nakoľko uvádza i slovesá možné len v participiálnej forme ako aj iné špecifiká príznačné pre tak gramatikalizovaný prefix, akým *be-* je.

Prefigované *be-* slovesá, ktoré Günther označuje ako prototypické, sú zaradené do skupiny označenej slovesom *bedecken – pokryť; zakryť*. Eroms sem zaraďuje i slovesá skupiny *bearbeiten – opracovať; spracovať*. Je potrebné dodať, že s týmto Eromsovým priradením sa neskôr stotožnil aj Günther. Pre zaujímavosť uvedieme, že ťažisko Güntherovho systému je tvorené skupinami I-VI, t. j. 417-timi *be-* slovesami z celkového počtu 640.

3 K funkciám a niektorým významom prefixu *be-*

3.1 Funkčné poňatie pojmu 'kategória'

Nakoľko predmet skúmania je i predmetom budúcej dizertačnej práce, musíme dodať, že prefix *be-* bude skúmaný vo svojich mnohorakých významových odtieňoch či spektre funkcií, ktoré vykazuje. Na tomto mieste nadviažeme na prácu Sokolovej – Žiga *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine* (2014). Autori tu interpretujú názor Kořenského (1994), ktorý „odporúča novú interpretáciu gramatických kategórií na funkčnom základe, a to tak, aby sa kategória chápala na jednej strane ako samostatná trieda javu a na druhej strane ako závislý atribút, príznak s rešpektovaním jeho funkcií a súčasne diferenciácií, ktoré majú štruktúrotvornú, kognitívnu a komunikačnú funkciu“ (Sokolová – Žigo, 2014, 17).

Toto moderné poňatie umožňuje odklon od prísneho formalizmu, ktorý ani v novšej z predložených nemeckých štúdií nevysvetľuje jasne všetky javy. Poňatie pojmu *kategória* Kořenským v mnohom otvára nové perspektívy opisu prefixu *be-*, ktorý umožňuje diferenciaciu vo všetkých troch úrovniach:

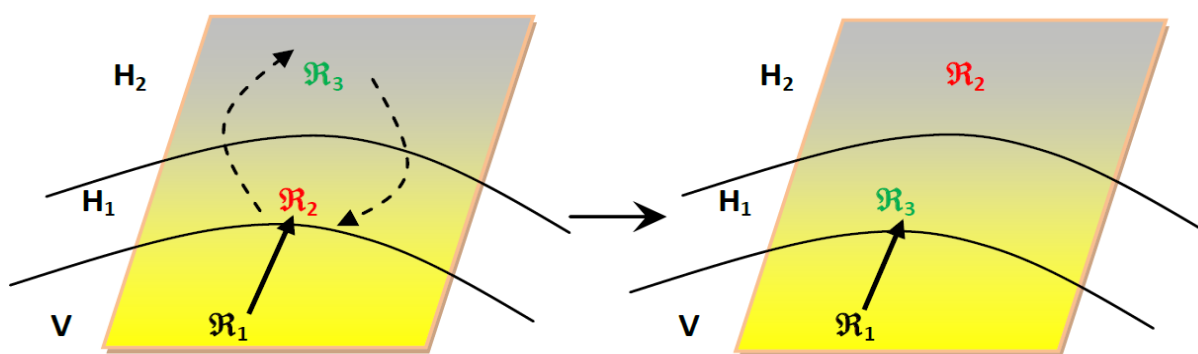
- a) syntaktická funkcia je prítomná v gramatickej kategórii slovesného rodu, resp. *diatéze*.
- b) kognitívna, prítomná v metaforizácii pôvodne lokálnych vzťahov na príčinnonásledné (porov. Schulze, 2001, 2009; Maylor 2003, 66).
- c) komunikačná, kde Eroms radí potenciálnu vlastnosť *be-* sloves tvoríť *kompaktnú štruktúru* výpovede, Prefix *be-* teda umožňuje zredukovanie či zhutnenie výpovede i na základe prominentnej funkcie akuzatívneho pádu (porov. Eroms 1980, 33, 53, 54).

3.2 Syntaktické funkcie prefixu *be-*

Ak si otvoríme Jazykovednú encyklopédiu (1993, 115), zistíme, že pod heslom *diatéza* nájdeme odkaz na heslo *slovesný rod*. Nakoľko v slovenčine poznáme iba *aktívny* a *pasívny* slovesný rod, *diatéza* nie je bližšie špecifikovaná ani v tejto tak obsiahlej jazykovej príručke. V jazykovednej encyklopédii je *slovesný rod* definovaný ako „kategória týkajúca sa nielen slovesa ale aj celej vety. Opiera sa o intenciu slovesného deja, pričom sa vychádza z toho, že slovesami sa pomenúvajú príznaky substancií prebiehajúce v čase. Substancie al. vykonávajú dej, al. sú dejom zasahované, čiže majú k deju činný (aktívny) vzťah al. trpný (pasívny) vzťah. Slovesný rod ako slovesná kategória sa ustálil v tých jazykoch, kde sa uvedený rozdiel vyjadruje ustáleným spôsobom na gram. forme.“ Podobne sa vyjadruje aj Ondrejovič vo svojej priekopníckej jazykovednej štúdii *Medzi slovesom a vetou* (Ondrejovič, 1987), kde zaraďuje „medzi konverzíva [...] aj páry vytvárané opozíciou aktívneho a pasívneho slovesného rodu, ktorú možno považovať za špecifickú gramatickú formu na vyjadrenie konverzných vzťahov v prirodzených jazykoch“ (Ondrejovič, 1987, 111). Podobne na inom mieste cituje ruského autora: „Sloveso si vypracovalo *osobitnú gramatickú formu* na vyjadrenie konverzných vzťahov“; sú ňou práve „tvary činného a trpného rodu“ (Apresian, 1974).

Z uvedeného sa nám zračia dve relevantné skutočnosti: prvou je, že práve pomenovanie *špecifická gramatická forma* bez presného definovania termínu korešponduje s pojmom *diatéza*. Druhou skutočnosťou je silná analógia vzťahov pasívneho rodu s *diatézou*, ktorá je definovaná ako „výmena referentov v súvislosti s ich umiestnením v [scénickom] popredí /pozadí scenária“ (2009, 103, prel. autor). Pasívny rod je v slovenčine realizovaný v zámene syntaktických kategórií tradične nazývaných podmet a predmet výpovede. Ak však *diatézu* usúvzťažníme s ťažiskom nášho príspevku, t. j. s *be-* slovesami, musíme dodať, že prefix *be-* sa dotýka tzv. *diatézy scénického pozadia*.

Situačne sa *be-* diatéza môže znázorniť na obr. č. 1 nasledovne (porov. Schulze, 2009, 104)¹:

Obr. 1: konceptuálna schéma *be-* diatézy

Situácia sa odohráva na konceptuálnej schéme (porov. Dolník 1999, 190-191), ktorá pozostáva zo scénického popredia *V* (*V=Vordergrund*) a diferenciácie dvoch scénických pozadí *H₁* a *H₂* (*H=Hintergrund*). V týchto častiach konceptuálnej schémy vystupujú referenty $\mathfrak{R}_{1-3}$, v terminológii pragmatiky *participanti*.

Pasívna *diatéza* ako aj *be-* diatéza sú zrejmé z tabuľky č. 1, v ktorej sú *diatézy* lingvisticky vyjadrené bez ohľadu na konvenčný slovosled, a to práve kvôli použitiu kognitívno-lingvistického prístupu (porov. Schulze, 2010, 104). Navyše môžeme

¹<http://schulzewolfgang.de/material/syntaxtypologie.pdf> [2015-10-17]

porovnať jednotlivé *diatetické formy* slovies:

	$\mathfrak{R}_1$		$\mathfrak{R}_2$	$\mathfrak{R}_3$
1)	Ich	lade	den Wagen	
	Ja	nakladám	vozík	
	Der Wagen	wird=beladen	von mir	
	Vozík	je=nakladaný	mnou	
2)	Ich	lade	Heu	auf den Wagen
	Ja	nakladám	seno	na vozík
	Ich	be-lade	den Wagen	mit Heu
	Ja	po-kladám; na-kladám	vozík	(so) senom
3)	Ich	lade	Heu	auf den Wagen
	Ja	nakladám	seno	na vozík
	Der Wagen	wird=be-laden	von mir	mit Heu
	Vozík	je=po-kladný; je=na-kladný	mnou	(so) senom

Tab. 1: lingvistická interpretácia *pasívnej diatézy* a *be- diatézy*.

Nasledujúce slovesá prislúchajú k prvej Güntherovej skupine, na ktorú možno nazerať ako na východiskový typ rovnako ako v diachrónej tak aj v synchrónnej rovine (porov. 1974, 99). Na prvej skupine môžeme zároveň najlepšie ukázať vzájomnú syntaktickú postavenie prefigovaných *be-* slovies a ich *základových foriem* tzv. *simplícií*. Predložené vety nám okrem toho i exemplárne dokladajú prezentovanú teóriu *diatézy*:

Er bebaut das Regal mit seinen Büchern. – Zastavia regál svojimi knihami.

Er baut seine Bücher auf das Regal. – Staví svoje knihy na regál.

Er bemalt die Vase mit Märchenszenen. – Pomaluje vázu rozprávkovými scénami.

Er malt die Märchenszenen auf die Vase. – Maľuje rozprávkové scény na vázu.

Der Gärtner bindet den Kranz mit Rosen. – Záhradník obväzuje ruženec s ružami.

Der Gärtner bindet die Rosen in den Kranz. – Záhradník viaže ruže do venca.

Sie befeuern die Autos mit Schneebällen. – Ostreľujú autá so snehovými guľami.

Sie feuern Schneebällen auf die Autos. – Strieľajú snehové gule na autá.²

(Günther, 1974, 103, 109, 105, 115)

Z prekladov viet sú zrejmé rôzne významové odtienky prefixu *be-*, ktoré sú v slovenčine realizované tzv. modifikačnými prefixami (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999, 508) *na-*, *za-*, *o-/ob-*, resp. prefixom *po-*, ktorý je desémantizovaný (Sokolová – Žigo, 2014, 106).

3.3 *Komunikatívne funkcie prefixu be-*

Komunikatívne funkcie prefixu *be-* zhrnieme v nasledovných štyroch bodoch:

- neutralizácia lokálnych vzťahov vyjadrená valenčnou predložkou *simplicia*, t. j. základového slovesa
- *topikalizácia* bezpredložkového akuzatívu (Eroms, 1980, 31). Termín *topikalizácia* vhodne vysvetľuje Ondrejovič: „Analogicky k [pasívu, ktorý] sa v tejto koncepcii vykladá ako „upoprednenie“ tých účastníkov, ktorí v aktívnej konštrukcii stoja v „tieni podmetu“, čím sa zároveň automaticky „upozaďujú“ podmetoví participanti z aktívnej vety. (Ondrejovič, 1987, 111) *Be- diatéza* umožňuje „upoprednenie“ referenta $\mathfrak{R}_3$ stojaceho v scénickom pozadí H_2 . I na tomto mieste pokračujeme v citovaní Ondrejoviča (1987), ktorý vo svojom opise *lexikálno-syntaktickej* konverzie hovorí: „[...] konverzíva možno adekvátne definovať len ako také dva výrazy (konštrukcie), ktoré majú rovnaký obsah (netrváme teda na podmienke, aby konverzíva mali aj zhodný význam), a zároveň ako také dva výrazy (konštrukcie), ktoré do popredia vysúvajú vždy iného účastníka tým, že ho stavajú do podmetovej pozície, resp.

² Preklady viet J. B.

do pozície, ktorá je nejakým spôsobom prominentnejšia v porovnaní s s inými pozíciami“ (Ondrejovič, 1987, 111).

- variabilita výpovede: „Pri trojvalenčných slovesách je možné prostredníctvom bežnej pasivizácie, a cez pasivizáciu pomocou *be-* konverzie [prostredníctvom *be-* diatézy], umiestniť každého participanta na pozíciu podmetu“ (Eroms, 1980, 51).
- zhutnenie výpovede: „Keď je pri konverzných pároch trojvalenčných slovies pozícia akuzatívu obsadená, môže byť ďalšia [syntaktická] pozícia, teda predložková alebo datívová, vynechaná“ (Eroms, 1980, 53-54). Na základe povedaného umožňujú prefigované slovesá *be-* zredukovať výpoveď nevyjadrením jedného participanta:

Der Händler lieferte den Waren. – Der Händler belieferte den Kaufmann.

Díler dodal tovar. – Díler zásobil obchodníka [s tovarom]. (Eroms, 1980, 53-54)

3.4 Kognitívna funkcia metaforizácie významu slovies prefixom *be-*

Doteraz opisované príklady viet pozostávali z troch referentov. Prefigované *be-* slovesá, ktorých udalostné predstavy pozostávajú len z dvoch referentov sú voči ich parafrázam s jednoduchým slovesom a predložkou sémanticky bohatšie práve kvôli *metaforizácii* pôvodne lokálnych vzťahov na *príčinno-následné*:

Gobelins hängen an den Wänden. – Gobelíny visia na stenách.

Gobelins behängen die Wände. – Steny sú ovešané gobelínmi.

Sie schwatzen über Abenteuer. – Tárajú o dobrodružstve.

Sie beschwatzen ihre Abenteuer. – Preberajú svoje dobrodružstvo.

Der Fogel pickt in den Stamm. – Vták d'obe do kmeňa.

Der Vogel bepickt den Stamm. – Vták pod'obe kmeň.

Er klagt über sein Unglück. – Narieka nad svojim nešťastím.

Er beklagt sein Unglück. – Oplakáva svoje nešťastie.

Schulze k metaforizácii významu uvádza nasledovné: „Dobre známy sled metaforizácie *priestor* > *čas* > *príčina* určuje, že referent umiestnený v scénickom popredí vo funkcii SUBJECTIVE je realizovaný s vlastnosťami činiteľa deja [actor/agonist] vo funkcii AGENTIVE. Funkcia LOCATIVE je analogicky metaforizovaná k funkcii OBJECTIVE“ (Schulze, 2010, 17).

Obr. 2: Sled metaforizácie referentov (resp. participantov) vo výpovedi (Schulze, 2010, 17)

Situáciu veľmi dobre vykresľuje vyššie uvedený obrázok, v ktorom sú naznačené jednotlivé *gramatické vzťahy* (*grammatische Relationen*, resp. *relational primitives*) S (intransitívny participant), LOC (umiestnenie intransitívneho participanta v konceptuálnej schéme), A (tradične agens v tranzitívnej výpovedi), O (tradične paciens v tranzitívnej výpovedi). Pojem *gramatické vzťahy* pritom označuje prienik syntaktických, sémantických a pragmatických črt. O tom, že uvedená charakteristika nie je cudzia ani domácim autorom, svedčí Kačala (1989, 175), keď na pozadí teórie slovesnej intencie hovorí o dôležitosti spojenie prvých dvoch, t. j. syntaktických a sémantických prvkov, ktoré jednotne utvárajú vetu ako systémovú a komunikatívnu jednotku.

Súhrnne možno dodať, že pri metaforizácii pôvodne lokálnych vzťahov vyjadrených predložkou ide o tzv. aktiváciu *príčinno-následnej schémy* (porov. Schulze, 2000, 49). Veta *Er beklagt sein Unglück – Oplakáva svoje nešťastie* môže byť na základe predstavenej teórie interpretovaná tak, že *bez nešťastia* by činiteľ deja nemohol toto *oplakávať*.

4 Prefix *be-* z pohľadu intencie slovesného deja

Ako už bolo predznamenané, naša pozornosť sa presunie teraz na krátke vysvetlenie *teórie intencie slovesného deja* a jej potenciálne využitie pre opis významu/funkcie prefixu *be-*. Ľudovít Štúr (1846) ako prvý spomína pojem *namerenost činnosti slovesa*. Na jeho úvahy nadväzuje E. Pauliny (1943), ktorého práca vychádza nezávisle od formulácie valenčnej teórie L. Tesnière (1934) a s ktorou je zároveň i kompatibilná. Prejdime k definícii intencietak, ako ju sformuloval J. Kačala:

„Intencia slovesného deja (intencia slovesa) sa chápe ako subkategoriálny komponent v sémantike slovesa, v ktorom sa *doráža priestorová dimenzia slovesného deja*, jeho *smerovanie od východiskovej substancie na zasahovanie alebo zasahované substancie*. Intencia slovesného deja ja výrazom spätosti deja so substanciami, medzi ktorými dej prebieha, resp je rozložený v priestore a plynie v čase. [...] Intenčnú hodnotu slovesa pokladáme za vlastnosť slovesa ako slovného druhu – za schopnosť vyjadriť osobitným pomenovaním substancie, ktoré predpokladá a žiada pomenovať sloveso na základe intencie slovesného deja.“ (1989, 221)

Aké sú dôsledky *be-* slovies vo svetle tejto teórie? *Be-* slovesá, a prefigované slovesá vôbec, majú silnú tendenciu k tranzitivizácii simplícií, z *be-* pohľadu teda pôvodne intransitívnych slovies. Maylor (2003, 68) uvádza, že existujú len tri intransitívne *be-* slovesá, a to *beharren – zotrvať*, *beruhen – spočívať*, *bestehen – jestvovať*, ktoré sú odvodené od jestvujúcich simplícií prefigovaním s *be-*. Z uvedeného vyplýva, že drvivá väčšina *be-* slovies zvyšuje intenčnú hodnotu slovesa:

intransitívne slovesá

atmen – dýchať

äugen – sledovať očami

lügen – klamať

schmutzen – špiniť, ušpiniť sa

(porov. Lingea, 2002)

tranzitívne slovesá

beatmen – poskytnúť umelé dýchanie

beäugen – obkukávať

belügen – oklamať

beschmutzen – zašpiniť, pošpiniť

Nakoľko sú *be-* prefigované slovesá metaforizované aktivizáciou *príčinno-následnej schémy*, zasahujú predovšetkým *pravointenčného participanta*. Domnievame sa, že termín *príčinno-následná schéma* je u Sokolovej (1992) vyjadrený sémantickým príznakom *kauzatívnosť*. Prvý intenčný typ sloves poukazuje na príbuznosť charakteristík s *be-* slovesami, pričom kurzívou sú vyznačené relevantné črty:

„1. intenčnú schému $\leftarrow V \rightarrow$ majú subjektovo-objektové slovesá, väčšinou *dvojvalenčné* (*nieť*), ale aj *trojvalenčné s dvoma pravovalenčnými pozíciami* (*darovať*). Sú to *kauzatívne* slovesá s príznakmi +K-kauzatívnosť, +A- akčnosť, +D- dianie, +M- mutačnosť, +R- rozčlenenosť (*posadiť*), neakuzatívne akčné slovesá s príznakmi -K, +A, +D, +>-M, +R (*umývať*), zriedkavo aj stavové slovesá s príznakmi -K, -A, +D, + >-M, +R (*oziabat*) a pomerne často majú túto intenčnú schému statické relačné slovesá s príznakmi -K, -A, -D, -M, +R (*patriť, obsahovať*).“ (Sokolová, 1992, 102)

5 Všeobecná korelácia aspektu, perfektívnosti a rezultatívnosti s prefigovanými slovesami

Nasledovnú stať začneme citáciou z Jazykovednej encyklopédie (1993), ktorá diferencuje širokú problematiku dotýkajúcu sa vyjadrenia slovanského *aspektu* a nemeckého *spôsobu slovesného deja*:

„Novšie aspektologické teórie rozlišujú vid (aspekt) ako gram. kategóriu dokonavosti / nedokonavosti a spôsob slovesného deja (nem. Aktionsart). [...] O spojenie vidu a spôsobu slovesného deja do vyššej, všeobecnejšej kategórie sa pokúsil A. V. Bondarko v pojme aspektuálnosť. Viacerí aspektológovia sa zaoberali otázkou na akých základoch sa v slovanských jazykoch vyvinul slovesný vid. V sovietskej aspektológii sa prijíma názor V. V. Vinogradova, kt. videl základ vidu v smerovaní deja k istému cieľu, k dosiahnutiu istého limitu. Z tejto sémantickej črty niektorých sloves, ktorými sa vyznačujú niekt.

spôsoby slovesného deja, vyvinul sa gramatikalizáciou vid. Podľa J. S. Maslova, „základ vzniku vidu vo vlastnom zmysle, t. j. dokonavosti a nedokonavosti, tvorili predovšetkým predponové slovesá rezultatívneho spôsobu deja.“ (Jazykovedná encyklopédia, 1993, 403-404)

Günther (1974, 100) vysvetľuje pôvodný *perfektívny* charakter prvej skupiny *be-* slovies tým, že uvádza nasledovný príklad:

**Ich belege den Tisch mit dem Buche – Obkladám stôl knihou.*

Ich lege das Buch auf den Tisch – Kladiem knihu na stôl.

Dôvod chýbnej gramatickej štruktúry je nasledovný: kniha nepokrýva stôl z väčšej časti, preto je veta s prefixom *be-* gramaticky nesprávna. Ďalej zdôrazňuje, že predložková väzba musí byť zvolená tak, aby bol referent v akuzatívovej pozícii H_2 z väčšej časti pokrytý, oblepený, obvešaný a pod. Úvahu uzatvára tým, že výraz *perfektives Verb – perfektívne sloveso* nie je dostatočne výstižný a že predložkové spojenie v datíve podlieha obmedzeniam, ktoré referent v akuzatívovej pozícii H_2 u simplicií nevykazuje (Günther, 1974, 100).

Na tomto mieste nadviažeme na Sokolovú – Žiga (2014), ktorí vo svojej štúdii *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine* predstavujú ďalší dôležitý míľnik v našej rozprave. V súvislosti s prefixáciou základových slovies prostredníctvom *be-* prefixu spomeňme len niektoré z dôležitých premís:

- „[...] perfektívnosť ako ohraničenie deja je sprievodnou vlastnosťou prefixálne vytvorených slovies. (tamže, 9-10)
- je potrebné rozlíšiť medzi slovotvornou a vidotvornou prefixáciou (porov. tamže, 14)
- „[...] sprievodnou vlastnosťou derivačnej prefixácie (*priniest’* – ³*bringen*, *vyrobiť* – *erzeugen*; *bereiten*, *preletieť* – *durchfliegen*) je lexikálno-gramatická dokonavosť (perfektívnosť)“ (tamže, 14)

³Preklady vytvorené autorom podľa elektronického slovníka Lingea, 2002

- „Vnútrotný limit má v primárnom imperfektíve potenciálny charakter, teda dej má potenciú prirodzeného ohraničenia a tá sa realizuje v dotvorenom perfektíve (*holiť* : *rasieren* – *oholiť* : *rasieren* *jesť* : *essen* – *zjesť* : *aufessen*, *kašľať* : *husten* – *zakašľať* (*si*): *räuspern sich*, *volať* : *rufen* – *zavolať* (*telefonicky*) : *anrufen*)“ (tamže, s. 9-10).
- „Dôležitým prostriedkom perfektívnosti či posilňovania komplexnosti sa v tomto procese stal desémantizovaný prefix *po-/pô-*. (*pobežíme*, *povediete*, *pôjdu*, *poletím*, *povezieme*, *ponesie*)“ (tamže, s. 106)
- „Aspektovo korelované verbá skúmame v dvoch skupinách: a) verbá s primárnou perfektívnou formou (*uskutočniť* – *uskutočňovať*) b) verbá s primárnou imperfektívnou formou (*realizovať* – *verwirklichen* : *zrealizovať* – *verwirklichen etw.*, *robiť* – *urobiť* : *machen*, *jesť* – *essen* : *zjesť* – *aufessen*, *písať* – *schreiben*: *napísať* – *aufsetzen* , *informovať* – *poinformovať*, *končiť* : *schliessen* – *skončiť* : *beenden*; *beenden* , *tešiť* – *freuen* : *potešiť* *Freude bereiten*, *žiadať* – *požiadať* : *beantraen*; *bewerben*, *volať* – *zavolať* : *rufen*, *meniť* – *ändern* : *zmeniť* – *verändern*, *konštatovať* – *skonštatovať*:*konstatieren* a pod.) (tamže, 14, 143)
- „[...] menej často sa aspektové korelácie tvoria zo simplicií prefixálne (*robiť* – *urobiť*, *realizovať* – *zrealizovať*) (tamže, 142)

Nasledovné vety sú podľa Weisgerbera (1958) príkladom perfektívneho použitia *be-* sloviess naznačeného už J. Grimmom:

Das Kind beleckt den Lutscher. – Dieťa oblizuje lízanku.

Der Junge belutscht das Eis. – Dieťa ocmúľava zmrzlinu.

Günther však nesúhlasí s týmto atribútom a dodáva, že perfektívnosť je pri slovesách s predponou *an-* zastúpená v oveľa väčšej miere (porov. Günther, 1974, 151-152).

Z povedaného je zrejmé, že problematika aspektu, resp. spôsobu slovesného deja prekračuje rozsah a zameranie predkladaného príspevku. Cieľom autora v tejto

podkapitolke bolo skôr vrhnúť svetlo na jav perfektívnosti (resp. dokonavosti), ktorému sa však pri preklade, alebo kontrastívnom pohľade, nevyhneme.

6 Participiálne použitie *be-* slovies a ich vzťah k rezultatívnym konštrukciám.

Napriek vyššie potrebnému širokému záberu na poli aspektuálnosti môžeme rozvíjať naše myšlienky smerom k *participiálnym* formám *be-* slovies. Sokolová–Žigo (2014, 202) používajú termín *rezultatívna konštrukcia*:

„*N-/t-*ové participium perfektívnej formy sa využíva predovšetkým na tvorenie *rezultatívnych konštrukcií* vyjadrujúcich výsledný stav predtým prebiehajúceho deja s časovým posunom. Pri perfektívach možno podľa funkcie označiť *n-/t-*ové participium termínom *rezultatívne participium (+mutácia)*, využíva sa podstatne častejšie (robený: urobený = 2878 : 7494), a to vrátane intranzitív [...]“ (tamže, 203).

Týmto sa dostávame k snád' najsilnejšie *gramatikalizovanému* typu *be-* slovies, ktoré sú realizované len ako participiá v spojení s kopulou. Z nasledovných príkladov je zrejmé, že použitie pôvodných slovies len ako *rezultatívnych konštrukcií*, napr. *betreten – zarazený, rozpačitý*, môže významne prispieť k zmene pôvodného významu slovesa:

Das Blatt ist noch unbeschrieben. – List je ešte nepopísaný.

Er ist befangen. – Je rozpačitý/zaujatý.

Er ist besorgt. – Je ustarostený.

Er ist betroffen. – Je ťuknutý.

Sie sehen sich betreten an. – Pozerajú sa na seba zarazení. (Günther, 1974, 109, 178)

Nebudeme sa mýliť, ak povieme, že obsahom *rezultatívnych konštrukcií* je výsledný stav, ktorý sa môže zračiť na pozadí vyššie spomínanej príčinnno-následnej schémy resp. kauzativnosti. Zároveň sa na uvedených príkladoch potvrdzuje i vyšší

stupeň metaforizácie v slede priestor > čas > príčina dotýkajúc sa práve *času a príčiny*. Sokolová – Žigo ešte dodávajú, že rezultatívne konštrukcie korešpondujú s nemeckým perfektom (*Er ist gestern abgereist – Odvčera je odcestovaný*) aj s nemeckým stavovým pasívom (*Der Himmel ist mit Wolken bedeckt – Obloha je zatiahnutá mračnami*) (Sokolová – Žigo, 2014, 204; Günther, 1974, 72).

7 Záver

Záverom možno dodať snád' len toľko, že napriek diverzite slavistického a germanistického nazerania sa ukázala syntéza prístupov pri slovesách s *be-* ako plodná. V prvom rade môžeme konštatovať, že vytvorenie priestoru pre slavistické pohľady umožnilo do istej miery terminologické vysporiadanie sa so západnými lingvistickými prístupmi. Kľúčovým momentom vzhľadom na *be-* slovesá je poňatie *rezultatívnych konštrukcií*, ktorým bude v pripravovanej dizertácii ponechaný nemalý priestor. Základom pre ďalšiu analýzu problematiky bude dielo leningradskej typologickej školy *Tipologija rezul'tativnych konstrukcij* (1983) od Nedjalkova, ktoré poskytuje prierez viacerými jazykmi.

Použitá literatúra

- EROMS, H. W. 1980. *Be- Verb und die Präpositionalphrase: Ein Beitrag zur Grammatik der deutschen Verbalpräfixe*. Heidelberg.
- GÜNTHER, H. 1974. *Das System der Verben mit BE- in der deutschen Sprache der Gegenwart. Ein Beitrag zur Struktur des Lexikons der deutschen Grammatik*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.
- KAČALA, J. 1989. *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava : Veda.
- MAYLOR, B. R. 2003. *Lexical template morphology: change of state and the verbal prefixes in German*. Amsterdam.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V. 1999. *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov : Náuka.
- SOKOLOVÁ, M. – ŽIGO, P. 2014. *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava : Veda.

Internetové zdroje

SCHULZE, W. 2000. *Modellierung einer kognitionsbasierten Theorie der sprachlichen Interaktion*. [Online]. [Cit. 2015- 10-22]. Dostupné na:

http://www.ats.uni-muenchen.de/downloads/schulze_down/wpct1.pdf

SCHULZE, W. 2010. *The Grammaticalization of Antipassives*. [Online]. [Cit. 2015- 10-22]. Dostupné na:

https://www.academia.edu/1802279/The_Grammaticalization_of_Antipassives [22. 10. 2015]

SOKOLOVÁ, M. 1992. *Sémantika slovesa a genus verbi*. [Online]. [Cit. 2015- 10-22]. Dostupné na: http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1992/2/JC_1992_2_LQ.pdf [22. 10. 2015]

Slovníky

Lingea Deutsch-Slowakisches Großwörterbuch . 4.1. 2002. Brno.

Wahrig Wörterbuch. 2007. *Wahrig.digital.2.1*. Gütersloh/München

<http://slovníky.juls.savba.sk/>

KORPUSOVÁ ANALÝZA PRÁVNEHO PREKLADU V SLOVENSKOM A NEMECKOM JAZYKU S DÔRAZOM NA KOLOKÁCIE SLOVIES – PREZENTÁCIA PROJEKTU DIZERTAČNEJ PRÁCE¹

Elena Gajdošová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstract

Das Ziel unserer Forschungsarbeit ist die Analyse von Rechtsübersetzungen in deutscher sowie slowakischer Sprache mit den Methoden der modernen Korpuslinguistik. Hauptforschungsgegenstand sind die in diesen Texten verwendeten fachsprachlichen Kollokationen von Verben und Substantiven.

Im Rahmen unseres Forschungsvorhabens untersuchen wir die in deutschen und slowakischen juristischen Texten verwendeten fachsprachlichen Kollokationen von Verben und Substantiven mit Ausrichtung auf die äquivalenten Übersetzungsformen. Vorwiegend konzentrieren wir uns auf den Bereich *Handelsrecht*. Grundlage unseres Forschungsprojekts sind Korpora juristischer Texte sowie die Methoden der modernen Korpuslinguistik. Die Ziele unseres Forschungsvorhabens lassen sich wie folgt zusammenfassen: Erarbeiten einer Definition für Kollokationen von Verben und Substantiven in juristischen Texten, Analyse der realen Verwendung konkreter verbonominaler Kollokationen in deutschen und slowakischen juristischen Texten sowie die nähere Untersuchung möglicher Äquivalenzkriterien auf Grundlage des slowakisch-deutschen zweisprachigen Korpus juristischer Texte, Erstellung eines deutschen monolingualen Textkorpus juristischer Texte sowie eines slowakisch-deutschen zweisprachigen Korpus juristischer Texte.

1 Úvod

Cieľom prezentovaného výskumného projektu je analýza právneho prekladu v nemčine a slovenčine so zameraním na kolokácie verba a substantíva (verbonominálne spojenia) metódami korpusovej lingvistiky, konkrétne ide o problematiku verbonominálnych kolokácií (spojení) v nemeckom jazyku

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0226-12.

používaných v právnych textoch a ich ekvivalenty v slovenskom jazyku. V našom výskume sa primárne orientujeme na oblasť obchodného práva (Handelsrecht). Ako zdroj jazykových dát využijeme korpusy a metodológiu korpusovej lingvistiky. Naším zámerom je okrem iného popísať najfrekventovanejšie verbonominálne spojenia používané v právnych textoch v nemeckom a slovenskom jazyku.

Ciele výskumu možno zhrnúť nasledovne:

- vypracovanie definície pre kolokácie v právnom texte;
- analýza reálneho použitia konkrétnych verbonominálnych kolokácií v slovenskom a nemeckom právnom texte;
- skúmanie ekvivalenčných vzťahov v rámci kolokácií využitím slovensko-nemeckého podkorpusu právnych textov;
- vybudovanie monolingválneho podkorpusu nemeckých právnych textov;
- vybudovanie paralelného slovensko-nemeckého podkorpusu právnych textov.

2 Právny text

V súvislosti s nárastom obchodných stykov a so spoločenskými a politickými zmenami sa menia aj nároky, ktoré sa kladú na prekladateľa. Objem textov, ktoré sa dotýkajú obchodnej sféry, sa neustále zvyšuje a prekladatelia sú nútení zaoberať sa detailnejšie aj súvisiacimi právnymi predpismi. Naša analýza právneho textu vychádza zo základných postulátov právnej lingvistiky, ktoré prezentujeme v tejto časti príspevku. Právo je objektívne definované ako právny poriadok, resp. ako súhrn právnych predpisov. Predmetom práva sú právne predpisy v širšom slova zmysle, pravidlá normujúce vzťah jedinca k skupine, resp. skupiny k nadriadenému nositeľovi práv.² Právo má okrem regulatívnej funkcie aj funkciu informatívnu, právne texty sú adresované širokému okruhu adresátov, aby ich títo mohli vnímať a riadiť sa podľa nich. Naopak je potrebné, aby sa reálna životná situácia opísala

² SANDRINI, P. 1999 Translation zwischen Kultur und Kommunikation: Der Sonderfall Recht. In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, s. 9.

takým spôsobom, aby sa na ňu dali uplatniť právne predpisy.³ Rámcom pre túto právnu komunikáciu je právny poriadok, ktorý ovplyvňuje nielen právny obsah, ale aj slovnú zásobu a spôsob vyjadrovania. V rámci takejto odbornej komunikácie sa používajú odborné termíny a syntaktické konštrukcie.

Pre účely nášho výskumu zatiaľ nebudeme hovoriť o právnom jazyku v zmysle samostatného odborného jazyka, ale ako o súčasť odborného štýlu. Pridržíme sa pritom z predpokladu, že aj pri koncipovaní odborných textov sa vychádza z gramatických, syntaktických a slovotvorných štruktúr štandardného spisovného jazyka s tým rozdielom, že sa v odborných textoch používajú také syntaktické konštrukcie a taká lexika, ktoré nie sú v bežnej komunikácii zastúpené v takej miere⁴. Znamená to, že pri tvorbe odborných textov sa uprednostňujú určité javy, napr. monologickosť, presnosť, zreteľnosť, tieto texty sú charakteristické prevahou substantiválií nad slovesami alebo použitím verbonominálnych konštrukcií (kolokátov)⁵. Vzhľadom na povahu a účel právnych textov do nich preniká štandardný jazyk vo väčšej miere ako v iných odborných textoch. S prihliadnutím na tieto skutočnosti charakterizujeme jazykové prostriedky používané v právnych textoch pre účely nášho výskumu ako právny funkčný štýl⁶ v zmysle odborného (náučného) štýlu.⁷

V rámci výskumu sa budeme zaoberať právnymi textami, ktoré zakladajú právo, t. j. normatívnymi právnymi textami typu zákonov a záväzných právnych predpisov. Vychádzame pritom z predpokladu, že *„právne termíny a ich definície sa prostredníctvom textov právnych predpisov dostávajú aj do iných typov právnych*

³ WIESMANN, E. 2004 Rechtsübersetzung und Hilfsmittel zur Translation. Tübingen : Gunter Narr Verlag.

⁴ WORBS, E. 1998 Was ist fachsprachliche Phraseologie? Überlegungen am Beispiel der deutschen und polnischen Börsensprache. In: H. Rothe und P. Thiergen (ed.), *Polen unter Nachbarn. Polonistische und komparatistische Beiträge zur Literatur und Sprache*. Köln, Weimar, Wien : Böhlau.

⁵ Pozri napr. MISTRÍK, J. 2002 Lingvistický slovník. Bratislava : SPN, s. 113 alebo ĎURICOVÁ, A. 2003 Morfologicko-syntaktické a textové aspekty nemeckého právneho jazyka. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 7–8.

⁶ STOLZE, R. 1999 Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers, In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, s. 54.

⁷ MISTRÍK, J. 2002 Lingvistický slovník. Bratislava : SPN, s. 292.

*dokumentov (...) a texty právnych predpisov sú pritom východiskom na interpretovanie významu právnych pojmov a tvoria podklad na tvorbu textov v oblasti advokácie, prokuratúry či judikatúry“.*⁸ Domnievame sa, že to neplatí len pre právne termíny a ich definície, ale aj pre syntaktické konštrukcie a gramatické javy.

Nebudeme sa primárne zaoberať lexikálnym aspektom translátu, ale skôr syntaktickou textovou rovinou. Terminológia a pojmy použité v právnych textoch sa viažu na konkrétny právny poriadok. Z toho dôvodu častokrát neexistujú absolútne ekvivalenty a prekladateľ je nútený použiť pri preklade rôzne translatologické postupy. Pravda, táto oblasť je len jednou časťou problematiky v rámci prekladu právnych textov. Za nemenej dôležitý bod považujeme aj syntaktickú stránku prekladu, napr. použité syntaktické konštrukcie.

Napriek mimoriadne dôležitej úlohe, ktorú majú v právnych textoch právne pojmy, sa neprekladajú samostatné slová, ale texty.⁹ Translát, v ktorom sú právne pojmy preložené správne, ale prekladateľ nezvolil vhodné syntaktické konštrukcie, nevyvoláva u recipienta dojem štylisticky adekvátneho textu. Pretože ide o pomerne širokú problematiku, chceli by sme sa podrobnejšie zaoberať jedným, z nášho pohľadu, kľúčovým javom – problematikou verbonominálnych spojení.

3 Verbonominálne kolokácie

Kolokácie chápeme v širšom zmysle ako *„kolokačné kontinuum kľúčového slova vygenerovaného pomocou štatistických nástrojov z (reprezentatívneho) korpusu textov. Prvkami kolokačného kontinua sú kolokácie ako štatisticky signifikantné a zmysluplné kombinácie kľúčového slova s iným slovom/inými slovami“*.¹⁰ Predpokladáme, že slová sa v texte neobjavujú náhodne a v jazyku sa výrazne aplikuje idiomatický princíp v tom zmysle, že tvorca písaného alebo

⁸ŠTEFKOVÁ, M. 2013 Právny text v preklade – Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov. Bratislava : Iura Edition, s. 55–56.

⁹ ŠARČEVIĆ, S. 1999 Das Übersetzen normativer Rechtstexte. In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, s. 103.

¹⁰ Pozri napr. JAROŠOVÁ, A. 2007 Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovendý časopis*, roč. 58, č. 2, s. 81-102.

hovoreného textu má ako stavebný prvok v jazyku k dispozícii veľký počet jazykových šablón, či spojení, čo sa výrazne prejavuje najmä v odborných textoch. Kolokácia reprezentuje tento idiomatický princíp. Niektoré slová sa zvyknú objavovať v texte skôr v pároch alebo skupinách slov a nie nevyhnutne bezprostredne po sebe.¹¹ Špecifickosť týchto spojení vzniká na základe obmedzeného množstva *kombinačných partnerov*, resp. kolokačných preferencií. Hoci sa výskumu kolokácií v poslednom čase venuje čoraz viac pozornosti, samotný termín *kolokácia* nemá všeobecne platnú definíciu. Druh kolokácií, na ktorých sa väčšina odborníkov pri vymedzení kolokácií zhoduje, sú okrem iného aj verbonominálne spojenia.¹²

Odborné, resp. náučné texty sa okrem iného vyznačujú tým, že verbonominálne spojenia sú v nich zastúpené vo väčšej miere.¹³ Zatiaľ čo sa v slovenskej odbornej literatúre v rámci snahy o stanovenie kritérií na vymedzenie ustálených spojení, lexikalizovaných spojení, frazém alebo idiómov považujú verbonominálne spojenia za určitý druh lexikalizovaných spojení s kategoriálnym slovom,¹⁴ v nemeckej odbornej literatúre sú verbonominálne spojenia tradične označované termínom *Funktionsverbgefüge* (ďalej FVG). Pre samotný termín FVG je možné nájsť pomerne veľké množstvo definícií, kde sa na základe stanovených kritérií určí príslušnosť určitého spojenia k skupine FVG. Stanovenie týchto kritérií je aj naďalej predmetom odbornej diskusie. Termín FVG poukazuje na skutočnosť, že ide o konštrukciu obsahujúcu tzv. *funkčné sloveso*. Funkčné sloveso je podľa všeobecnej definície také, ktoré je zo sémantického hľadiska *prázdne*, teda desémantizované alebo *oslabené* a je v spojení s predikatívnym substantívom, ktoré

¹¹ SINCLAIR, J. 1991 *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press, s. 110–116.

¹² JAROŠOVÁ, A. 2007 Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 58, č. 2, s. 81-102.

¹³ STOLZE, R. 1999 Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers, In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, s. 55.

¹⁴ MAJCHRÁKOVÁ, D. 2005 *Vyčleňovanie lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov (diplomová práca)*. Bratislava : FiF UK, Katedra slovenského jazyka.

je v rámci FVG nositeľom sémantického vetného predikátu.¹⁵ Na druhej strane, funkčné sloveso nie je z hľadiska lexikálneho významu úplne prázdne a nie je redukované výlučne na syntaktickú funkciu, ale uchováva si určitý, aj keď veľmi všeobecný a viac-menej abstraktný, význam. Okrem slovíes a substantív sa za súčasť FVG považujú aj členy a predložky.¹⁶

Pretože o kritériách FVG ako aj o kritériách pre ustálené, resp. lexikalizované spojenia a ich rozlíšenia od frazém či idiómov sa naďalej vedú diskusie, základným pojmom, s ktorým budeme pracovať, sú verbonominálne kolokácie v širšom zmysle. Vychádzame zo skutočnosti, že okrem prevažne nominálnych termínov tvoria dôležitú súčasť odborných textov aj *kolokácie*, teda kolokáty, ktorých súčasťou je sloveso.¹⁷ Vo výskume budeme spočiatku považovať každú kolokáciu verba a substantíva za potenciálne verbonominálne spojenie. Vychádzajúc z výsledkov doterajšieho výskumu a praxe, sa nám korpusová analýza javí ako vhodný spôsobom riešenia, pretože podľa nášho názoru verne reflektuje realitu používaných jazykových prostriedkov.

4 Metodologický postup výskumu

4.1 Korpus, korpusová lingvistika

Pre presnejšie definovanie rozsahu a obsahu výskumu v úvode vymedzíme niekoľko základných pojmov. Korpusová lingvistika je jazykovedná disciplína, ktorá systematicky pracuje s korpusom a jeho nástrojmi, študuje zásady práce s ním, aby lepšie poznala funkcie a štruktúru jazyka. Korpus, ako elektronickú databázu textov, zvyčajne veľkého rozsahu, ktorá je spracovaná v jednotnom formáte

¹⁵ Pozri napr. DUDENREDAKTION (Hrsg.) 2009 Duden: *Die Grammatik*. 8. Auflage. Mannheim / Leipzig / Zürich : Dudenverlag

¹⁶ GERGEL, P. 2014 Was nimmt man gewöhnlich 'in Anspruch'? Zur Verbindbarkeit des Funktionsverbgefüges 'in Anspruch nehmen'. In: *PHILOLOGIA*, vol. XXIV, n°2, s. 27—40.

¹⁷ WORBS, E. 1998 Was ist fachsprachliche Phraseologie? Überlegungen am Beispiel der deutschen und polnischen Börsensprache. In: H. Rothe und P. Thiergen (ed.), *Polen unter Nachbarn. Polonistische und komparatistische Beiträge zur Literatur und Sprache*. Köln, Weimar, Wien : Böhlau, s. 99-127).

a vybavená efektívnymi vyhľadávacími nástrojmi na získanie jazykových dát¹⁸, sme zvolili najmä preto, že zachytáva skúmanú oblasť (právne texty) v celom rozsahu; korpusové nástroje (napr. NoSketch Engine) poskytujú obrovské možnosti vyhľadávania. Domnievame sa, že tieto faktory možno považovať za predpoklady objektivizácie skúmanej problematiky.

Keďže korpusová jazykoveda je pomerne mladé odvetvie lingvistiky, metodológia nedosahuje ešte taký stupeň rozpracovanosti ako pri iných odvetviach lingvistiky a dominujú predovšetkým kvantitatívne výskumné metódy.

V súčasnosti existujú dva hlavné prístupy korpusového výskumu:

- *corpus-based approach* (*korpusbasierter Ansatz*) a
- *corpus-driven approach* (*korpusgetriebener Ansatz*).

Prístup corpus-based sa používa najmä vtedy, keď je potrebné verifikovať výsledky doterajšieho výskumu. Pri druhom prístupe, corpus-driven, je samotný korpus predmetom výskumu a výsledky takéhoto prístupu sa následne analyzujú. Domnievame sa, že (nateraz) nie je možné v našom výskumu zvoliť len jeden z uvedených prístupov, ale pri jednotlivých krokoch bude potrebné zvážiť možnosti ich aplikácie.

Pri skúmaní kolokácií existujú vo všeobecnosti v korpusovej lingvistike dva metodologické prístupy:

- skúmanie kolokácií na základe frekvenčnej distribúcie kľúčového slova (KWIC) – na základe zadáných parametrov sa skúma frekvenčnú distribúciu v určitom rozsahu, ktorý môže byť napríklad stanovený na päť tokenov zľava i sprava v rámci jednej vety;
- využitie štatistických nástrojov na analýzu spoločného výskytu dvoch slov – tieto nástroje vypovedajú o vzájomnej prítlačivosti dvoch výrazov (MI-Score), resp. o miere pravdepodobnosti ich spoločného výskytu (T-Score, príp. logDice).¹⁹

¹⁸ ŠIMKOVÁ, M. 2015 *Výberový slovník termínov z počítačovej a korpusovej lingvistiky*, [Online]. [Cit. 2015-04-12]. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/what/2006-simkova-vyberovy%20slovník%20terminov.pdf>

¹⁹ JAROŠOVÁ, A. 2007 Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 58, č. 2, s. 81-102

Pre účely nášho výskumu budeme predbežne obe metódy korpusového výskumu navzájom kombinovať; budeme využívať monolingválne korpusy (napr. Korpus právnych textov SNK) aj paralelné korpusy (napr. Slovensko-nemecký paralelný korpus).

Právny text (korpus právnych textov) možno považovať za pomerne uzavretú formu odborného štýlu štandardného jazyka, preto aj predpokladaná veľkosť (množstvo tokenov) podkorpusu právnych textov nedosahuje veľkosť iných odborných štýlov jazyka a za relevantné množstvo tokenov možno považovať napr. celý obchodný zákonník a súvisiace právne predpisy.

Korpusová analýza nám poskytuje tieto výhody:

- dostupnosť jazykového materiálu – prístupnosť obrovského množstva jazykových dát, ktoré sú digitálne spracované (tokenizované, anotované) a veľmi často voľne dostupné napr. cez webové rozhranie;
- obraz o skúmanej oblasti vo svojej celostnosti;
- možnosť využívať vyspelé štatistické nástroje korpusového manažéra a pod.

4.2 Konkrétne metódy výskumu

V prvej fáze výskumu budeme vyššie uvedeným spôsobom skúmať monolingválne korpusy slovenských a nemeckých právnych textov. Pokúsime sa o stanovenie kvalitatívno-quantitatívnych kritérií pre verbonominálne kolokácie a na základe týchto kritérií určiť najfrekvencovanejšie verbonominálne kolokácie používané v slovenských a nemeckých právnych textoch. Výsledkom prvej fázy výskumu bude teda určitý počet typických, resp. najfrekvencovanejších verbonominálnych kolokácií používaných v právnych textoch, ktoré existujú v slovenskom a nemeckom jazyku. Predpokladom pre túto prvú fázu výskumu je existencia špecializovaného podkorpusu právnych textov. V rámci Slovenského národného korpusu (SNK) je v spolupráci s Ministerstvom spravodlivosti SR budovaný korpus textov právnych predpisov SR legal-1.1 s rozsahom 48 977 876

tokenov. Korpus je lematizovaný a morfológicky anotovaný, pri textoch je uvedená informácia o ich zdroji.²⁰

V tomto špecializovanom podkorpuse právnych textov bude skúmať verbonominálne kolokácie používané v právnych textoch v slovenskom jazyku. O niečo zložitejšia je situácia v prípade korpusu nemeckých právnych textov. Nateraz totiž nemáme informácie o tom, že v Nemecku alebo Rakúsku existuje, resp. je budovaný špecializovaný korpus právnych textov. V roku 2014 sa začal realizovať projekt JuReKo (Universität Freiburg) – vybudovanie referenčného korpusu nemeckých právnych textov, ktorý sa však nachádza ešte len v prípravnej fáze. Jedným z dvoch nám známych korpusov právnych textov je švajčiarsky paralelný korpus právnych textov *Bilingwis*, ktorý je súborom švajčiarskych zákonov v nemeckom a francúzskom jazyku. Druhým je korpus pod názvom *bistro*, charakterizovaný ako informačný systém pre právnu terminológiu, ktorý obsahuje odborné termíny talianskeho právneho systému a ich preklady do nemeckého jazyka a latinčiny (dolomitská latinčina). Aj preto sme si ako jeden z cieľov stanovili vybudovanie monolingválneho korpusu právnych textov v nemeckom jazyku, ktorý by sme mohli využiť ako východisko pre náš výskum. Hoci sa v našom výskume budeme orientovať na obchodné právo, budovaný korpus v budúcnosti bude možné využiť aj pri výskume iných oblastí práva, ako napríklad trestné právo a pod. Pri budovaní monolingválneho nemeckého korpusu právnych textov budú ako zdroj jazykových dát využité znenia príslušných nemeckých zákonov, pričom pod nemeckými chápeme zákony Bundesrepublik Deutschland. Znenia zákonov sú verejnosti dostupné cez webové rozhranie a nie sú chránené autorskými právami, čo nám značne uľahčuje budovanie tohto špecializovaného korpusu.

Prvá fáza výskumu bude zameraná na:

- budovanie monolingválneho podkorpusu nemeckých právnych textov;
- skúmanie verbonominálnych kolokácií v nemeckom a slovenskom právnom texte so zreteľom na stanovenie kvantitatívnych a kvalitatívnych kritérií pre verbonominálne kolokácie používané v právnych textoch.

²⁰ Slovenský národný korpus [Online]. Dostupné na: <http://korpus.sk/legal.html>

V rámci Slovenského národného korpusu bol na konci minulého roka (2014) sprístupnený slovensko-nemecký paralelný korpus s rozsahom 263 mil. tokenov (k 15.12.2014). Ide o korpus, v ktorom sú zväčša zastúpené texty beletrie a voľne dostupné texty. Znamená to teda, že z hľadiska pokrytia domén (štýlovo-žánrovej anotácie) tento korpus nevyhovuje potrebám nášho výskumu, avšak práve jedným z hlavných cieľov našej práce bude budovanie (po dohode s pracovníkmi JÚ LŠ SAV, oddelenia SNK) podkorpusu právnych textov v rámci slovensko-nemeckého paralelného korpusu. Jedným z relevantných zdrojov paralelných právnych textov sú texty Európskej únie. Neznamená to len, že všetky primárne a sekundárne právne úkony Európskej únie (napr. zmluvy, nariadenia alebo smernice Rady Európskej únie a Európskej komisie) sú formulované vo všetkých oficiálnych úradných jazykoch Európskej únie, ale všetky jazykové verzie sú aj platnými právnymi predpismi.²¹

V druhej fáze výskumu sa pokúsime na základe získaných výsledkov z podkorpusov právnych textov nemeckého a slovenského jazyka o komparáciu verbonominálnych kolokácií. Cieľom v tomto kroku bude získanie obrazu o reálnom použití daných kolokácií v prekladoch právnych textov. Zdrojom dát pre túto fázu výskumu bude slovensko-nemecký paralelný korpus právnych textov, ktorého budovanie je taktiež jedným z dôležitých predpokladov pre náš výskum.

Cieľom v tejto fáze bude:

- budovanie slovensko-nemeckého paralelného podkorpusu právnych textov;
- získanie obrazu o reálnom použití konkrétnych verbonominálnych kolokácií v právnom texte;
- komparácia verbonominálnych kolokácií v nemeckom jazyku a ich pendantov na základe slovensko-nemeckého podkorpusu právnych textov;
- vypracovanie definície pre kolokácie v právnom texte.

²¹ KJÆR, A. 1999 Überlegungen zum Verhältnis von Sprache und Recht bei der Übersetzung von Rechtstexten der Europäischen Union. In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, s. 63.

4 Záver

Korpusová lingvistika ako jazykovedná disciplína, ktorá systematicky pracuje s korpusom a jeho nástrojmi, nám ponúka veľké možnosti pri výskume jazykových dát. Práve táto výhoda korpusového výskumu však v sebe ukrýva i určité potenciálne riziká. Keďže korpusová jazykoveda je ako sme už uviedli pomerne mladé odvetvie lingvistiky, metodológia tejto vednej disciplíny nedosahuje ešte taký stupeň rozpracovanosti ako pri iných odvetviach lingvistiky a dominujú predovšetkým kvantitatívne výskumné metódy. Najmä pri výskume verbonominálnych kolokácií bude potrebné zvoliť takú kombináciu metód, ktorá vzhľadom na ciele projektu čo najdetailnejšie vyhodnocuje korpusové jazykové dáta. Zároveň sa nám tu však otvára veľký priestor na kreatívnu a inovatívnu prácu s korpusom.

Korpus je základom nášho výskumu. Korpus textov právnych predpisov SR, ktorý je budovaný v rámci Slovenského národného korpusu (SNK) v spolupráci s Ministerstvom spravodlivosti SR, nám najmä v prvej fáze výskumu bude slúžiť ako zdroj jazykových dát. Pre náš výskum je však ďalším kľúčovým bodom budovanie monolingválneho nemeckého korpusu právnych textov ako aj budovanie slovensko-nemeckého paralelného podkorpusu právnych textov. Práve pri budovaní paralelného dvojazyčného korpusu je nevyhnutné venovať veľkú pozornosť výberu jazykového materiálu. Pretože ide o paralelné texty, konkrétne o dvojazyčné preklady, mohli by sa vo vyššej miere vyskytnúť aj „defektné“ texty. Hoci na jednej strane predstavujú riziko ovplyvnenia výsledkov napr. pri kvantitatívnej analýze, na druhej strane sú takéto „defektné“ texty relevantným zdrojom napr. pri hodnotení kvality prekladu s implikáciami aj pre didaktiku jazyka.

Jedným z často kritizovaných aspektov korpusového výskumu je reprezentatívnosť jazykového materiálu, t.j. do akej miery jazykové dáta obsiahnuté v korpuse reprezentujú jazykovú realitu. Premetom nášho výskumu je právny text (korpus právnych textov), ktorý možno považovať za pomerne uzavretú formu odborného štýlu štandardného jazyka, a preto aj predpokladaná veľkosť (množstvo tokenov) podkorpusu právnych textov nedosahuje veľkosť iných odborných štýlov

jazyka a ukrýva potenciálne riziko skreslenia štatistických dát v dôsledku nízkeho výskytu napr. pri niektorých javov z periférie lexiky .

Vychádzajúc z výsledkov doterajšieho výskumu a stanovených cieľov sa nám korpusová analýza napriek všetkým uvedeným potenciálnym rizikám javí ako adekvátny spôsobom riešenia, pretože podľa nášho názoru verne reflektuje realitu používaných jazykových prostriedkov.

Použitá literatúra

- ARNTZ, R. 2001. *Fachbezogene Mehrsprachigkeit in Recht und Technik*. Hildesheim: Olms.
- ARNTZ, R. – PICHT, H – MEYER, F. 2002. *Studien zur Sprache und Technik. Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms.
- BIBER, D. – CONRAD, S. 2009. *Register, Genre and Style*. New York: Cambridge University Press.
- BUSSE, D., 1992. *Recht als Text. Linguistische Untersuchungen zur Arbeit mit Sprache in einer gesellschaftlichen Institution*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- CARO CEDILLO, A. 2004. *Fachsprachliche Kollokationen – Ein übersetzungsorientiertes Datenbankmodell Deutsch – Spanisch*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- DUDENREDAKTION (Hrsg.) 2009 Duden: *Die Grammatik*. 8. Auflage. Mannheim / Leipzig / Zürich: Dudenverlag.
- ĎURICOVÁ, A. 2003. *Morfologicko-syntaktické a textové aspekty nemeckého právneho jazyka*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela.
- GERGEL, P. 2014. Was nimmt man gewöhnlich ‘in Anspruch’? Zur Verbindbarkeit des Funktionsverbgefüges ‘in Anspruch nehmen’. In: *PHILOLOGIA*, vol. XXIV, n°2, s. 27-40.
- JAROŠOVÁ, A. 2007. Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 58, č. 2, s. 81-102

- KAMBER, A. 2008. *Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- KJÆR, A. 1999. Überlegungen zum Verhältnis von Sprache und Recht bei der Übersetzung von Rechtstexten der Europäischen Union. In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- LEMNITZER, L. – ZINSMEIER, H. 2006. *Korpuslinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG.
- MCENERY, T. – HARDIE, A. 2012. *Corpus Linguistics Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge university press.
- MISTRÍK, J. 1993. Juristické texty. In: *Text a kontext*. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ.
- MISTRÍK, J. 2002. *Lingvistický slovník*. Bratislava: SPN.
- MAJCHRÁKOVÁ, D. 2005. *Vyčleňovanie lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov(diplomová práca)*. Bratislava: FiF UK, Katedra slovenského jazyka.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2009. *Translatologické kompetencie adepta prekladateľstva*. Bratislava: STU.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2005. *Preklad ako interkultúrna komunikácia*. Bratislava.
- REISS, K. – VERMEER, H.J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- SANDRINI, P. 1999a. *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- SANDRINI, P. 1999b. Translation zwischen Kultur und Kommunikation: Der Sonderfall Recht. In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Gunter Narr Verlag
- SINCLAIR, J. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.

- STOLZE, R. 1999. Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers, In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- ŠARČEVIĆ, S. 1999. Das Übersetzen normativer Rechtstexte. In: P. Sandrini (ed.), *Übersetzen von Rechtstexten Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- ŠARČEVIĆ, S. 1997. *New approach to legal translation*. Haag/London/Boston: KLUWER Law International.

Internetové zdroje

Slovenský národný korpus [Online]. Dostupné na: <http://korpus.sk/legal.html>

ŠIMKOVÁ, M. 2015 *Výberový slovník termínov z počítačovej a korpusovej lingvistiky*, [Online]. [Cit. 2015-04-12]. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/what/2006-simkova-vyberovy%20slovník%20terminov.pdf>

KRITÉRIA KVALITY PRÁVNEHO PREKLADU – PREZENTÁCIA VÝSKUMNÉHO PROJEKTU DIZERTAČNEJ PRÁCE

Milan Potočár

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstract

The article provides a look into the research, which takes place as part of the *Transius* project. The main focus of the dissertation are the criteria of the the quality of legal translations between the Dutch and the Slovak language.

The presentation reflects the most important features and specifics of the translation of legal texts between these two languages and focuses on selected existing quality evaluation models. In addition to the presented baselines and evaluation models the article demonstrates the most advantageous model on an example of a problematic translation of the Dutch governmental terminology.

1 Úvod

Pod hlavičkou projektu *Transius* prebieha výskum k dizertačnej práci, ktorej témou sú kritériá kvality prekladov právnych textov medzi holandským a slovenským jazykom. Príspevok v hrubých rysoch prináša prehľad cieľov tohto výskumu a s tým súvisiacich východísk. Zároveň vymedzuje špecifiká právneho prekladu oproti iným typom textov a ponúka prehľad existujúcich foriem evaluácie kvality prekladu. Tieto sú následne konfrontované s niekoľkými príkladmi hodnotenia prekladov problematických výrazov z oblasti vládnej terminológie v holandčine.

Ako ukazujú kvantitatívne analýzy trhu s právnymi prekladmi, úradné preklady z a do holandského jazyka zaznamenávajú stúpajúcu tendenciu. Napriek tomuto nárastu počtu prekladov sú aj skúsení prekladatelia konfrontovaní s viacerými prekladateľskými problémami vyplývajúcimi zo štatútu oboch jazykov, ktoré radíme málo rozšírené jazyky. Z týchto problémov spomenieme najmä nedostatok ustálených prekladateľských riešení a častú terminologickú nejasnosť. (Štefková, 2013) Na rozdiel od iných prekladaných žánrov si výkon povolania úradného prekladateľa vyžaduje zložiť obzvlášť náročné skúšky, čo prináša

predpoklad, že sa prekladom venujú odborníci, ktorí dobre poznajú nie len zásady prekladania, ale ovládajú terminológiu a základy práva v oboch kultúrach a používajú teda najlepšie možné dostupné rešeršné zdroje. Výpoveďou o tejto odbornosti je aj smernica EU Qualitera definujúca podmienky a kritériá akceptovateľnosti prekladu a správny prístup úradného prekladateľa k translátu. Napriek tomu je z dôvodu nedostatku technických možností alebo jednoducho kvôli jazykovej, právnej či kultúrnej odlišnosti často náročné spätne vyhodnotiť, či mohol preklad byť vykonaný lepšie.

2 Zameranie výskumu

Prebiehajúci výskum sa zaoberá analýzou viacerých existujúcich schém hodnotení, ktoré sú konfrontované s najčastejšími lingvistickými a nelingvistickými prekladateľskými problémami. Možným výstupom výskumu by tak mohlo byť vytvorenie popřípade prispôsobenie vlastného systému hodnotenia najaplikovateľnejšieho na právne texty. Význam vzniku takejto schémy hodnotenia kvality prekladu spočíva vo viacerých rovinách. V prvom rade treba k hodnoteniu prekladu pristupovať ako k didaktickému prostriedku, kedy počas procesu hodnotenia študent spoločne s vyučujúcim hľadá nedostatky prekladu a snažia sa ich odstrániť. Jasne stanovené kritériá tak pedagógovi napovedajú, ktoré aspekty prekladu si treba pri posudzovaní výkonov študentov najviac všímať a zároveň pomáhajú hodnotiť rýchlo a efektívne.

Hodnotenie kvality má veľký význam aj pre už profesijne zabehaných prekladateľov, predovšetkým ako prostriedok na retrospektívne zhodnotenie výkonu slúžiace k rozoznaniu dobrého prekladateľa od zlého a s tým súvisiace obhájenie ceny prekladu voči zadávateľovi. Každá kritika tiež otvára priestor na diskusiu a hľadanie prekladateľských riešení v konkrétnych problémových situáciách, popřípade môže prekladateľovi v danom prípade slúžiť ako istý návod na zlepšenie v procese rešerše.

V nie poslednom rade tvorba kritérií reflektuje aktuálne prekladateľské otázky a je neodmysliteľnou súčasťou zostavovania odbornej skúšky k zisku úradnej pečiatky a oprávnenia na výkon povolania úradného prekladateľa. Na vyhodnotenie

najvhodnejších systémov hodnotenia kvality prekladu berie výskum do úvahy okrem základných prekladateľských prístupov aj špecifiká právnych textov, ktoré sa výrazne odzrkadľujú na ich inojazyčných verziách.

3 Špecifické podmienky kvality právneho prekladu

Pri tvorbe evaluačných kritérií prekladu môžeme na analyzovaný cieľový text hľadiť skrz osobitnú translatologickú perspektívu. Vo všeobecnosti sa v poslednom období za veľmi efektívny prístup k dosiahnutiu funkčnej ekvivalencie považuje teória skoposu, čiže podriadenie prekladu jeho cieľovému určeniu a funkcii. No práve v právnom preklade môže prinášať táto teória aj viacero nedostatkov spôsobujúcich problémy. V právnom texte totiž okrem všeobecného rámca kultúrnej adekvátnosti môžeme vymedziť hneď niekoľko základných funkcií právnych textov, ktoré svojim charakterom takéto podriadenie sa cieľovej funkcii textu odmietajú (Štefková, 2013). Oproti prekladom technických či iných odborných textov tu treba zohľadniť nie len určené vnútorné a vonkajšie jazykové a kultúrne faktory, či cieľové publikum, ale predovšetkým špecifickú právnu záväznosť mnohých textov a ich prekladov, keďže viacero typov textov má normatívny charakter s vplyvom na ďalšie dokumenty. Obzvlášť to platí pri prekladoch dokumentov ako sú práva EÚ, smerníc, vyhlášok či zákonov. S iným pohľadom musí kritika pristupovať k prekladom textov, ktoré majú síce danú právnu exaktnosť a s tým súvisiacu záväznosť, no sú myslené prevažne informatívne pre adresáta v danej situácii, ako napríklad prepisy súdnych záznamov, či právna korešpondencia.

Zásadným špecifikom právneho prekladu tak v každom z prípadov ostáva, že sa do popredia tlačí silná naviazanosť na výrazovú presnosť, čo môže byť odzrkadlené aj v jeho hodnotení a na rozdiel od hodnotenia bežných odborných textov či iných textov by tak mohli ísť stranou možné subjektívne pozitívne či negatívne dojmy z dôveryhodnosti a bežnej zrozumiteľnosti prekladu. Takýmto spôsobom posudzovania môže byť napríklad v oblasti štylistiky považovaná za akceptovateľnú väčšia množina jazykových prostriedkov pozostávajúca

z adekvátnej úrovne jazyka, keďže kvalitný cieľový právny text sa nesleduje prekladateľov tvorivý prínos do jazyka ako pri umeleckom preklade.

Ďalšou nástrahou právneho prekladu je, že preberaním jednotlivých jazykových jednotiek pod vplyvom nevhodného uplatnenia teórie skoposu vznikajú pri preklade viaceré problémy, spôsobené prevažne odlišným právnym systémom. Osobitne pri skúmanej málo ustálenej holandsko-slovenskej jazykovej kombinácii sa prekladateľ nemôže spoľahnúť na zaužívané prekladateľské riešenia a v mnohých prípadoch čo i len čiastočnú ekvivalenciu. Pri takejto výrazovej absencii hodnotenie sleduje prekladateľov výkon nie len ako produkt, ale ako proces a hodnotí sa skôr aj jeho erudovanosť, schopnosť odhaliť problematické termíny, či prístup k rešeršovaniu možných alternatív. Zároveň sa pri evaluácii musí zohľadniť skutočnosť, ako sa prekladateľ vysporiada s presne stanovenou právnou lexikou oboch jazykov, ktorá mu často zväzuje ruky, keďže do cieľového právneho systému nemôže svojvoľne vnášať exotizujúce jazykové jednotky z iného práva, ktoré by jednak pôsobili veľmi heterogénne, terminologicky nekonzistentne, no hlavne sú späté s právom toho či onoho štátu.

V súvislosti s funkčnou výrazovou ekvivalenciou sa úradný prekladateľ konkrétne v Belgicku a Holandsku stretáva s natoľko odlišnými právnymi systémami, že ho časté pasce v podobe *faux amis* môžu viesť nesprávnym translačným chodníčkom k nepresnostiam a významovým posunom. Z dôvodu nízkej ustálenosti prekladov medzi danými jazykmi tak prekladateľ v prípade odlišnosti systémov takéto úskalía odhalí len veľmi ťažko a často terminologicky tápe, čo môže viesť k nepresným alebo kalkovým prekladom.

Ako príklad môžeme uviesť oficiálne názvy ministerstiev v Holandsku. Označenie *Ministerie van economische zaken* okrem *Ministerstva hospodárstva* ako možný preklad určite ponúka aj *Ministerstvo financií* poprípade *Ministerstvo ekonomických záležitostí*. Až pri hlbšej sémantickej rešerši a po porovnaní so samotným holandským ministerstvom stanovenými správnymi prekladmi do najväčších európskych jazykov však odhalíme, že holandské označenia nepredstavujú kompetenčne totožné ministerstvá so slovenskými štruktúrami. Iným príkladom môže byť *Ministerie van binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties*,

ktoré sa so slovenským *Ministerstvom vnútra* významovo prekrýva len čiastočne a prekladateľ bez podkladov siaha po kalku, poprípade vnáša do slovenských textov nesúrodé prvky respektíve isté významové posuny – *Ministerstvo štátnych vzťahov* / *Ministerstvo vnútra* (naturalizácia). (www1)

Ďalším častým predmetom záujmu kritiky prekladu je pluricentrizmus holandčiny, čiže napríklad využívanie belgicizmov v holandskom práve a naopak. Častou chybou v preklade tak môže byť nahrádzanie a dopĺňanie absentujúcich ekvivalentných prvkov v jednom právnom systéme a vnášanie terminologicky cudzích konštrukcií z iného právneho systému. Ako príklad nám môže poslúžiť často zamieňané označenie premiéra. Zatiaľ čo v Belgicku sa používa výraz *eerste minister* alebo o čosi hovorovejšie *premier*, pomenovanie *minister-president* označuje hlavu Flámskej vlády. V Holandsku funkciu šéfa vlády vyjadrujeme práve výrazmi *minister-president* alebo *premier*, čiže výrazmi, ktoré v Belgicku označujú dve rôzne osoby. (www2)

4 Hodnotenie kvality prekladu

Každý text je špecifický, a preto môžeme zhodnotiť preklad určitým *ad hoc* vytvoreným modelom, no efektívnejšie a objektívnejšie sa javí preklad zasadiť do všeobecnejšie platnej schémy. Zásadná otázka pri tom znie, či ide o retrospektívne hodnotenie reálnych prekladov alebo cielené testovanie kvality výkonu. V oboch prípadoch však platí, že dobre zostavené kritériá sú opakovateľné vo viacerých prípadoch a zvolený text by mal obsahovať prvky, v ktorých je tendencia robiť chyby, no zároveň je možné aj nájsť ich správne riešenie (Van Deemter, 2014). V nemeckom jazykovom prostredí sa kritériám kvality prekladu venuje viacero translatológov, predovšetkým Houseová, Nordová, P.A Schmitt, no aj Stolzeová, Reissová, Hönig. U nás sa kritériám kvality venovali okrem iných Rakšányiová či Hrdlička. Spomedzi holandsky píšucich autorov uvádzame Van Deemtera a Segersa. Súčasťou ich výskumnej činnosti vyplývajúcej z prekladateľskej a pedagogickej praxe je niekoľko schém či modelov, ktoré aplikujú predovšetkým na odborný preklad. Hodnotiace modely analyzujú preklad či už v slovnej alebo bodovej forme, ale ich hlavný rozdiel spočíva v rôznom žánrom determinovanom

prístupe k textu. Či už je kritický rozbor prekladu lingvistický, analytický alebo takpovediac pedagogicky-explikujúci, platí, že vytvorenie jasných a ucelených noriem tak môže výrazne zvýšiť celkovú výpovednú hodnotu evaluácie.

4.1 Slovné a analytické hodnotenie

Analytický prístup v rôznych úrovniach textu je obzvlášť nápomocný v aplikovanej lingvistike či pri literárnovednej činnosti. Neponúka síce univerzálnu šablónu na všetky typy prekladov, ale takpovediac komunikuje s prekladateľovými myšlienkovými procesmi.

Jedným z príkladov takéhoto lingvistického hodnotenia, ktorý je aplikovateľný na právny preklad je model Julianny Houseovej, ktorá v svojom analytickom modeli hodnotí text na troch úrovniach *Field* (obsah) – *Tenor* (forma) – *Mode* (spôsob). Kvalitu prekladu vidí v čo najnižšom počte odchýliek od absolútneho cieľa – funkčnej ekvivalencie – na všetkých troch úrovniach, ktoré sú formované žánrom textu (House, 1997).

V našich podmienkach sa Jana Rakšányiová podieľala na zostavení evaluačnej schémy na hodnotenie uchádzačov o pozície prekladateľov v Bruseli, ktorá hodnotí kvalitu preloženého textu na viacerých úrovniach: Sémantiku, lexiku, gramatiku, ortografiu, štylistiku. Hodnotiteľ tak v jednotlivých rovinách podrobí preložený text „diagnóze“ so zreteľom na nedostatky a odhalenia hypnózy originálom (Rakšányiová, 2010).

Podobne aj Nordová vo svojej schéme slovne hodnotí preklad na základe spĺňania funkcií v jednotlivých obdobne schematizovaných zložkách a jazykových rovinách. Analýza pozostáva z viacerých krokov splnenia účelu translátu. Podrobuje ho pritom viacerým otázkam zohľadňujúcim vonkajšie aj vnútorné súvislosti: *Za akých okolností bol zadáný preklad? Akú funkciu sprostredkúva? Aký zvolil prekladateľ, štýl, tón efekt a verbálne a neverbálne prostriedky?* a predovšetkým či *môžeme preklad považovať za funkčný* (Nord, 1995). Takéto reflexívno-analytické hodnotenie môže byť prospešnejšie v pedagogickom procese, kedy študent dostáva konkrétne tipy na zlepšenie, no naráža to na spomínaný problém aplikácie teórie

skoposu na právny preklad. Ďalšou nevýhodou oproti Schmittovmu bodovému modelu je nižšia efektivita tvorby hodnotenia.

4.2 Bodové hodnotenie

Podľa P.A.Schmitta by evaluačný model mal v prvom rade spĺňať podmienku, aby bol uľahčený proces hodnotenia. Sám preto pre svoju schému na hodnotenia odborných textov preferuje bodové hodnotenie zaručujúce prehľadný a zrozumiteľný, no hlavne reprodukovateľný výsledok, ktorý ako výstup ponúka možnosť: dostatočný – nedostatočný (Schmitt, 1997). V edukačnom procese je veľmi dôležité, aby si schéma ponechala priestor na komentár a diskusiu. V Schmittovom bodovacom systéme sa zohľadňuje faktor váhy chýb, ktorý prispôsobuje individuálnym požiadavkám textu a zásadne sa potom premietne do univerzálne stanovenej stupnice. Chyby kategorizuje a podľa typu textu priraduje faktor závažnosti chyby (1-3), ktorý potom znásobí body za chybu v danej kategórii (Schmitt, 1997). Model je dobre použiteľný pre viacero typov prekladov, ale pre aplikovateľnosť modelu na právny preklad by bolo potrebné upraviť kategórie chýb a príslušný faktor váhy vyhovujúci podmienkam právneho jazyka. Zároveň je treba zvážiť, do akej miery sa pri takomto hodnotení posudzuje preklad ako produkt a do akej ako proces a na základe toho zohľadniť vonkajšie aspekty, ako sú prístup prekladateľa k záznamom či pomôckam.

Vo veľmi podobnom zaujímavom duchu je rozpracovaná aj schéma hodnotenia podľa normy SAE-J2450 zostavená odbornou komorou *Society of Automotive Engineers*. Táto norma je síce zameraná na technické texty, no vyberáme ju ako príklad, keďže dobre formuluje postup samotného hodnotenia, zatiaľ čo kritériá vytvorené inými odbornými komorami poväčšine vznikajú len za účelom zostavenia skúšok potrebných na udelenie štatútu prekladateľa, pri ktorých sa skôr sleduje prekladateľova jazyková i vedomostná kompetentnosť. Pri tvorbe takýchto testov sa však primárne hľadá na prekladateľove osobnostné danosti na výkon profesie a nezameriava sa na tvorbu spätného hodnotenia existujúcich prekladov. Kritériá kvality podľa spomínanej normy SAE-J2450, delia chyby do siedmich kategórií: Terminologické, obsahové, vynechávanie, štruktúrne,

ortografické, interpunkčné, iné. V jednotlivých kategóriách delíme chyby na závažné a menej závažné a podľa toho im je udelený faktor váhy. (Napríklad: 5 bodov za závažnú a 2 body za menej závažnú terminologickú chybu) (www3).

4.3 Hodnotenie množinou správnych a nesprávnych riešení

Okrem P.A. Schmitta využíva obdobnú hodnotiacu maticu aj flámsky autor Winibert Segers, ktorý dôraz kladie práve na definíciu váhy chyby v odbornom preklade. Rozlišuje pritom tri typy chýb obsahu a päť typov chýb zvolenej formy, ktoré zodpovedajú potrebám odborného prekladu. Významnou súčasťou hodnotenia je aj načrtnutie správnych a nesprávnych možností pri problematických výrazoch (Segers, 2007).

Nakoniec aj autori Roeloff van Deemter, Hilary Mawell-Hyslop a Brooke Townsley sa na hodnotenie dívajú práve očami takejto výrazovej akceptovateľnosti. Ich model hodnotenia právnej terminológie sa zameriava na jednotlivé výrazy, no neposudzuje text ako celok. Hodnotenie zvoleného termínu sa pohybuje v rovine prijateľné – neprijateľné. Konfrontujú tak nie len rad výrazov, ktoré možno považovať za akceptovateľné, ale aj vymedzuje, ktoré sú v danej situácii terminologicky nesprávne. Takýto prístup dobre zodpovedá požiadavkám hodnotenia právneho prekladu samozrejme len za predpokladu, že existuje prebádaná množina správnych riešení ako aj potencionálnych chýb (Van Deemter, 2014). V podmienkach skúmanej holandsko-slovenskej jazykovej kombinácie ostáva problematickou nízka a často až nulová miera ekvivalencie ako aj rozdiely v právnom systéme a terminológii.

5 Uplatnenie hodnotenia na terminologickom probléme

Aplikácia poslednej dvojice metód sa nám pre právny preklad javí spomedzi predstavených modelov ako jedna z najefektívnejších, a preto ju demonštrujeme na už spomínanom príklade s pomenovaním holandských štátnych inštitúcií, ktoré v slovenskom štátnom zriadení nachádzajú len čiastočnú ekvivalenciu.

Holandský výraz	Správne	Nesprávne
<i>Ministerie van Economische Zaken</i>	<i>Ministerstvo hospodárstva</i>	<i>Ministerstvo financií</i> <i>Ministerstvo ekonomiky</i> <i>Ministerstvo ekonomických záležitostí</i>
<i>Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid</i>	<i>Ministerstvo sociálnych vecí a zamestnanosti</i>	<i>Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny</i> <i>Ministerstvo sociálnych vecí a pracovných príležitostí</i> <i>Ministerstvo sociálnych záležitostí</i>
<i>Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie</i>	<i>Ministerstvo vnútra a kráľovských vzťahov</i>	<i>Ministerstvo vnútra</i> <i>Ministerstvo vnútra a štátnych záležitostí</i> <i>Ministerstvo vnútorných záležitostí a štátnych vzťahov</i>

V uvedenom príklade nám správne prekladové riešenia napovie explicitná definícia odporúčaného prekladu v najväčších cudzích jazykoch prístupná na stránkach holandskej vlády ([www2](http://www2.nl)). Prekladateľ tak síce môže voľiť z viacerých jazykových alternatív, ktoré sú Slovensku kultúrne a politicky podstatne bližšie, no ani toto mu okamžite nezaručí jednoznačnú alternatívu v politickej štruktúre inej krajiny.

5.1 Podmienky aplikovateľnosti evaluačných modelov

Práve kvôli takejto náročnej aplikácii výrazov do právneho systému iného štátu a prvotnému spochybneniu funkčnej ekvivalencie spôsobenej rozdielom medzi právnymi systémami je pri spomínaných prekladateľských problémoch kľúčové pre možnosť aplikácie hodnotenia v plnej miere jednoznačné určenie množiny správnych a aj nesprávnych respektíve aspoň tolerovaných riešení. Bez ich existencie sa takýto prístup pohybu medzi pólmi akceptovateľnosti a neakceptovateľnosti v medziach dvoch odlišných svetov zdá miestami takmer neriešiteľný. Pozíciu prekladateľa by sme tu mohli prirovnať k situácii, v ktorej by sme od neho žiadali, aby počas návštevy v Holandsku či Belgicku pripravil pravé

liptovské bryndzové halušky, a to len z miestnych zdrojov bez akýchkoľvek zmien v recepte. Keďže nemôžeme čakať, že zoženie ingrediencie v prvom obchode, môžeme za najvýraznejší faktor vplyvu na jeho výkon považovať to, či je zvolený syr adekvátnou náhradou bryndze alebo nie. Podľa takéhoto vzorca hodnotenia tak môže prekladateľ „navariť“ dobrý preklad jedine podľa existujúceho „receptu“ zostaveného z právne „najpodobnejších dostupných surovín“, hoci v mnohých prípadoch s nižšou mierou ekvivalencie. Spomedzi dvoch posledných schém hodnotení Segersov model najlepšie spĺňa požiadavky objektivity a aplikácie správnych riešení, no tvorba škál je nastavená predovšetkým na odborné texty. Nedostatkom hodnotenia z dielne Van Deemterovho kolektívu autorov zas ostáva, že závery z konfrontácie akceptovateľných a neakceptovateľných výrazov neaplikuje v plnej šírke textu, ale len „zbiera koristi“ z nastražených terminologických pascí“. Pre oba modely tak platí, že základom úspešného hodnotenia je vytvorenie korpusu riešení najdôležitejších terminologických problémov.

6 Záver a diskusia

Okrem centrálnej otázky, ako objektívne posúdiť kvalitu právneho prekladu, ostáva pri výbere najvhodnejšieho hodnotiaceho modelu viacero otvorených predmetov diskusie. Prvým problémom je závažnosť opakovaných chýb, ktoré v niektorých typoch textov môžu pôsobiť priam deštruktívne. V tomto smere tak ostáva na zváženie, či tieto chyby zarátat' viackrát, hoci aj s menším faktorom váhy, alebo sa pridržat' jednorazového strhnutia bodov, ako to navrhuje väčšina hodnotiacich schém. Ďalšou problematickou zložkou je delenie hodnotení kvality na primárne a sekundárne, teda či v súvislosti s faktorom váhy chýb možno rozlišovať kľúčové a menej dôležité prvky prekladu. Ako bolo načrtnuté v príspevku, medzi primárne by mohli patriť zložky ako sémantika, či ekvivalencia a medzi sekundárne napríklad gramatika alebo ortografia. Ako dobrý prístup sa zdá byť pohyb na škále výrazovej akceptovateľnosti, keďže na rozdiel od kritiky umeleckého či technického prekladu vychádzame z predpokladu, že terminologická presnosť má pred ostatnými úrovňami jazyka dominantné miesto. Za tejto

podmienky nemožno cieľový text hodnotiť len na základe subjektívneho zážitku z príjemného čítania ako pri umeleckom preklade, poprípade len z adekvátnej miery naturalizácie a práce prekladateľa s paralelnými textami ako pri technickejších prekladoch.

Článok v prehľade približuje len niekoľkých vybraných modelov hodnotenia a súvisiacej aplikovateľnosti na právny preklad, no pripravovaná monografia sa týmito otázkam bude venovať ešte vo väčšej miere. Na základe uvedených príkladov sa môžeme domnievať, že zásadnou zložkou bádania v rámci výskumného projektu bude práve zostavenie jasne merateľných a objektívnych kvalitatívnych vlastností cieľového textu, ktoré budú poznať svoje správne no aj nesprávne prekladateľské riešenia.

Použitá literatúra

- ČERMÁKOVÁ, K. 2013. *Komparatívna analýza a evaluácia prekladu odborného textu*. Filozofická Fakulta Univerzity Komenského.
- HÖNIG, H.G. 1987. Wer macht die Fehler? In: JÖRN, A. (ed.), *Translation und interkulturelle Kommunikation*. Frankfurt a.M.: Peter Lang, s. 37-46.
- HOUSE, J. 1981. *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Narr.
- HOUSE, J. 1997. *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- HRDLÍČKA, M. 1998. *Translatologický Slovník: Výběr z Českých a Slovenských Prací z Teorie Překladu*. Praha: Jednota Tlumočnicků a Překladatelů.
- MATEJKOVÁ, L. 2013. Kvantitatívna analýza slovenského trhu s prekladmi a tlmočením vykonanými prekladateľmi a tlmočníkmi zapísanými v zozname Ministerstva spravodlivosti SR. In: Z. Guldanová (ed.), *Kontexty súdneho tlmočenia a preklad 3*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 68-77.
- NORD, Ch. 1995. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Gross Verlag.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2010. Ako objektívne evaluovať preklad alebo hľadanie kritérií hodnotenia prekladu. In: Jaroslav Stahl (ed.), *Translatologicke reflexie 2010*, Bratislava 2010. s. 23-32.

- RAKŠANYIOVÁ, J. 2009. *Rozvoj prekladateľskej kompetencie v oblasti odborných textov*. Bratislava: Nakladateľstvo STU v Bratislave.
- REISS, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Hueber.
- REISS, K. – H. VERMEER 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- SEGRS, W. –VAN DEN POEL, Ch. 2007. *Vertalingen objectief evalueren. Matrices en ijkpunten*. Leuven / Voorburg: Acco.
- SCHMITT, P.A. 1997. Evaluierung von Fachübersetzungen. In: WOTJAK, G, SCHMIDT, H. (ed.), *Modelle der Translation – Models of Translation*. Frankfurt a.M.: Vervuert, s. 301.
- STOLZE, R. 1999. *Die Fachübersetzungen. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- ŠTEFKOVÁ, M. 2013. *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v málo rozšírených jazykoch*. Bratislava: Iura Edition.
- VAN DEEMTER – R. MAWELL-HYSLOP, H. – TOWNSLEY, B. 2014. Principles of testing. In: Cynthia Giambruno (Ed.), *Assessing legal interpreter quality through testing and certification the qualitas project*. Alicante: Imprenta Kadmos.
- VRBOVÁ, A. 2013. *Ekvivalenčná analýza pomenovaní trestných činov v slovenskom a holandskom jazyku*. Bratislava: Filozofická Fakulta Univerzity Komenského.

Internetové zdroje

<https://www.rijksoverheid.nl/regering/vraag-en-antwoord/hoe-vertaal-ik-de-namen-van-de-ministeries>. [Cit. 2015-03-10]

http://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2014/10/13_2.pdf. [Cit. 2015-06-10]

<http://www.atesman.info/files/SAE-Qualit%C3%A4tmetrik.pdf>. [Cit.2015-06-10]

RECENZIE

NEMECKÝ ODBORNÝ JAZYK

– PRE TECHNIKOV A GERMANISTOV

Recenzia

Alena Ďuricová

Posudzovaná publikácia:

Minárik Marián – Tuhárska, Zuzana:

Statika v slovenčine a nemčine.

Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied, Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. 2012. 133 strán. ISBN 978-80-557-0406-7

Marián Minárik a Zuzana Tuhárska predkladajú modernú publikáciu „*Statika v slovenčine a nemčine*“, ktorá je koncipovaná v zmysle súčasných trendov vo vede, zdôrazňujúcich interdisciplinárnosť. Cieľom publikácie je poskytnúť študentom technických odborov základy statiky v slovenskom jazyku a rozšíriť ich odbornú jazykovú kompetenciu v nemeckom jazyku.

Naznačenému cieľu zodpovedá celková štruktúra a obsah publikácie – jej rozdelenie na slovenskú a nemeckú časť, výber odborných textov, zostavenie úloh a otázok, tak v slovenskom ako aj v nemeckom jazyku.

Vysokoškolské učebné texty obsahujú sedem kapitol s rovnakou štruktúrou. Jadrom každej časti v slovenskom jazyku je popis a definovanie vybraných okruhov zo statiky, ktoré sprostredkujú odborné poznatky. Za odborným výkladom nasledujú v každej kapitole príklady, ktoré slúžia na znázornenie predmetnej odbornej problematiky, ako aj úlohy a zhrnutie, ktoré sú určené na zopakovanie a upevnenie získaných poznatkov.

Obdobne je koncipovaná aj nemecká časť každej kapitoly. Východisko predstavuje odborný text, ktorý nielen sprostredkúva vedomosti a sumarizuje problematiku uvedenú v slovenskej časti, ale ide zároveň o vhodnú formu ukážky používania jazykových prostriedkov v nemeckých odborných textoch, predovšetkým na lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej rovine. Texty sú volené s dôrazom na používanie príslušnej odbornej slovnej zásoby. Kompetentne zostavené úlohy korešpondujú s textami a vhodne sú zamerané na precvičovanie relevantných gramatických javov a predmetnej lexiky. Odrážajú premyslený prístup k výberu obsahu, ale aj k druhom jednotlivých cvičení. Charakter kompletnosti dodáva publikácii odborná slovná zásoba zaradená v závere každej kapitoly vo forme prekladového slovníka a kľúč k jednotlivým úlohám.

Publikácia je určená predovšetkým pre študentov technických vedných odborov, ale predstavuje veľmi vhodnú učebnú pomôcku pre všetkých, ktorí pracujú s odbornými textami v nemeckom jazyku. Vypĺňa prázdne miesto v študijnej literatúre a určite si nájde široké uplatnenie v edukačnom procese, nielen vo vzdelávaní študentov technicky zameraných študijných odborov, ale aj v príprave budúcich učiteľov nemeckého jazyka a budúcich prekladateľov a tlmočníkov.

NEMECKÝ ODBORNÝ JAZYK – MODERNE A INTERDISCIPLINÁRNE

Recenzia

Alena Ďuricová

Posudzovaná publikácia:

Zuzana Tuhárska – Marián Minárik:
**Pružnosť a pevnosť v slovenčine
a nemčine. Banská Bystrica:
Belianum, 2015.**

ISBN: 978-80-557-1011-2

Zuzana Tuhárska a Marián Minárik sú autormi modernej vysokoškolskej učebnice „*Pružnosť a pevnosť v slovenčine a nemčine*“, ktorá nadväzuje na ich predchádzajúcu spoločnú publikáciu „*Statika v slovenčine a nemčine*“ a rozširuje škálu sprostredkovaných poznatkov o ďalšie vybrané vedné odbory – pružnosť a pevnosť. Konceptia predkladanej vysokoškolskej učebnice je založená na interdisciplinárnosti, čím zodpovedá požiadavkám súčasných trendov vo vede a výskume. Publikácia je určená predovšetkým študentom technických odborov a jej cieľom je sprostredkovať im odborné poznatky, týkajúce sa problematiky pružnosti a pevnosti, a to v slovenskom a nemeckom jazyku. Zároveň má slúžiť na rozšírenie odbornej jazykovej kompetencie v nemeckom jazyku.

Štruktúra a obsah publikácie, rovnaká koncepcia jednotlivých kapitol, ich rozdelenie na slovenskú a nemeckú časť, výber odborných textov, úloh a cvičení sledujú uvedený cieľ a praktické použitie učebnice v praxi.

Vysokoškolská učebnica obsahuje jedenásť kapitol s prehľadnou jednotnou štruktúrou. V úvode každej kapitoly, ktorý je formulovaný v slovenskom a nemeckom jazyku, je stručne priblížená téma danej kapitoly, jej východiská a ciele. Jadrom každej kapitoly v slovenskom jazyku je odborný text, ktorý sprostredkúva odborné poznatky o pružnosti a pevnosti. Texty jednotlivých kapitol sú vyberané na základe princípu postupovania od jednoduchšieho k zložitejšiemu, od všeobecného ku konkrétnemu. Odborné texty v slovenskom jazyku vychádzajú od úvodu do danej problematiky, cez základné pojmy pružnosti a pevnosti, hraničné stavy napätosti a podmienky pevnosti, k zloženému namáhaniu a stabilite priamych prútov a vysvetľujú vhodným spôsobom predmetnú odbornú problematiku. Na ďalšie znázornenie danej problematiky a upevnenie sprostredkovaných odborných poznatkov slúžia vyriešené príklady a úlohy, ktoré nasledujú za odbornými textami. Úlohy sú zadané formou otázok a sú určené na zopakovanie si získaných poznatkov. Záver slovenskej časti každej kapitoly predstavuje zhrnutie, ktoré čitateľa upozorňuje na dôležité sprostredkované fakty.

Na poznatky získané a upevnené na základe štúdia slovenskej časti každej kapitoly nadväzujú jednotlivé časti v nemeckom jazyku. Vhodne zvolené odborné texty v nemeckom jazyku korešpondujú s danou témou jednotlivých kapitol a slúžia na jednej strane na doplnenie poznatkov z danej problematiky a na druhej strane na sprostredkovanie odbornej slovnej zásoby v nemeckom jazyku, teda na spojenie odbornej a cudzojazyčnej kompetencie. Predmetné texty zároveň prezentujú jazykové prostriedky nemeckých odborných textov na jednotlivých jazykových rovinách.

Kompetentne zostavené úlohy korešpondujú s textami a sú zamerané na precvičovanie relevantných gramatických javov a predmetnej lexiky. Odrážajú premyslený prístup k výberu obsahu, ale aj k druhom jednotlivých cvičení. Výber a zostavenie jednotlivých cvičení predpokladá náležité odborné vedomosti. Jednotlivé úlohy a cvičenia sú koncipované na princípe primeranosti a sú určené na posilňovanie kompetencií, sú zamerané na odbornú slovnú zásobu, jazykové zvláštnosti odborných textov a odbornú komunikáciu. Na uľahčenie úloh slúžia

vzorové úlohy a vysvetlenie konkrétneho jazykového javu v slovenskom jazyku. Od jednoduchších úloh a cvičení sa v učebnici prechádza k zložitejším a náročnejším úlohám. Rovnako je tento postup zachovaný aj pri sledovaní rozvíjania jednotlivých jazykových zručností, čo sa odráža v koncepcii nemeckej časti učebnice. Jednotná línia predstavuje prechod od receptívnych úloh cez receptívno-produktívne k produktívnym a kreatívnym úlohám. Charakter kompletnosti dodáva publikácii odborná slovná zásoba zaradená v závere každej kapitoly vo forme prekladového slovníka a kľúč k jednotlivým úlohám, ktorý je samostatnou časťou učebných textov.

Jednotná štruktúra publikácie uľahčuje jej používanie a k jej prehľadnosti prispievajú aj vhodné symboly k jednotlivým častiam kapitol, zvýraznenie a podfarbenie dôležitých pasáží.

Aj keď je publikácia určená prioritne pre študentov technických vedných odborov, predstavuje veľmi vhodnú učebnú pomôcku aj pre študentov germanistiky, predovšetkým pre budúcich prekladateľov a tlmočníkov.

Vysokoškolská učebnica „*Pružnosť a pevnosť v slovenčine a nemčine*“ predstavuje odborne a moderne koncipovanú medziodborovú publikáciu so všetkými formálnymi náležitosťami, čo zaručuje jej dôležité miesto v edukačnom procese.

NEMECKÝ TECHNICKÝ JAZYK V MECHANIKE PODDAJNÝCH TELIES

Recenzia

Roman Sorger

Posudzovaná publikácia:

Zuzana Tuhárska – Marián Minárik:
**Pružnosť a pevnosť v slovenčine
a nemčine. Banská Bystrica:
Belianum, 2015.**

ISBN: 978-80-557-1011-2

Záujem slovenskej germanistiky o nemecký technický jazyk rezonuje v nasledujúcej vysokoškolskej publikácii. Ponúka ju germanistka v spolupráci s autorom kvalifikovaným v príslušnom technickom odbore. Spoločne reagujú na potreby odborného a cudzojazyčného vzdelávania v akademickom prostredí technických univerzít. Čiastočne tak vyplňajú aj medzeru na knižnom trhu s publikáciami určenými pre nemecký technický jazyk.

Autori publikácie v nemeckej učebnej časti nadväzujú zvolenými jazykovými cieľmi a metodickými prístupmi na svoju predošlú publikáciu *Statika v slovenčine a nemčine* (2012). Dávajú si za cieľ spojiť odbornú a jazykovú kompetenciu vo výučbe cudzích jazykov so zameraním na získanie produktívnych a receptívnych písomných jazykových zručností s počiatočnou úrovňou B2 podľa Európskeho referenčného jazykového rámca. Systémovo-lingvistický a pragmaticko-lingvistický prístup v práci s jazykovými prostriedkami odborného jazyka a štýlu vyhovuje stanoveným cieľom koncepcie a napĺňa jednotlivé metodické stratégie pri osvojovaní si prístupov v práci s odborným jazykom.

Predložená publikácia využíva v rámci známej Bloomovej taxonómie cieľov pre učebné stratégie najmä prvé štyri úrovne zo siedmich: zapamätanie, porozumenie, aplikáciu a čiastočne aj analýzu. Tomu je podriadená aj celková koncepcia a strategické typy úloh v kapitolách nemeckej učebnej časti ako aj postupom systémovo a pragmaticky orientovanej lingvistiky.

Z didakticko-metodologického hľadiska jednotlivé kapitoly obsahujú jednotne štruktúrované úlohy a cvičenia, ktoré majú podporiť rozpoznanie a osvojenie si typických gramatických, lexikálnych, štylistických a translatologicko-komparatívnych javov v nemeckom a slovenskom technickom jazyku. Následne sa uvedené javy precvičujú v úlohách obsahujúcich komunikačno-didaktické postupy, ktoré sú zamerané na rozoznávanie, opis, vysvetľovanie, tvorbu, transformáciu a synonymiu jazykových prostriedkov. Zároveň sú v kapitolách zaradené aj typy úloh, v ktorých študent získa prehľad o tvorení a preklade technických numerických, grafických a iných ukazovateľov (skratiek, symbolov, matematických vzorcov a pod.).

Špecifické odbornó-jazykové zručnosti z predošlej publikácie (napr. rozpoznávanie, triedenie a definovanie termínov; vzťah pojmu a definície, príp. voľnej parafrázy, kohézia a štruktúra textu; porovnávanie, exemplifikácia, špecifikovanie a zhrnutie informácií a pod.) rozširuje autorka o ďalšie (vzťahy vnútrosystémovej synonymie a mimosystémovej polysémie, terminologizácie a determinologizácie, všeobecných a odborných lexém a.i.) a týmto kompletizuje ich systematický nácvik. Medzi úlohy sú zaradené aj také, pomocou ktorých má študent možnosť osvojiť si typické javy zo systematickej a funkčnej gramatiky nemeckého jazyka, ktoré zodpovedajú gramatickej, syntaktickej a slovotvornej náročnosti vstupnej úrovne B2 (základné slovotvorné aspekty nominalizácie v nemeckom odbornom jazyku, syntaktické transformácie nominálnych spojení odborného jazyka s využitím prevažne vzťažných, časových a príslovkových vedľajších viet, infinitívne konštrukcie, prídavné prítomné a minulé, podstatné mená a slovesá s predložkovým určením, modalita výpovede, zámenné príslovky, rozvitý prívlastok a.i.).

Výhodou zvolenej metodickej koncepcie v učebných textoch (výber monotematickej odbornej oblasti a štylisticky unifikovaných textov, paralelné zostavenie textov v slovenčine a nemčine, didaktizovaná štruktúra odborného textu, typologický výber slovotvorných a syntaktických javov v texte, anotácia hlavnej informácie v oboch jazykoch) je pre študentov to, že majú možnosť cielene a efektívnejšie pracovať s prvkami cudzojazyčného odborného textu, ktorý sa týka ich odboru. Koncepciu dopĺňa zoznam nemeckej a slovenskej odbornej slovnej zásoby (glosár) a uzatvára ju kľúč s riešeniami úloh v slovenskej aj nemeckej časti. Potvrďuje to aj skutočnosť, že cvičenia v publikácii sú zamerané prevažne receptívne i produktívne, a to hlavne na získavanie zručností pri čítaní a písaní.

Prínosné sú aj zhrnutia uvedené na konci každej slovenskej textovej časti. Pomocou nich má študent možnosť získať zhutnený prehľad a porovnať slovenský text s prekladom v nemeckom jazyku. Textová forma anotácie tak obsahuje nielen základnú slovnú zásobu, ale aj explanačno-argumentačné výpovede o hlavných textových informáciách. Zrozumiteľnosť a jasnosť precvičovaných javov dopĺňajú metajazykové informácie, ktoré sú uvádzané v oboch jazykoch a komparatívne objasňujú ich systém, funkciu či techniku prekladania.

Typologický výber cvičení (identifikačné, prekladové, komparatívne, doplňujúce a transformačné či substitučné) napomáha predovšetkým osvojovaniu už uvedených zručností ako aj špecifických osobitostí odborného jazyka a textu. Menej sú zastúpené tie, ktoré sú viazané na detailnejšiu prácu so samotným textom a nacvičujú zručnosti v práci s celkovým textom ako informáciou. Smerujú k tomu už texty so zhutnenou informáciou na konci každej kapitoly, ktoré by mohli poslúžiť k nácviku základných typov akademických textov (zhrnutie, anotácia, abstrakt a pod.) predstavujúce ich integrálnu súčasť cudzojazyčného vzdelávania.

Študent má v učebnom materiáli možnosť osvojiť si pri spracovaní textových informácií aj iné učebné stratégie, ktoré napomáhajú vyhľadávať, porovnávať, transformovať a zjednodušovať špecifické informácie v odbornom jazyku a používať ich v grafickej podobe.

Aj keď je publikácia určená hlavne pre individuálne štúdium s možnosťou samostatného vyhodnotenia výsledkov, určite by sa dala efektívnejšie využívať aj v prezenčnej forme výučby, ak by do koncepcie úloh a cvičení boli zaradené ďalšie typické produktívne interaktívne či kooperatívne zamerané cvičenia.

Publikáciu hodnotím celkovo ako vhodné doplnenie už existujúcich publikácií pre cudzojazyčné vzdelávanie študentov na technických univerzitách, predovšetkým ak ide o detailnejšie zameranie na konkrétny technický odbor. Jazykové zručnosti získané po absolvovaní jazykovej prípravy prostredníctvom tejto publikácie sa tak môžu stať doplnením profesionálnej prípravy študentov počas ich štúdia, napr. aj s možnosťou osvojenia si niektorých jazykovo-odborných akademických zručností potrebných pre vysokoškolské študentské i pedagogické mobilitné programy. Napokon môže publikácia taktiež ponúknuť do ich štúdia slovenského a nemeckého technického jazyka počiatočné impulzy študentom filologických smerov translatologického či pedagogického zamerania (vzhľadom na početné prekladové cvičenia s praktickými poznámkami a odporúčaniami autorky).

ADRESÁR AUTOROV PRÍSPEVKOV

Mgr. Jozef **Brúk**, Filozofická fakulta UMB, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK, E-mail: bruk.jozef@gmail.com

doc. PhDr. Alena **Ďuricová**, PhD., Katedra germanistiky, Filozofická fakulta UMB, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK, E-mail: alena.duricova@umb.sk

prof. PhDr. František **Gahér**, CSc., Katedra logiky a metodológie vied, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-mail: frantisek.gaher@uniba.sk

Mgr. Elena **Gajdošová**, Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-mail: gajdosova137@uniba.sk

PhDr. Zuzana **Guldanová**, PhD., Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-mail: zuzana.guldanova@uniba.sk

Mgr. Lucia **Matejková**, PhD., Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-mail: lucia.matejkova@uniba.sk

JUDr. PhDr. Helena **Mazúrová**, Katedra jazykov, Technická univerzita v Košiciach, Vysokoškolská 4, 040 00 Košice, SK, E-mail: helena.mazurova@tuke.sk

Mgr. Tomislav **Potocký**, Ph.D., Katedra jazyků, Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Estonská 500, 101 00 Praha 10 – Vršovice, CZ, E-mail: potockyT@seznam.cz

Mgr. Milan **Potočár**, Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-mail: potocarmilan@gmail.com

PhDr. Anna **Schneiderová**, PhD., Právnická fakulta UMB, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, SK, E-mail: anna.schneiderova@umb.sk

PhDr. Roman **Sorger**, PhD., Katedra jazykov, Technická univerzita v Košiciach,
Vysokoškolská 4, 042 00 Košice, SK, E-mail: roman.sorger@tuke.sk

Mgr. Tomáš **Sovinec**, PhD., Katedra germanistiky, nederlandistiky
a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-
mail:sovinec@hotmail.com

PhDr. Jaroslav **Stahl**, PhD., Katedra germanistiky, nederlandistiky
a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-
mail: stahlj@slovanet.sk

doc. Mgr. Marketa **Štefková**, PhD., Katedra germanistiky, nederlandistiky
a škandinavistiky, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, SK, E-
mail: marketa.stefkova@uniba.sk

OD TEXTU K PREKLADU X

Editorka

doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.

Vedecské redaktorky

Mgr. Jana Štefaňáková, PhD.

Mgr. Zuzana Tuhárska, PhD.

Recenzenti

doc. PhDr. Elena Baranová

doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD.

Technická redaktorka

PhDr. Ingrid Balážová

Rozsah 154 strán

Formát A5

Náklad 100 výtlačkov

Vydavatel'

Jednota tlumočnicků a překladatelů, Praha

2015

ISBN 978-80-7374-121-1